

RTS

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

218 JUNY 2020

A fons_ El PRODERAI com a tamís: un dispositiu de control educatiu | Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social | La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València | Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència: I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

Compartint la pràctica professional_ Programa NIU: una experiència d'intervenció conjunta entre els serveis socials bàsics i els serveis de salut de Granollers | L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili. Relats i conclusions d'una experiència | El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com a model de participació social en les polítiques públiques

Directora: Rosa M. Carrasco Coria

Sotsdirectora: Susana Lara Navas

Equip de redacció: Marta Arranz Montull, Yolanda Fierro Fidalgo, Matilde González Jiménez, José Antonio Langarita Adiego, Clara Santamaria Jordana

Suport tècnic: Jaume Ferrández Rubió

Consell Assessor Editorial

Ana Alcázar Campos, Universidad de Granada. **Beth Bàrbara Sirera**, Ajuntament de Barcelona. **Maite Boldú Alfonso**, Universitat de Girona. **Annamaria Campanini**, Università degli Studi di Milano-Bicocca. **Cristina De Robertis**, autora i docent. **Teresa Facal Fondo**, Universidad de Santiago de Compostela. **Josefa Fernández Barrera**, Universitat de Barcelona. **Rosa Maria Ferrer Valls**, directora de l'RTS 2014-2018. **Josefa Fombuena Valero**, Universitat de València. **Maria Victòria Fornés Fernández**, Universitat Rovira i Virgili. **Marga Garcia Canela**, vicedegana del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. **Victor Manuel Giménez-Bertomeu**, Universidad de Alicante. **Carme Guinovart Garriga**, Hospital Universitari de la Santa Creu de Vic. **Francisco Idareta Goldaracena**, Universidad Pública de Navarra. **María Tereza Leal Cavalcante**, Universitat de Barcelona. **Silvana Martínez**, Federación Internacional de Trabajo Social (FITS). **Miguel Miranda Aranda**, Universidad de Zaragoza. **Xavier Miranda Ruche**, Universitat de Lleida. **Carlos Montaña Barreto**, Universidade Federal do Rio de Janeiro. **Laura Morro Fernández**, Parc Salut Mar de Barcelona. **David Nadal Miquel**, Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona. **Belén Parra Ramajo**, Universitat de Barcelona. **Enrique Pastor Seller**, Universidad de Murcia. **Francina Planas Vilella**, Vinçle, Associació per la Recerca i l'Acció Social. **Laura Ponce de León Romero**, Universidad Nacional de Educación a Distancia. **Esther Raya Díez**, Universidad de La Rioja. **Enrique Raya Lozano**, Universidad de Granada. **Vicenta Rodríguez Martín**, Universidad de Castilla-La Mancha. **Montserrat Rovira Jarque**, Ajuntament de Barcelona. **Emma Sobremonte de Mendicuti**, Universidad de Deusto. **Octavio Vázquez Aguado**, Universidad de Huelva. **Teresa Zamanillo Peral**, Universidad Complutense de Madrid.

Equip de revisors externs de l'RTS 218

Rosa Bonfill Galimany, Universitat de Barcelona. **José Francisco Camps Vidal**, Universitat de les Illes Balears. **Mercè Civit Illa**, Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. **Javier Cortés Moreno**, Universidad de Jaén. **Maria Elena Cuartero Castañer**, Universitat de les Illes Balears. **Yolanda Doménech López**, Universidad de Alicante. **Josefa Fernández Barrera**, Universitat de Barcelona. **Núria Fustier Garcia**, Universitat de Barcelona i CoopSoc: Laboratori d'Idees Socials. **Eva Mª Garcés Trullenque**, Hospital Clínico Lozano Blesa de Zaragoza i Universidad de Zaragoza. **Marisa Garcia Tena**, Conselleria de Sanitat Universal i Salut Pública. Generalitat Valenciana. **Manuel Gutiérrez Pascual**, Consejo General de Trabajo Social. Revista Servicios Sociales y Política Social. UNED. **Agustina Hervas de la Torre**, Hospital Virgen del Rocío. Presidenta Asociación Trabajo Social y Salud (AETSyS). **Sergi Martí Moreno**, Ajuntament de Barcelona. **Maribel Martín Estalayo**, Universidad Complutense de Madrid. **Xavier Martínez Ramírez**, Consorci Sanitari de Terrassa. **Josep M. Mesquida González**, Universitat de Barcelona. **Laura Moya Santander**, Universidad de Zaragoza. **Jesús Muñor Rodríguez**, Universidad de Cádiz. **Càndid Palacin Bartrolí**, Universitat de Barcelona. **Belén Parra Ramajo**, Universitat de Barcelona. **Núria Prat Bau**, Universitat de Barcelona. **Carmina Puig Cruells**, Universitat Rovira i Virgili. **Clara Riera Sans**, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet. **José Daniel Rueda Estrada**, Universidad de Valladolid. **Maria del Roser Talamantes Segarra**, Ajuntament de La Vall d'Uixó i Universitat de València. **Raül Soto Esteban**, Universidad Complutense de Madrid. **Mª Rosario Yagüe López**, Consejería de Sanidad. Comunidad de Madrid.

Disseny i maquetació: Carme Guri Feliu

Correcció i traducció: Miquel Saumell Santaeugènia

Traducció i correcció anglès: Nicholas G. Charles Colomina

Impremta: Sprint Copy

Dipòsit legal: B-19535/1968

ISSN: 0212-7210

ISSNe: 2339-6385

Edita: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

Portaferrissa 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

Tel. 93 318 55 93 - Fax 93 412 24 08

Adreça electrònica: rts@tscat.cat - **Web:** www.revistarts.com

Junta de Govern del Col·legi

Degana: Conchita Peña Gallardo. **Vicedegana 1a:** Marga Garcia Canela. **Secretari:** Juan Manuel Rivera Puerto. **Vicesecretària:** Lucia Guerrero Ruiz. **Tresorera:** Mercè Civit Illa. **Vicedegana 2a:** Núria Trepal Secanell. **Vicedegà 3r:** Jaume Fort Cònsul. **Vicedegana 4a:** Emma Pérez Pla. **Vicedegana 5a:** Gemma Solanas Bacardit. **Vicedegana 6a:** Caterina Cortés Sabaté. **Vocals:** David Rodríguez Abellán, Montse Pérez Escobar, Juan Roman Roldan, Arantza Rodríguez Juano.

L'equip de redacció no s'identifica necessàriament amb el contingut dels articles publicats.

Sumari

Editorial _____ 5

Editorial convidat _____ 9

A fons

El PRODERAI com a tamís: un dispositiu de control educatiu
Chaimae El Jebary Amisnaou _____ 13

Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social
Miren Ariño Altuna i Ainhoa Berasaluze Correa _____ 29

La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei
en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València
Eva Reina Giménez i María García Muñoz _____ 41

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats
en la infància i l'adolescència: I ara què? Implicacions professionals
per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur
Josep Maria Torralba Roselló _____ 61

Compartint la pràctica professional

Programa NIU: una experiència d'intervenció conjunta entre
els serveis socials bàsics i els serveis de salut de Granollers
Clara Barranco Flores i Ana Aranda Castán _____ 83

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei
d'ajuda a domicili. Relats i conclusions d'una experiència
Arantza Rodríguez Juano _____ 101

El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com
a model de participació social en les polítiques públiques
Encarna Canet Benavent i Glòria Maria Caravantes López de Lerma __ 121

Ressenyes

Exilio, mujeres, escritura _____ 141

La vacant imprevista _____ 145

Trabajo Social individualizado: metodología de intervención _____ 149

La necesaria mirada ética en Trabajo Social _____ 151

Normes per a la presentació d'articles a l'RTS _____ 155

Compromís ètic de l'RTS _____ 163

Editorial

La intenció de l'equip de redacció de l'RTS és convidar a l'espai de l'editorial treballadors i treballadores socials que gràcies a la seva trajectòria professional i a un pensament reflexiu ens poden obrir la mirada a diferents temes clau per a la societat i el treball social en cada moment. L'editorial de l'equip de redacció el reservem per compartir amb vosaltres, lectors i lectores, esdeveniments excepcionals.

Cap dels anteriors editorials de l'equip de redacció ha estat motivat per una situació tan excepcional com la que avui ens fa tornar a ocupar aquest espai: la pandèmia provocada pel coronavirus SARS-CoV-2.

Les paraules mai estan buides de significat. L'arrel de *pandèmia* (del grec *pan* 'tot' i *demos* 'poble') defineix de manera rotunda el que està passant ara al món, el que ens està passant a nosaltres, a tota la humanitat. Estem vivint la ràpida propagació d'una nova malaltia.

La immensitat d'aquesta tragèdia es fa difícil de dimensionar amb els paràmetres mentals que fem servir habitualment per ubicar-nos: massa dolor, massa desconcert, massa incertesa. Davant del que sembla intangible, incommensurable, s'entenen les reaccions d'aquelles persones valentes, arriscades, que passen a l'acció perquè no poden quedar-se de braços plegats, persones solidàries. Però també fora normal caure en la paràlisi, esperar, i fins i tot desitjar que un altre prengués les decisions per nosaltres, que fossin altres els que ens indiquessin què hem de fer, dipositar la nostra seguretat i el nostre futur a les seves mans.

Hi ha una tercera reacció possible, passar a l'acció reflexiva. Una acció mesurada des del pensament crític, que valori costos i beneficis de cada decisió i que deixi la porta oberta a la rectificació dels savis. No parlem de polítics, ni de gestors, ni tan sols de tècnics, parlem de cadascun de nosaltres, del poble, dels barris, del *demos* grec. La nostra vida ha estat confinada però el pensament és lliure, i és potent. I ha d'estar alerta. Mesurem quina part de la nostra autonomia volem delegar als altres i quins dels nostres drets estem disposats a hipotecar moguts per una por legítima d'emmalaltir, per por de la mort.

Aquest número de l'RTS es va cuinar abans que es destapés l'alarma sanitària, i és per això que el contingut no reflecteix com ens hauria agradat tot el que estem vivint aquests dies, però, d'alguna manera, a través de cada un dels articles, podem sentir la crida a estar alerta que acabem d'esmentar. Agraïm especialment a Beth Bàrbara que en l'editorial convidat faci present la vivència de la pandèmia des del treball social i ens recordi les seves conseqüències en la societat, especialment en els sectors de població més desfavorits.

En la secció "A fons", trobareu articles que posen de manifest el risc de la pèrdua de drets i la necessitat de revisar els models de treball social. Les experiències presentades en la secció "Compartint la pràctica professional" ens recorden l'aportació reparadora del treball social a partir de projectes concrets, de la supervisió com a espai de cura d'altres profes-

sionals i de la participació en les polítiques socials que novament es poden veure sacsejades. En l'apartat de "Ressenyes" us presentem una vegada més publicacions que sumen en el desenvolupament de la nostra disciplina.

El nostre equip se sent absolutament colpit i solidari amb els sentiments de les persones que han patit la malaltia, amb les persones que han perdut algun ésser estimat i amb les que han viscut la desolació de no poder acompanyar els seus familiars malalts en hospitals i residències. Serà difícil reparar tot aquest dolor. A tots ells i elles, a tots nosaltres, dediquem aquest número.

Editorial

The aim of the editorial board of RTS is to invite social workers to take part in the editorial section. As a result of their professional track records and reflective thought, they have the ability to broaden our perspective on a host of issues that are vital for society and social work at any given time. We at the editorial board reserve this section of our journal in order to share exceptional events with you the readers.

None of the previous editorials from this board has ever been influenced by such an exceptional situation as the one that compels us to fill this section now: the pandemic involving the coronavirus SARS-CoV-2.

Words are never devoid of meaning. The word *pandemic* comes from the Greek *pan* “all” and *demos* “people” and firmly defines what is taking place right now all around the globe. It is something that is happening to every one of us, to humankind as a whole. We are witnessing the rapid spread of a new disease.

The sheer scope of this tragedy is difficult to determine within the psychological parameters we are used to dealing with: excess pain, excess turmoil and excess uncertainty. In the face of what appears to be impalpable, incommensurable, it is easy to understand the reactions of those brave, daring individuals who take action as they are unable to remain idle; individuals extending solidarity. However, it would also be natural to lapse into paralysis, to wait, and even to hope someone else would make our decisions on our behalf; to wait for others to tell us what to do, and to place our security and our future in their hands.

Indeed, there is a third potential reaction: turning to reflective action; sober action based on critical thought, considering the benefits and drawbacks of each decision, leaving the door open to wise rectification. We are not referring to politicians, or agents, or indeed experts; we refer to each of us, the people, the neighbourhoods, the Greek *demos*. Although our lives have been locked down, our thought has been unshackled, and is strong. It must remain alert. We gauge which part of our independence we wish to delegate to others and what rights we are willing to sacrifice or put on hold as a result of a genuine fear of falling ill or due to a fear of death.

This issue of RTS was prepared before the health emergency broke out; as a result, the content does not illustrate everything we have been experiencing in recent days as we would have liked, although to a certain extent each of the papers does bring home the call to remain alert which we have just mentioned. We particularly wish to express our gratitude to Beth Bàrbara who in our guest editorial draws attention to the experience of the pandemic from the standpoint of social work and reminds us of its consequences for society, particularly among the most underprivileged sectors of the population.

The section “A fons” (In Depth) has papers that reveal the risks that come with the loss of rights and the need to overhaul social work models. The experiences set out in the “Compartint la pràctica professional” (Shar-

ing Professional Practice) section remind us of the remedial contribution that social work provides based on specific projects, on supervision from other professionals as a setting of healing, and on involvement in social policies which may again end up being severely affected. The section "Ressenyes" (Essays) again exhibits more publications that add to the developments taking place in our field.

We extend our unabated amazement and solidarity for the feelings of people who have suffered at the hands of this disease, people who have lost a loved one and those who have experienced the anguish of not being allowed to be by the sides of their ill relatives in hospitals and care homes. It will be a very tall task to overcome all this pain. We wish to devote this issue to every one of them and to all of us.

Editorial convidat

Bet Bàrbara Sirera

Membre del Consell Assessor Editorial de l'RTS. Treballadora social. Servei d'Acció Comunitària de l'Ajuntament de Barcelona

Primer de tot, voldria agrair la confiança per convidar-me a escriure aquest editorial. Aquest número de l'RTS es publica en un context absolutament convuls arran de la pandèmia de la Covid-19 i el seu impacte, i és una oportunitat per poder compartir algunes reflexions amb els lectors i lectores.

Aquesta és una crisi amb múltiples dimensions: sanitària, social i econòmica, i les conseqüències de tot plegat faran que aflorin encara més situacions de pobresa i de vulnerabilitat que, si bé ja existien, es multiplicaran en el futur. Nous reptes per al treball social que obren oportunitats de reflexió i de canvis, però també de confrontació amb els seus límits.

En primera instància, ha estat el sistema sanitari qui ha hagut d'afrontar el repte de donar resposta a aquesta situació; immediatament després li toca el torn al sistema de serveis socials. On recauen les conseqüències més greus d'aquest problema de salut? En els barris més empobrits, amb persones que es troben en situació de pobresa econòmica i relacional, on hi ha més situacions vulnerables. Davant d'això, les desigualtats socials s'incrementen, cosa que deixa encara més al marge persones que veuen vulnerats els seus drets i com augmenta la dificultat per accedir als recursos.

Aquest context situa el treball social en el repte d'atendre les persones, d'acompanyar-les en el seu procés de millora. Però és en aquest procés que se'ns farà imprescindible una vegada més reflexionar des d'on i com volem intervenir. En moments de crisi cal una resposta ràpida, cosa que ens porta a intervenir de forma assistencial per atendre i garantir els mínims recursos necessaris, com l'alimentació, quan els drets de les persones més vulnerables no estan garantits. Això ens serveix per parar el cop. Ara bé, cal vetllar perquè el fet d'aguantar el cop no esdevingui altra vegada una manera de fer i perquè, encara que sigui d'una forma emmascarada, no sigui la base sobre la qual treballem.

Davant de reptes complexos, respostes simples o complexes? Potser podríem discutir la resposta, però estarem d'acord que per poder afrontar una situació complicada hem de desgranar-la per poder entendre-la i buscar petites solucions. A vegades, la suma de totes elles ens portarà a trobar respostes.

Siguin petites o grans, el que sabem de ben segur és que aquestes respostes no les podem trobar soles, ja que tot està interconnectat i les conseqüències de les desigualtats es plasmen en tots els àmbits de la vida. Per tant, no es poden donar respostes des de cada sistema de la política pública per separat ni es pot treballar aïlladament.

Necessitem respostes col·lectives, construïdes col·lectivament amb diversitat d'actors professionals i ciutadans, organitzats o no, que d'una forma coproductiva cerquin solucions per millorar el benestar de les persones. Necessitem garantir drets, i mentre no els tinguem garantits haurem de facilitar i donar recursos a qui més ho necessiti, i aquí caldrà generositat. Ens tocarà atendre individualment i saber acompanyar, sense jutjar, sense veure l'altre només des de la seva vulnerabilitat sinó també des de la seva potencialitat. Caldrà ser exigent amb un mateix i amb l'altre, sense equivocar-nos en l'anàlisi: responsabilitat individual entesa en el marc d'una estructura social i econòmica amb grans desigualtats.

Justament, per crear noves realitats caldrà una manera de treballar ferma, amb grups i amb comunitats. Posem el treball social al servei de la construcció de comunitats, fortes i vertebrades, on els vincles i les relacions socials siguin elements clau per enfortir comunitats a partir de l'apoderament individual i col·lectiu dels ciutadans i ciutadanes. L'emergència crida a la solidaritat, i les múltiples xarxes comunitàries que s'han creat per donar-hi resposta en són un bon exemple. Però no partíem del no-res, teníem un recorregut en projectes i xarxes comunitàries i aquestes noves formes de treball col·lectiu, basades en la solidaritat i l'autoorganització social i veïnal, n'amplien el ventall. Esperem que siguin l'embrió d'una nova manera de treballar des de la consciència col·lectiva. No podem fer una lectura simple diferenciant els que necessiten ser ajudats dels que ajuden; perquè aquesta no és la visió transformadora que volem des del treball social. L'atenció individualitzada de les persones més vulnerables també pot ser palanca de projectes comunitaris, i d'aquesta manera tothom esdevé participant i part actora de les diverses respostes col·lectives que es desenvolupen. Ens toca reflexionar sobre formes d'atenció social més autònomes, i s'ha de fer corresponsabilitzant-ne les persones i els col·lectius. Els hi hem d'atorgar un paper més significatiu en el seu procés de millora i de responsabilitat en la resposta de les seves necessitats.

La situació actual és una oportunitat per revisar els serveis d'atenció social i l'articulació entre ells. És l'oportunitat per incorporar la perspectiva comunitària superant la lògica de l'atenció individualitzada com a únic element necessari per a la promoció i la millora de les condicions de vida de la gent. Hem de treballar des de la comunitat i amb la comunitat. Aprofitem aquest context, doncs, per confrontar els límits i les oportunitats del treball social en la resposta i superació d'aquest nou repte.

Finalment, no voldria tancar aquest editorial sense encoratjar els treballadors i treballadores socials a escriure, a deixar rastre del que som i del que fem. Som un col·lectiu que, gràcies a la posició privilegiada que ens atorga la nostra feina, tenim capacitat per reflexionar i repensar-nos davant dels reptes socials amb què ens hem d'afrontar. Que ningú escrigui per nosaltres. Nosaltres hi tenim molt a dir!

A fons

El PRODERAI com a tamís: un dispositiu de control educatiu
Chaimae El Jebary Amisnaou

Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social
Miren Ariño Altuna i Ainhoa Berasaluze Correa

La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb
la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial
a València

Eva Reina Giménez i María García Muñoz

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i
les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què?
Implicacions professionals per als treballadors i treballadores
socials i perspectives de futur
Josep Maria Torralba Roselló

El PRODERAI com a tamís: un dispositiu de control educatiu

PRODERAI as a screening instrument: an educational control device

Chaimae El Jebary Amisnaou¹

ORCID: 0000-0001-5528-4205

Recepció: 20/10/19. Revisió: 05/02/20. Acceptació: 14/02/20

Per citar: El Jebary Amisnaou, C. (2020). El PRODERAI com a tamís: un dispositiu de control educatiu. *Revista de Treball Social*, 218, 13-27. DOI: 10.32061/RTS2020.218.01

Resum

La lluita contra l'extremisme violent en la societat catalana ha portat a introduir polítiques de vigilància social dins l'àmbit educatiu, el Protocol de detecció de radicalització islamista (PRODERAI) és un exemple d'això. Aquest protocol aplicat als alumnes, majoritàriament menors d'edat, secret, amb instruccions policials transmeses oralment i de dubtosa efectivitat, mostra la transcendència judicial en l'àmbit educatiu. Aquest article analitza el fort impacte social d'aquestes polítiques en diferents nivells a partir d'entrevistes i grups focals amb diferents agents com joves d'origen marroquí, equips pedagògics dels centres educatius, famílies marroquines i professionals del treball social. Els resultats expliquen com aquestes mesures produeixen els efectes contraris dels que es buscaven. En primer lloc, la contradicció amb què topa pel que fa als valors ètics i el reconeixement de la diversitat en el conjunt del professorat i professionals del treball social. En segon lloc, perquè s'aprofundeix en la sensació de confrontació de les famílies amb els seus valors personals, religiosos i culturals. Finalment, la implicació que té aquest protocol en la construcció de les trajectòries acadèmiques i socials dels alumnes susceptibles al control, generant processos d'exclusió i estigmatització.

Paraules clau: Radicalització, prevenció, comunitat musulmana, racisme.

1 Treballadora social i investigadora en desigualtats educatives. Cheima_95@hotmail.es

Abstract

The fight against violent extremism in Catalan society has led to the introduction of social surveillance policies within the educational field; the Protocol for the Detection of Islamic Radicalism (PRODERAI) is one example of this. This protocol applied to pupils (who are mostly underage), which is secret, based on police instructions conveyed verbally, and of doubtful effectiveness, illustrates legal significance in the educational field.

This article examines the substantial social impact of these policies at various levels through interviews and focus groups with different agents, such as young Moroccans, psycho-pedagogical teams from schools, Moroccan families and professional social workers.

The results explain how these measures bring about effects conflicting with those initially intended: firstly, the contradiction it comes up against in terms of ethical values and acknowledgment of diversity among the overall body teachers and social work professionals; secondly, families experience deeper confrontation with regard to their personal, religious and cultural values; lastly, the way in which this protocol has an impact on the development of the academic and social pathways of pupils subject to control, giving rise to processes of exclusion and stigmatisation.

Keywords: Radicalisation, prevention, Muslim community, racism.

1. La construcció conceptual del radicalisme islàmic a Catalunya

Disciplines com la psicologia, la sociologia, l'antropologia, entre d'altres, han intentat abordar o aproximar-se a la qüestió del radicalisme. Kundnani (2012) explica com s'utilitza el concepte per construir una imatge de la població musulmana com una comunitat sospitosa, apuntant cap a una coacció directa de la llibertat civil i individual. El 2004 sorgeix un interès especial per teoritzar i definir el concepte sostingut per un "nou terrorisme": present en la teologia islàmica amb l'objectiu de donar pas a la investigació, l'anàlisi i el control dels moviments i les actituds de la població musulmana.

La representació social que adquireixen els alumnes llegits com a musulmans té un origen històric, lineal i colonial. El procés sociopolític d'unificació dels regnes de Castella i Aragó que té lloc al segle XV va comportar la criminalització i l'enemistat de tot el que s'identificava amb l'islam. Quan es produeix l'expulsió de l'islam i la població musulmana de la península Ibèrica, es comença a emfatitzar la radicalització de la visió del moro.

L'alumnat musulmà dona lloc al que Mateo (2000) anomena la reaparició de "nous mudèjars", que representen una idea d'amenaça vinculada al fonamentalisme religiós.

Per Douhaibi i Amazian, el moro és una categoria construïda pel colonialisme "per deshumanitzar un grup format per cultures, pobles i «races» diverses que comparteixen l'islam i habiten la part del món anomenada «el món arabomusulmà», una altra construcció colonial" (2019, p. 23).

Són, per tant, una amenaça i impliquen un retorn al desenvolupament de la figura del moro construïda al segle VIII i a l'anomenada reconquesta. Mateo (2000), per la seva part, fa referència al nou *moro* com a representant dels vells estigmes del passat i com a forma de control social caracteritzat per: tendència a l'engany i a la traïció, fanatisme religiós, brutícia i falta d'higiene, incultura, etc.

Aquesta construcció serveix per legitimar l'estigmatització de les persones que són construïdes, pensades i llegides com a musulmanes. Fet que s'intensifica en el moment que es produeix qualsevol tipus d'atac llegit i interpretat com a fonamentalista islàmic. Traslladant, tal com diu Agrela, "percepcions que, en el cas espanyol i després dels atemptats de l'11 de març del 2004, són magnificades (reforçades pel que succeï a Londres el juny del 2005) i distorsionades amb al·lusions a la reconquesta de l'àrab" (2006, p. 268).

2. L'operativització del radicalisme a les aules a través del Protocol de detecció de radicalització islamista

Aquest concepte de radicalisme islàmic no s'ha quedat només en l'imaginari social, sinó que s'ha operativitzat de diferents maneres, aquí s'analitza una: el Protocol de detecció de radicalització islamista (PRODERAI) aplicat a les aules educatives en menors. Aquest protocol sembla emanar de la Prevent Strategy abordada al Regne Unit a partir de l'any 2003. La Prevent es construeix a partir de tres idees bàsiques: 1) Persecució –aturar els atacs terroristes–; 2) Protecció –reforçar la protecció contra atacs terroristes–; 3) Preparació –atenuar l'impacte dels atacs que prosperin– (Rights Watch UK, 2016, p. 9).

El programa de la Generalitat de Catalunya va començar a aplicar-se l'any 2015 després dels fets comesos a Paris, amb l'objectiu de detectar l'extremisme violent de caràcter islàmic dins de les aules de tots els instituts i escoles de primària de Catalunya. El protocol es fonamenta en la necessitat imminent d'aturar i controlar els possibles processos de radicalització islàmica entre el col·lectiu de joves musulmans. S'estructura en diferents mòduls, el primer es titula: "Mòdul de prevenció de processos de radicalització als centres educatius", en el qual s'aborda la definició sobre el procés de radicalisme i els indicadors que hi intervenen. Seguidament, aporta una sèrie d'indicadors com a possibles factors de risc presents en diferents esferes dels joves. En primer lloc, el desenvolupament personal; a continuació els que es relacionen amb el context i l'entorn escolar; en tercer lloc, els que estan vinculats a l'àmbit familiar; i finalment, s'aborda el context social. El segon mòdul és una proposta d'intervenció pedagògica davant d'un possible atemptat terrorista o acció violenta greu, amb l'objectiu de dotar els equips educatius de pautes i orientacions per tractar l'impacte d'un atac terrorista en l'alumnat dels tres cicles d'educació primària i d'educació secundària. El tercer mòdul tracta sobre la intervenció educativa davant dels processos de radicalització dins dels centres educatius, en el qual es proposen mesures d'actuació per als equips educatius en el cas de detectar algun possible procés de radicalització. S'hi aborden, també, mesures educatives a seguir, tant individualment, com col·lectivament (grup-classe) i familiarment, i s'hi inclouen els recursos i els serveis als quals poden accedir en cas de necessitar suport. El protocol preveu el pas de la direcció del centre a una junta de seguiment (amb la participació dels Mossos), i d'allà, si escau, a la Fiscalia per seguir via penal (Douhaibi i Almela, 2017, p. 7).

Tant la comunitat musulmana com l'educativa ja han fet crítiques al PRODERAI, entenent-lo com el trasllat d'un protocol pensat per als centres penitenciaris i aplicat a escoles i instituts. Algunes de les crítiques que s'han fet es dirigeixen al paper que es demana a educadors i educadores com a policies a les aules; al caràcter secret del protocol, transmès només

oralment als equips directius; a l'elaboració del protocol mateix sense informar ni demanar la col·laboració de la comunitat musulmana, i a l'ús d'uns indicadors excessivament simplistes, com ara no celebrar el Nadal, no beure Coca-Cola, tornar del Marroc amb les mans pintades de henna, entre d'altres (Douhaibi i Almela, 2017, p. 4-8).

3. Metodologia utilitzada

Per explorar l'impacte social de la implementació del PRODERAI en l'àmbit educatiu, familiar i personal, s'ha dut a terme una recerca transversal. L'objectiu prioritari és respondre els qüestionaments següents: saber quina mirada i representació social tenen els i les alumnes susceptibles al control del PRODERAI. Des de la perspectiva d'aquests estudiants, s'intentarà analitzar: 1) si existeix realment aquesta problemàtica; 2) si la seva implementació està sent efectiva; i 3) el paper que pot desenvolupar el treball social en l'àmbit educatiu davant la implementació de protocols com el PRODERAI.

La recerca plantejada s'emmarca en el camp de la investigació educativa, ja que pretén obtenir nous coneixements sobre la gestió educativa i el lligam social de l'àmbit educatiu amb les polítiques de lluita contra l'extremisme violent (Gall, Gall i Borg, 2003, citats a Sánchez, 2016). Pel que fa a la temporalitat, l'estudi és de tipus transversal, ja que ens ubiquem en un moment concret i únic (Hernández, Fernández i Baptista, 2014, citats a Sánchez, 2016) per tal de poder identificar els resultats de la implementació del PRODERAI en l'àmbit educatiu. El mètode d'investigació escollit és l'estudi de cas amb l'objectiu d'arribar a identificar l'origen i l'aplicació del protocol envers els nois i les noies d'origen marroquí.

La recerca consisteix en un estudi de cas transversal, de multiplicitat de realitats (Yin, 1989, citat a Sánchez, 2016). Per a la recollida de dades directes, parteixo del que Sierra Bravo (2001) anomena "fonts primàries", perquè utilitzaré informació de primera mà a partir d'entrevistes individuals, sobre una mostra de 20 persones, formada per: 6 nois i 6 noies d'origen marroquí amb qui van realitzar dos reunions de grup, 4 pares i mares de les famílies d'aquests nois i noies, 2 coordinadors pedagògics d'instituts públics i 2 professionals del treball social. Els noms dels participants s'han modificat, així com algunes referències per garantir-los l'anonimat en una qüestió tan delicada.

Les tècniques d'anàlisi de la informació es basen en Simons (2011): hem tractat d'ordenar i examinar la informació per trobar coincidències dins de les particularitats que formen part dels casos.

Finalment, i pel que fa a la informació recollida en el treball de camp, val a dir que s'ha fet de forma totalment voluntària. Les dades proporcionades pel conjunt d'entrevistats han estat recollides mitjançant l'acord de consentiment informat, tant de forma oral com per escrit, respectant l'article 5 de la Llei de protecció de dades de caràcter personal (Llei orgànica 15/1999, del 13 de desembre).

4. Impacte de les polítiques de detecció del radicalisme en els educadors i educadores

Els professionals de l'educació entrevistats apunten que l'escola sembla un calaix de sastre, intervinguda per les modificacions socials, culturals i polítiques. La introducció de les polítiques de lluita contra l'extremisme violent (LEV) en són un exemple. Això m'ha conduït a preguntar-me per l'impacte d'aquest protocol dins de les escoles públiques i concertades de Catalunya, ja que les intervencions implementades sobre una comunitat concreta es caracteritzen, principalment, per l'estigmatització i la necessitat de mostrar a la societat civil un ambient aparent de seguretat.

En aquest sentit, cal destacar les expressions dels coordinadors pedagògics sobre la poca informació i formació rebuda per aplicar un protocol tan delicat. Sostenen que les formacions en relació amb el PRODERAI només l'han rebuda els directors i directores. I que són ells qui ha informat de l'existència d'aquest protocol.

Ningú té potestat per activar-lo, la directora és l'única que ha rebut la formació. Com que això és una responsabilitat, s'ha de ser molt curós. Hi ha un protocol súper extrem, que en cas que detectis alguna possibilitat s'activa. Els Mossos fan una investigació. (Maria)

Hem rebut una formació per part dels directors, a ells se'ls va convocar. (Arnau)

Tal com es pot comprovar, es veu com la implementació genera una certa conformació entre el personal docent, ja que tot i sentir que és un protocol imposat als centres educatius, no es pensa ni es discuteix l'impacte que genera en els estudiants susceptibles de ser objecte d'aquest protocol.

Jo crec que això va sorgir en un moment concret, i com sempre, l'escola és com una mena de calaix de sastre. Hem de fer-ho tot, i aquesta tasca és una més. (Arnau)

Una primera reacció sembla que li tregui importància:

Aquests protocols són de publicitat, surten en un moment determinat, apareixen als mitjans de comunicació i ara aquest protocol ja és en un calaix. (Arnau)

Altres vegades es considera que aquest seguiment no és altre que el que ja es duu a terme en els processos de tutorització habituals:

El que hem de fer és estar atents amb això i altres coses que passen al centre. Si un tutor fa la seva feina i es comunica amb la família, detectarà això i moltes altres coses. (Arnau)

Jo crec que els professors hem d'estar molt atents, amb els alumnes (nenes i nens) en risc. També hem d'estar atents, per saber què passa amb l'alumne. Pots citar la família i preguntar què passa. (Arnau)

Però altres educadors i educadores no sembla que comparteixin aquesta infravaloració del protocol, assenyalant que ja l'han posat en marxa:

N'hem tingut dos casos i l'hem activat només dues vegades. (Maria)

Tot i que els professionals de l'educació entrevistats assenyalen que no tenen informació, ni formació ni eines específiques per poder acollir les directrius que dictamina el protocol –o fins i tot el menystenen–, es pot observar com accepten introduir-lo en la seva activitat educativa i com s'arriba a implementar en almenys dues ocasions. Un fet que podria dur a interpretar la vinculació entre les polítiques de control i el sistema educatiu. Ara bé, seria convenient visibilitzar el reduït col·lectiu de professors i professores que van posicionar-se en contra de l'aplicació del protocol.

En tot cas, tal com comenta El Mouali, entrevistada a *La Directa*, "el que volen aconseguir és que el professorat se sentí interpel·lat i responsable de la necessitat de seguretat davant d'aquesta por generada pels mitjans" (Douhaibi i Almela, 2017, p. 9).

5. L'impacte en les famílies i joves musulmans

Les famílies d'origen marroquí i musulmanes entrevistades s'han sentit enganyades, instrumentalitzades i menyspreades. En tant que el protocol persegueix, coacciona i controla els moviments dels seus fills i filles. Una de les mares entrevistades afirma que:

هذا البروتوكول عنصري ، ولكن هذا شيء عادي، ولادنا كل نهار كيعشو هادشي

Aquest protocol és racista, però això els nostres fills ho han viscut sempre. És el pa de cada dia. (Fàtima)

En aquesta línia, veiem com les intervencions educatives basades en el protocol tenen un caire exclouent que acaba provocant la naturalització del racisme i generant una reducció dràstica de les expectatives acadèmiques de les famílies d'origen marroquí pel que fa a les oportunitats que pot arribar a proporcionar l'escola als seus fills i filles.

A l'escola, els alumnes d'origen immigrant marroquí estan estigmatitzats, els seus actes són ridiculitzats i animalitzats, una pràctica que facilita l'abandonament i l'expulsió dels alumnes d'origen marroquí. Així ho afirma un pare entrevistat:

واخا تخسر عليا ليخسرتي عوصلو نعندم نلجامه عيقسيوني فالطريق، واخا نقرا ما يعطيوني والو

En una conversa amb el meu fill, va dir-me: "Encara que puguem arribar a la universitat i assolir l'èxit, la nostra trajectòria estarà travessada per molts elements discriminadoris i racistes". (Ahmed)

Quan s'adonen del protocol, la seva resposta és contundent, perquè veuen reforçades les percepcions anteriors:

كيعملوك مصيدة، كيصادو وولد مسلمين و وولد المغاربة

Això és com una trampa que serveix per capturar i condemnar els alumnes i les alumnes musulmans i marroquins. (Ahmed)

I els pares i mares participants:

M'has deixat sense paraules, ens odien, hem naturalitzat el racisme i acceptat la nostra deshumanització. (Naima)

És un crim i una agressió a la persona, el greuge es magnifica amb protocols com aquest. (Anouar)

Per tant, tal com afirmen Kundnani i Hayes, les polítiques de LEV es formulen amb uns objectius determinats, entre els quals hi ha l'expansió d'una vigilància que "permeti supervisar les comunitats a la recerca de símptomes de radicalització per, després, potser, efectuar «intervencions toves» sobre persones sospitoses d'esdevenir extremistes. La vigilància de la LEV no persegueix detectar conductes delictives imminents, sinó un ampli ventall d'indicadors de preocupació de caràcter ideològic" (2018, p. 4).

Els nois i noies que han participat en l'estudi hi han mostrat un rebuig absolut i, de la mateixa manera que les famílies entrevistades, han afirmat que han viscut i experimentat diferents pràctiques i intervencions de caràcter discriminatori a l'àmbit educatiu.

Les noies:

A l'adolescència tots hem sigut radicals, ser radical és una tendència humana. Tots ho hem sigut, o ho serem alguna vegada. (Safae)

No he sentit mai parlar d'aquest protocol. Em sembla que al meu *ins* no hi és. (Hamida)

N'he sentit a parlar unes quantes vegades, però no sé. (Wassima)

Els nois entrevistats:

Tu, per a ells, ets menys. (Abdellah)

Una vegada que a classe van voler fer un minut de silenci per París, li vaig dir a la profe que hauriem de fer-ne un altre pels morts de Síria. Ella va quedar tota sorpresa i em va fer preguntes per saber per on anava. (Omar)

Són les notícies, qui manipula quan passa alguna cosa. Sembla com si sempre estiguessin buscant alguna cosa dolenta en nosaltres. Per poder dir: Ho veieu com sou els dolents. (Safouan)

Ens limiten la llibertat, se suposa que som en un país lliure. Miren de trobar-nos aspectes sospitosos. I això, fa que al final evitem parlar dels nostres principis. (Amir)

Patel afirma que el racisme que pateixen els musulmans i musulmanes es regeix per un racisme estructural que segueix operant a la societat occidental per exercir un control sobre aquesta població. “És evident que la raça i el racisme segueixen operant com a mecanisme i instrument d’ordre social. I per a criminalitzar els i les BME llegits com a grups amb un bagatge islàmic” (Patel, 2012, citat a Patel, 2017, p. 2).

El PRODERAI aniria en la línia de vigilar els alumnes d’origen immigrant a través d’allò que Patel (2017) anomena “racialització de l’islam”, i que Arun Kundnani, entrevistat per *La Directa*, anomena “el prisma de la radicalització” (Douhaibi i Almela, 2017).

La professora Patel ha estudiat la Prevent, un protocol de característiques semblants implementat a Anglaterra, i assenyala que reproduïx la idea que dins de cada persona musulmana hi ha un potencial criminal:

Quan un esdeveniment criminal s’explica en termes de raça, és a dir, que aquest tipus particular de crim s’associa a alguna qualitat biològica o cultural innata del perpetrador definida per la raça, s’assignen propensions criminals a tots els que pertanyen a aquest grup racialitzat. Això obstaculitza la possibilitat que aquestes persones siguin vistes com a víctimes, com per exemple receptores de crims d’odi racistes o de mesures excessives de control i vigilància estatal (Douhaibi i Almela, 2017, p. 10-11).

La vigilància a què estan sotmesos els alumnes i les famílies musulmanes esdevé una manera d’exercir, d’una banda, el poder, i de l’altra, de controlar els passos i la llibertat d’expressió d’aquest col·lectiu.

6. Conseqüències de la construcció conceptual i operativa del radicalisme islàmic a Catalunya

La construcció conceptual i operativa del radicalisme islàmic a Catalunya mostrada anteriorment està tenint conseqüències greus. Quan la frontera/barrera es crea sobre la variable cultural/religiosa/ètnica, es produeix, tal com diuen Carrasco, Pàmies i Ponferrada (2011), un aniquilament de la diferència causada directament per la religió musulmana i l’origen marroquí. Aquests marcadors serveixen per distanciar, es construeixen en un procés d’inferiorització i estigmatització, convertint els alumnes en objectes d’atenció educativa, amb la qual cosa es busca la transformació o l’abandonament dels símbols que segueixen mantenint viva la diferència.

Un exemple d’aquesta persecució és el d’una noia que va formar part de la reunió de grup:

El director em va dir que per poder fer servir el hijab havia de passar classe per classe a recollir firmes. Cada vegada que li treia el tema, em preguntava sobre el Marroc, les dones: per què te l’has de posar ara? O hem

de parlar amb els pares dels alumnes. Vaig començar a segon d'ESO i no ho vam resoldre fins al novembre que feia quart. (Hamida)

O bé un noi de la reunió de grup que explica que justament després dels atacs de l'agost del 2017 a Barcelona un company de classe li va dir:

Estàvem jugant el penjat, em va tocar sortir a la pissarra, i un company de classe em va dir: "Tira avions!". La professora no va dir res, li va respondre una companya. (Omar)

Davant de situacions com aquesta, Carrasco, Pàmies i Ponferrada (2011) afirmen que els individus de tradició i pràctica musulmana són objecte de les interpretacions més inquietants de l'alteritat a través de la variable ètnica marroquí, i que els processos d'estratificació escolar reproduïxen els processos d'estratificació social. El conjunt d'agents educatius no només els reforcen, sinó que els oculten i naturalitzen.

Com afirma la següent educadora social:

Les teories de prevenció del radicalisme comencen amb la lògica del control social racialitzat, són prèvies, i hi ha moltes formes de control social. (Marta)

7. Una interpel·lació al treball social educatiu antiracista: "Fer treball social. Es diu ràpid"

A partir d'aquest punt, i vinculant-ho directament amb la figura del professional del treball social, caldria tenir en compte la necessitat d'ubicar-nos i estar presents en ambients com l'escola.

Situar i contextualitzar la implementació de protocols com el PRODERAI va lligat i apel·la directament a la pràctica professional del treball social, amb un èmfasi especial en els principis ètics relacionats amb la justícia social i l'equitat educativa. Ara bé, com a professionals de la intervenció hauríem de qüestionar-nos, abordar i repensar les nostres potencialitats i debilitats professionals. A continuació, intentaré aproximar-me, d'una banda, al rol de poder que tenim, i, de l'altra, miraré de proposar l'antiracisme com a estratègia d'intervenció social.

Hem de començar plantejant-nos el que Faleiros (2011) es pregunta: és possible que el treball social sigui una professió que aconsegueix transformar les condicions d'opressió? Cal tenir en compte, que el mateix treball social és un producte d'aquest ordre social; es considera que el treball social, així com altres professions, s'ha generat o desenvolupat sota uns escenaris d'adaptació de les persones usuàries a aquestes condicions.

Un professional del treball social entrevistat comenta que:

Fer treball social. Es diu ràpid. Ser conscients que som agents de control social és el primer pas per ser crítics amb aquest control que realitzem. És força ridícul creure que et paguen un sou per fer d'aquest lloc un món millor. (José)

Cal tenir en compte el que Favell anomena el caràcter productiu de les polítiques com a categoria que serveix per construir els subjectes i definir-los basant-se en l'alterització d'unes identitats nacionals que evidencien la diferència amb l'exterior. Llavors, l'efecte que produirien seria el de generar distància, reproduint d'aquesta manera fronteres espacials, culturals, socials, econòmiques i polítiques (Favell, 2001, citat a Agrela, 2006).

En aquest sentit, i com assenyalava el mateix autor, el conjunt de professionals esdevenim agents del Govern a distància, que delega en nosaltres la feina de controlar a través de les institucions els subjectes que la política i la societat ha qualificat de "perillosos". És, per tant, en aquests espais on el racisme és latent, alimentat, reproduït i naturalitzat.

Tal com sosté Pelegrí a la *Revista de Treball Social*:

En qualsevol cas, el treball professional s'ha de sotmetre a l'estructura burocràtica i, gairebé sempre, aquesta estructura repercutirà en el desenvolupament de la intervenció social (2018, p. 39).

En definitiva, com afirma Agrela: "La immigració queda reduïda, doncs, a una qüestió «d'ordre públic», de seguretat nacional i policial, cosa que genera cert pànic social" (2006, p. 252).

José, treballador social i criminòleg, confirma aquesta visió pessimista:

Participar en l'elaboració d'eines de gestió del risc amb determinats col·lectius, PRODERAIs i invents afins et donarà renom, un bon sou, et facilitarà una vida acadèmica, accés a càrrecs... Fer la tasca d'intentar parar aquesta construcció de l'altre diferenciat que posa en risc els seus drets humans, et pot donar algun reconeixement menor però segurament suposa més problemes que beneficis en l'aspecte pràctic de supervivència i carrera professional. (José)

Però és probable que sigui justament en casos com el del PRODERAI quan el treball social hauria de recuperar i defensar la dimensió política de la disciplina, així com el desig d'exercir influència política amb els nostres actes professionals (Zamanillo i Martín, 2011, citat a Pelegrí, 2018, p. 43); per tant, partint d'aquesta premissa, Pelegrí (2018) afirma que és des d'aquesta postura que el treball social pot reconciliar-se amb el poder. Nosaltres, com a professionals, no podem basar la nostra pràctica en el control educatiu i social que pretén el PRODERAI; al contrari, hem d'apostar per una postura de caràcter reivindicatiu basant-nos en el codi ètic de l'Associació Nacional de Treballadors Socials dels Estats Units, que inclou valors com la competència, però també la justícia social, i hem de fer una crida als professionals del treball social per vetllar pel canvi, tenint en compte les individualitats i els grups oprimits (NASW, 1999, citat a Hamilton-Mason i Schneider, 2018).

Per poder imaginar/proposar la inclusió del treball social en l'àmbit educatiu, cal fer una radiografia, d'una banda, de l'imaginari que hem adoptat des del treball social respecte als immigrants i els seus fills i filles, així com analitzar quina representació social adquireixen i com són pensades i llegides des de les institucions i el context educatiu.

Potser caldrà reclamar la capacitat de qüestionar totes i cada una de les intervencions en què estiguem presents com a professionals que pretenguin estigmatitzar o centrar la mirada en uns individus concrets:

L'alternativa en la prevenció de la problemàtica només la puc entendre des del treball de la tolerància a tot allò que pugui semblar-nos diferent. Entendre que aquells que considerem diferents no són radicals ni són malalts mentals. En l'aproximació d'uns i altres podríem trobar espais de regulació efectiva, i no de pseudoregulació com el PRODERAI, que en realitat només són espais de repressió. (José)

Caldria també participar de la introducció de l'antiracisme en el treball social, contemplar-nos, principalment, tant dins de la pràctica com a fora. Tal com va començar a fer-se al Regne Unit als anys 60 per combatre el racisme com a pràctica d'exclusió i desigualtat cap a les persones negres (Wainwright, 2009). Hamilton-Mason i Schneider (2018) apunten que el treball social ha de preveure intervencions específiques per treballar, tractar i acompanyar les persones que viuen el racisme diàriament. Tenint en compte que la mateixa professió intervé i es posiciona des del poder, el racisme institucional i el privilegi blanc. Per Deepak i Biggs (2011), l'antiracisme es descriu com una postura que possibilita l'autoreflexió, acceptació i reconeixement de la seva implicació perpetuant el racisme en les pràctiques diàries (Brookfield, 2014), contribuint així a generar una pedagogia antiracista dotada d'eines i accions concretes per revertir-les.

Col·locar l'antiracisme com a pràctica pròpia del treball social ens ha de fer pensar, en primer lloc, en el poder que tenim per se, i com aquest reproduceix i opera sota el paraigua del racisme institucional.

8. Conclusions i propostes

La problemàtica relacionada amb el "radicalisme" demana, d'entrada, qüestionar-se què s'entén per *radicalisme*. S'ha de tenir en compte que és una terminologia que s'utilitza en moments de conflicte per assenyalar l'objecte de les múltiples polítiques d'intervenció. Per tant, considero que la radicalitat és un fet inherent als éssers humans i les societats, que es pot donar en diferents etapes del procés vital de qualsevol persona, independentment de les creences, la ideologia i la religió que es practiqui.

La mirada i la representació social de què són objecte els alumnes susceptibles al control del PRODERAI es caracteritza per ser estigmatitzadora i carregada de prejudicis, com bé hem pogut comprovar a través, d'una banda, dels membres dels equips directius dels dos instituts i de

les famílies entrevistades, i de l'altra, a partir de la pròpia experiència individual i col·lectiva dels nois i noies entrevistats.

L'elaboració d'un protocol com el PRODERAI ha de permetre repensar les estratègies necessàries per abordar un problema polític i les possibles alternatives a la "securització" de l'àmbit educatiu, en aquest cas. Tot i que es va implementar el 2015, a hores d'ara encara no hi hem tingut accés ni la comunitat educativa ni els mitjans de comunicació, que no han obtingut cap tipus de dada que mostri els casos de "radicalisme" detectats a les escoles públiques i concertades de Catalunya. Per tant, es pot pensar que el protocol és un element imposat i que, com la majoria de protocols, serveix per tranquil·litzar a la població civil, però alhora hi ha evidències que s'ha aplicat, cosa que significa obrir les portes a un camí realment perillós per als estudiants menors cap a la justícia i cap a l'estigmatització d'unes famílies i d'una cultura en situació de debilitat.

Davant d'aquest protocol, el treball social ha de reivindicar un paper actiu contra qualsevol acció que pretengui assenyalar, excloure i discriminar qualsevol individu i col·lectiu. La presència del treball social en l'àmbit educatiu pot ser una eina per actuar sobre aquest context. Com a professionals del treball social tenim les eines suficients per dissenyar una intervenció que busqui perseguir qualsevol mostra de racisme, discriminació, exclusió o assenyalament a col·lectius determinats, fugint de qualsevol reproducció racista.

L'àmbit educatiu esdevé una microsocietat que reproduceix el conjunt de dispositius i pràctiques estigmatitzadores, excloents i racistes que trobem en la societat occidental/majoritària.

Referències bibliogràfiques

- Agrela, B. (2006). *Análisis antropológico de las políticas sociales dirigidas a la población inmigrante* (Tesi doctoral). Universitat de Granada, Granada. Recuperat de <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/1091/16430232.pdf>
- Brookfield, S. (2014). Teaching our own racism: incorporating personal narratives of whiteness into anti-racist practice. *Adult Learning*, 25(3), 89-95. DOI:1045159514534189.
- Carrasco, S., Pàmies, J., i Ponferrada, M. (2011). Fronteras visibles y barreras ocultas. Aproximación comparativa a la experiencia escolar del alumnado marroquí en Cataluña y mexicano en California. *Migraciones. Publicación del Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones*, 29, 31-60.
- Deepak, A. C., i Biggs, M. J. G. (2011). Intimate technology: A tool for teaching anti-racism in social work education. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 20(1), 39-56.
- Douhaibi, A., i Amazian, S. (2019). *La radicalización del racismo: Islamofobia de Estado y prevención antiterrorista*. Oviedo: Cambalache.
- Douhaibi, A., i Almela, V. (2017). Vigilancia de frontera aplicada a les escoles. *La Directa*, 443, p. 4-11. Recuperat de <https://directa.cat/app/uploads/2018/07/Directa-443.pdf>
- Faleiros, V. de P. (2011). Desafíos del Trabajo Social frente a las desigualdades. *Emancipação*, 11(1), p. 117-128. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3852175.pdf>
- Hamilton-Mason, J., i Schneider, S. (2018). Antiracism Expanding Social Work Education: A Qualitative Analysis of the Undoing Racism Workshop Experience. *Journal of Social Work Education*, 54(2), 337-348. DOI: 10.1080/10437797.2017.1404518
- Kundnani, A. (2012). Radicalisation: the journey of a concept. *Race & Class*, 54(2), 3-25. Recuperat de <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306396812454984>
- Kundnani, A., i Hayes, B. (2018). *La globalització de les polítiques de lluita contra l'extremisme violent: El debilitament del drets humans i la instrumentalització de la societat civil*. Nova York: Transnational Institute.
- Llei orgànica 15/1999, del 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal. BOE núm. 298, de 14 de desembre de 1999, p. 43088-43099.

- Mateo, J. L. (2000). *El "moro" entre los primitivos*. Barcelona: Fundació La Caixa.
- Patel, T. (2017). It's not about security, it's about racism: counter-terror strategies, civilizing processes and the post-race fiction. *Palgrave Communications*, 3. Recuperat de <https://www.nature.com/articles/palcomms201731>
- Pelegrí, X. (2018). Repensant el poder dels professionals del treball social. *Revista de Treball Social*, 212, 31-46. Recuperat de www.tscat.cat/download/file/fid/8768
- Rights Watch UK (2016). Preventing Education? Human Rights and UK Counter- Terrorism Policy in Schools. Recuperat de <http://www.statewatch.org/news/2016/jul/preventing-education-final-to-print-3.compressed-1.pdf>
- Sánchez Martí, A. (2016). Trajectòries d'èxit educatiu dels joves de famílies immigrades a secundària postobligatòria: centres educatius i agents institucionals (Tesi doctoral). Universitat de Barcelona. Recuperat de <https://www.tdx.cat/handle/10803/400099>
- Sierra Bravo, R. (2001). *Técnicas de investigación social. Teoría y ejercicios*. Madrid: Paraninfo.
- Simons, H. (2011). *El estudio de caso: Teoría y práctica*. Madrid: Ediciones Morata.
- Wainwright, J. (2009). Racism, anti-racist practice and social work: articulating the teaching and learning experiences of black social workers. *Race Ethnicity and Education*, 12(4), 495-516.

Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social

Bodies of thought: on models in social work

Miren Ariño Altuna¹

ORCID: 0000-0002-7613-7869

Ainhoa Berasaluze Correa²

ORCID: 0000-0002-6592-535X

Recepció: 08/02/20. Revisió: 03/03/20. Acceptació: 16/03/20

Per citar: Ariño Altuna, M., i Berasaluze Correa, A. (2020). Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social. *Revista de Treball Social*, 218, 29-40. DOI: 10.32061/RTS2020.218.02

Resum

Cossos de pensament, text que mira de reflexionar sobre pensar i actuar, però d'una manera viva i conscient des del treball social; la necessitat de reconeixement mutu en què participem professió i ciutadania, cosa que no és possible sense una trobada entre teories que guien la nostra praxi quotidiana i el saber popular.

Un text que concedeix importància a les formes de parlar i pensar i que mira de fer evident que, si ens distanciem del pensament *del comú*, si menyspreem el saber popular, si no aconseguim dialogar i confrontar les nostres "creences" i lògiques disciplinàries i professionals amb les de la ciutadania, el nostre idioma es convertirà en eina de dominació.

Com a conclusió que cal tenir en compte: les nostres col·laboracions són úniques i irrepetibles perquè es construeixen amb les persones en *temps real*, històries quotidianes immerses en la història. Que no hi ha dues vegades d'un "el mateix" en curs entre les quals discernir. Quan escollim un model, hem de ser conscients que ens imposem i imposem una hegemonia ideològica, una forma d'anomenar que, de vegades, no és del tot comprensible, inventem un idioma que pot estar ocultant un exercici de poder i marcant una distància excessiva entre professionals i ciutadania.

1 Treballadora social i doctora en psicologia. Universitat del País Basc (UPV/EHU). Departament de Sociologia i Treball Social. Docent i investigadora. mirenedurne.arino@ehu.eus

2 Treballadora social i doctora en sociologia. Universitat del País Basc (UPV/EHU). Departament de Sociologia i Treball Social. Docent i investigadora. ainhoa.berasaluze@ehu.eus

Tal vegada, només ens queda respectar la paraula aliena; suposar-li subjecte és *fer-la* persona; el contrari, prendre persones i cultures com a coses, cossos sense pensament.

Que l'idioma és el cos del pensament. Un idioma construït en un *apart* és només un fantasma.

Paraules clau: Teories, models, poder, ideologia, treball social.

Abstract

Bodies of thought is a text that seeks to reflect on thought and action, but in a living, conscious way from the perspective of social work: the need for mutual recognition in which profession and citizenship are part and parcel, and this cannot be achieved without common ground between theories underpinning our everyday practice and popular wisdom.

It is a text that lends importance to ways of speaking and thinking and which tries to demonstrate that if we distance ourselves from *common* thought, if we disregard popular wisdom, if we fail to engage in dialogue and address our “beliefs” and our disciplinary and professional sense of logic with respect to those of citizens, our language will become a tool for dominance.

By way of conclusion, it is important to bear in mind the following: our collaborations are unique and unrepeatable because they are forged with people in real time; they are everyday stories immersed in history. There are no two simultaneous occurrences of a single “same” to distinguish between. When choosing a model, we must be aware that we exert ourselves and impose an ideological hegemony, a form of designation that is sometimes not entirely understandable, we contrive a language that may be concealing an exercise of power and setting an excessive gap between professionals and citizens.

Perhaps all that remains is to respect the word of others. To subjectify is to humanise; otherwise, people and cultures are assumed to be things, bodies devoid of thought.

Language becomes the body of thought; language built on an *aside* is just a ghost.

Keywords: Theories, models, power, ideology, social work.

A tall d'introducció: cossos de pensament o el pensar d'un cos

...Procureu, sobretot, que no se us mori la llengua viva, que és el gran perill de les aules. D'escriure no se'n parli, de moment. Ja vindrà més endavant. Perquè no tot mereix ser fixat en paper. Ni convé que puguin dir de vosaltres: Quines coses tan pusil·lànimes que diuen; però que bé que les posen per escrit! (Antonio Machado, 2006, p. 310).

Ni som només cos, ni només pensaments, ni només emoció, ni només passió, però un pensament sense emocions agonitza, un pensar aseptíc és un pensar amputat, només una ombra fantasma del nostre pensar viu. Cosa que requereix tenir cura de la nostra llengua, de les paraules, del pensar i del diàleg en gerundi.

Aquest text pretén, d'una banda, fer evidents alguns riscos que té el fet de "crear-nos un món a part", un idioma especialitzat, un lloc d'expertes i experts en *el comú* per continuar explorant les bondats d'una trobada necessària entre teories que guien la nostra praxi quotidiana i el saber popular, és a dir, fer possible el diàleg horitzontal amb la ciutadania que permeti la construcció participada d'estratègies de millora i canvi.

Parlar de models teòrics és parlar, d'alguna manera, d'"hegemonies ideològiques" o paradigmes dominants, de cosmovisió o de lents amb què mirem i entenem el món i ens mirem i ens entenem a nosaltres mateixes. Les teories o els models que escollim o que, en un descuit, ens escullen, tenen a veure amb aquestes lents amb què interroguem, interpretem i valorem accions i situacions, visions i audicions, relacions i maneres de viure i conviure. És una cosa que podríem concebre, en el nostre àmbit disciplinari, com una classe de "mitologia especial" (Akhutina, 2002): la científica amb els seus conceptes o metàfores més pertinents.

Quina diferència trobem entre acceptar una lectura donada com *la bona*, *la correcta*, *la normativitzada* i dominant, i altres de més impertinents i plurals o més de cadascú? Encara que no siguin tan pertinents.

El desig de reconèixer-nos en alguna cosmologia es fa palès en el que sentim com a més comú: la nostra llengua. És per això que com ja va dir Francisco Sánchez el 1581: "Les significacions de les paraules sembla que depenguin sobretot, o totalment, del populatxo, i per això se li han de demanar a ell, i és que qui, sinó el populatxo, ens va ensenyar a parlar?" (1972, p. 59). La nostra parla quotidiana i també el nostre llenguatge tècnic, amb els seus llocs comuns³ un i els seus suposats conceptes l'altre, estan afectats i afecten les nostres pràctiques personals i professionals, mostrant una diversitat i pluralitat necessitada de sentit de pertinença i

3 Per *llocs comuns* Juan de Mairena, apòcrif d'Antonio Machado, fa referència a les "creences últimes que tenen arrels molt fondes" i que són "nascudes del dubte constant", del dubte poètic, que és "dubte humà, d'home solitari i descaminat, entre camins. Entre camins que no porten enlloc" (Machado, 2006, p. 25).

de certa o incerta unitat: certes i seguretats bàsiques amb les quals ens hem d'enfrontar quotidianament i per a les quals, com diu Machado:

Hem d'estar molt previnguts a favor i en contra dels llocs comuns. A favor, perquè no convé eliminar-los sense haver-hi penetrat fins al fons, de manera que estiguem plenament convençuts de la seva vacuïtat; en contra, perquè, en efecte, la nostra missió és singularitzar-los, posar-los el segell de la nostra individualitat, que és la manera de donar-los un nou impuls perquè continuïn rodant (2006, p. 151).

O, una altra vegada, Francisco Sánchez:

Donava jo voltes a les dites dels antics [...]. Confesso que alguns m'oferien algunes ombres de veritat, però no en vaig trobar cap que manifestés amb absoluta sinceritat el que s'ha de jutjar de les coses. Així doncs, vaig tornar a mi, i posant-ho tot en dubte, com si ningú hagués dit mai res, vaig començar a examinar les coses mateixes, que és la manera veritable de saber. Analitzava fins a arribar als principis últims, convertint això en l'inici de la contemplació. Com més penso, més dubto, perquè no puc abraçar res perfectament. Desespero però persisteixo (1972, p. 67).

Aquestes dues citacions precioses, la del poeta del poble, Antonio Machado, i la del filòsof Francisco Sánchez, ens poden ajudar a persistir, a no deixar de donar voltes a les paraules amb què anomenem i creiem que agafem el món al qual pertanyem.

Sabem que hi ha respostes o interpretacions de primera i segona classe, més o menys pertinents; només ens queda un dubte poètic, un dubte obert: pot existir una interpretació de *la* realitat que sigui *la* millor i més vàlida entre una pluralitat real? (Ariño, 2013).

De creences, nocions i pre-nocions a discursos assenyalats científicament

Podríem versionar les paraules dels autors citats de la manera següent: no hem d'abandonar creences ni nocions quotidianes sense haver-hi rumiat a fons, sense haver-hi donat voltes i voltes fins a concloure que no contenen cap sentit; o, al contrari, si decidíem continuar amb aquestes creences, amb aquestes nocions, seria perquè les hem adoptat, actualitzant-les amb segell propi, producte del nostre pensar reflexiu, aconseguint donar d'aquesta manera un nou impuls particular a tot allò que fossin llocs comuns; o en paraules d'Emmanuel Lizcano (1999), "metàfores zombis" o "mortes" enfront de "metàfores vives".

Tot i reconèixer que les metàfores vives, mortes o zombis són d'anada i tornada i que van de la parla comú al discurs científic o viceversa i que una dicotomia entre saber popular i saber especialitzat o científic és una altra metàfora, ens preguntem, "entre metàfora i metàfora, quina és que es presenta o s'assenyala a si mateixa com a model justificat per la inexperiència dels altres per enfrontar-se a dilemes, a soles en el seu

monòleg... exemple i metàfora *només per vosaltres* i la vostra provisional inferioritat per al concepte” (Ariño, 2012, p. 255).

Està justificat d'alguna manera parlar en nom d'algú o hauríem de tenir sempre present aquella “indignitat de parlar pels altres” de què ens parla Foucault (1988, p. 8)? Les metàfores especialitzades són millors i més fecundes que les metàfores quotidianes?

Esmunyint-nos cap a la nostra acció professional: per aconseguir canvis que siguin realment canvi haurem de provocar-los; abandonar *el que és predictable*, fins i tot *el que és pertinent*, per buscar no entre *el que és possible* sinó més aviat entre impossibilitats o utopies. O en paraules de companyes com Belén Parra, Silvia Lanitelli i José Antonio López, és en la “ruptura de la coherència entre les nostres teories i el nostre «encaix» amb les realitats de les quals formem part on es fa notòria la insuficiència de les fórmules apreses amb anterioritat” (2012, p. 296). O com en Bachelard, per qui la ruptura amb el sentit comú implica no només pensar el que s'ha d'aprendre, sinó sobretot pensar el que s'ha de desaprendre, partir de la premissa que “es coneix en contra d'un coneixement anterior” (1974, p. 18).

Tampoc podem oblidar que tot coneixement, fins i tot el científic, està poblat de llocs comuns, prejudicis, creences que conformen una determinada comunitat. Ni podem oblidar T. Kuhn, que definia “paradigma” com “una constel·lació completa de creences, valors, tècniques, i així successivament, compartides pels membres d'una comunitat donada” (1971, p. 269), que filosòficament parlant oficien com a models per a la solució de problemes que determinaran quins problemes i quines solucions són considerats científics i quins no.

Resumint, coneixem en contra de tot allò que coneixem, desaperent; coneixem rebuscant en els nostres llocs comuns, donant voltes, dubtant; coneixem, si és que coneixem, des del sentit comú, perquè “no hem de crear-nos un món a part on gaudir fantàsticament i egoista de la contemplació de nosaltres mateixos; no hem de fugir de la vida per forjar-nos una vida millor que sigui estèril per als altres” (carta a Miguel de Unamuno (1904), a Machado, 1989, p. 1474).

“Estèril per als altres” pot ser aquest pensament homogeneïtzador amb vàlidesa acreditada, és a dir, pertinent en situacions de “normalitat”: textos canònics, adequats al context, que procedeixen o que encaixen, són metàfores d'una realitat marcada per la mirada de l'o de la científica; teoritzacions autoritzades pels pre-supòsits de la seva comunitat, és a dir, avalades per la forma científica de parlar. Una teoria o meta-teoria que a manera de guia explicativa faci coincidir els resultats o conclusions a força de situar els fets en el tauler adequat a aquests resultats: és a dir, el nostre, el més pertinent, o dit d'una altra manera, traslladar a hipòtesi el que fossin incerteses. El que per a Lizcano (2006), i com a crítica a la ideologia científica, no seria sinó la utilització del saber científic per ocultar maniobres de. Un forçar que es diu poder polític i està ocupat.

Ens hem estrenat recentment en el món universitari i haurem d'estar previngudes i previnguts contra aquesta vacuïtat de carrera cap enlloc. Sense perdre el nostre objectiu: contribuir a la millora de les condicions de

vida i convivència humana, buscar una justícia social real. És a dir, “que casi raó i experiència no com a conveniència o producció buida de contingut –metarelatats artificiosos però útils a «la carrera»–, sinó producte de la nostra acció reflexiva i respectuosa amb tot allò que es pogués mostrar com a universal en la recerca d’un món més just” (Ariño i Berasaluze, 2012, p. 232). Si la nostra praxi té algun sentit, serà aquell que assoleixi el respecte i el reconeixement de les persones amb qui col·laborem.

I, el nostre dubte: existeix una interpretació de *la* realitat que sigui *la* millor i més vàlida entre una pluralitat?

Aquestes interpretacions pertinents que versen sobre *els assumptes de*, sobre *les necessitats de*, i no *des d’aquest* “territori singular”, un en concret, el de cada dia, perquè sabem que les nostres col·laboracions són úniques i irrepetibles perquè es construeixen amb les persones en temps real, històries quotidianes immerses en la història. Que no hi ha dues vegades d’un “el mateix” en curs entre les quals discernir. I perquè sabem i creiem que les necessitats o problemes no són *de*, sinó que ens concerneixen a totes i a tots: institucions, professionals i ciutadania.

Cos *del* pensament o pensaments d’un cos, cada cos?

Models en treball social: poder tècnic o autoritat moral

No farem un recompte ni una classificació dels models en treball social, tan sols ens hi referirem, al que són o pretenen ser i en tant que ens ofereixen diferents mirades i proposen diferents interpretacions de la realitat plural i inaprehensible. Per tant, cautela.

De moment, direm amb Teresa Zamanillo, mestra i amiga, que no creiem que hi hagi trenta-dos models en treball social i que “a Espanya només hi ha referències, que es coneguin, del model sistèmic, escassíssimes del psicoanalític, i presumeixo que poca cosa més” (2012, p. 155). Un “poca cosa més” al qual ens referirem més endavant.

Pel que fa al concepte mateix de model, existeixen nombroses definicions: Malcom Payne afirma que els models⁴ “descriuen en general el que succeeix durant l’activitat pràctica i que, com que es poden aplicar de manera adequada a una mostra àmplia de situacions, extreuen una sèrie de principis i pautes d’activitat que li donen coherència i uniformitat a la pràctica” (1995, p. 80). Coherència i uniformitat, ¿qui la necessita més?, ¿a qui empodera més?

4 Resumeix així els diferents models: models psicodinàmics, model d’intervenció en crisi, el treball social centrat en la tasca, models conductistes, model de sistemes i ecològics, model sociopsicològic i de comunicació, models humanistes i existencials, models cognitius i enfocament radicals marxistes.

Mathilde du Ranquet (1996) elabora una classificació de models⁵ assenyalant la importància de les teories que els sustenten. Maria del Pra Ponticelli (1999) els anomena “esquemes de referència”. José María Morán Carrillo (2006) s’atura en el que per a ell són els tres grans paradigmes en les ciències socials: funcionalisme, hermenèutica i conflictivisme. Per tant, si atenem als paradigmes, bàsicament, són: positivisme objectivista, hermenèutic o interpretatiu, i crític o dialèctic. Cadascun afavoreix una mirada amb les seves variacions; una matriu de coneixement i per tant diverses definicions i finalitats, així com diferents formes d’acció. Si féssim una revisió dels models actuals, podríem veure com pràcticament tots, o els més empleats, s’inscriuen en algun d’aquests.

El professor Viscarret,⁶ al llibre *Modelos y métodos de intervención en Trabajo Social*, exposa una sèrie de definicions del concepte de model i que resumeix així: “es pot considerar *com una mena de* descripció o representació de la realitat (fets, situacions, fenòmens, processos, estructures i sistemes, entre altres) que, *en general*, està en funció d’uns supòsits teòrics o d’una teoria” (2007, p. 64, la negreta és nostra).

“Com una mena de” que suggereix certa precaució a l’hora d’afirmar que n’és una, és a dir, que sigui una descripció o representació de la realitat; i més endavant afegeix “en general”, cosa que sembla indicar que els models no sempre estan fundats en teories i, això ho afegim, no sempre en la pràctica o en l’experiència, cosa que encara és més paradoxal. I si realment és *com una mena de y en general*, per què ho elevem a categoria de ciència?

Teresa Zamanillo recorda que en les ciències socials hi ha científics que objecten la utilització del terme *model* “atès que la realitat social és tan dinàmica i imprevisible que és difícil ajustar-la a la idea de model i a les exigències de la seva construcció” (2012, p. 156). Quant a la dificultat mateixa de *representar*, sentim a Juan de Mairena: “A vosaltres, que aneu per poetes, artistes imaginadors, us convido a meditar sobre aquest tema. Perquè també vosaltres us les haureu d’haver amb presències i absències, de cap manera amb còpies, traduccions ni representacions” (Machado, 2006, p. 83). Ens convida a imaginar, a pensar i a afrontar a cada moment la presència o l’absència, sense prefiguracions ni motlles on fer encaixar situacions i persones al nostre antull, d’una manera més pertinent.

O en paraules de Foucault, quan parla amb Deleuze sobre la “crisi de la representació”:

El paper de l’intel·lectual ja no consisteix a col·locar-se “una mica endavant o al costat” per dir la veritat muda de tots; més aviat consisteix a lluitar contra les formes de poder allí on és alhora el seu objecte i instrument: en

5 Model diagnòstic o psicosocial, model funcional, model centrat en la resolució del problema, model centrat en la modificació de la conducta, model d’intervenció en crisi, model centrat en la tasca, model familiar, model de socialització.

6 Model psicodinàmic, model de modificació de la conducta, model d’intervenció en crisi, model centrat en la tasca, model humanista-existencial, model críticoradical, model de la gestió de casos, model sistèmic.

l'ordre del "saber", de la "veritat", de la "consciència", del "discurs". Per això, la teoria no expressarà, no traduirà, una pràctica, és una pràctica, però local i regional, com tu dius: no totalitzadora.

I Deleuze contesta:

Deleuze: [...] Al meu entendre, tu has estat el primer a ensenyar-nos una cosa fonamental, tant en els teus llibres com en el camp pràctic: la indignitat de parlar pels altres. (Foucault, 1988, p. 8-11).

Que seria, dit d'una altra manera: evitar posar-nos al lloc d'una altra persona fins al punt que desaparegui o sigui substituïda per les nostres pràctiques, el seu torn i la seva veu pels nostres.

El professor Francis J. Turner, en la seva aportació al Congrés Internacional "Epistemologia, teoria i models d'intervenció en treball social", celebrat el 2012 a la Universitat de Deusto, afirmava que "el que tenim és una gran diversitat de teories interessants que ens proporcionen coneixements i orientació" (2012, p. 212). En el mateix espai, el professor Nick Coady defensava un enfocament generalista-eclèctic com a forma de "conceptualitzar la pràctica que empeny a la flexibilitat en l'ús de múltiples teories, perspectives i idees, alhora que els valors i principis centrals de la professió del treball social se situen en primera línia" (2012, p. 122). Quines conseqüències podem extreure d'aquestes afirmacions?

També, la nostra companya Amaya Ituarte ens adverteix que "la realitat psicosocial és massa àmplia i complexa per poder ser abordada des d'una única teoria o paradigma" (2012, p. 201). Des de la seva mirada de pensadora crítica, Teresa Zamanillo (2012) ens convida a un pensar reflexiu que no oblidí que les nostres tries parteixen de la nostra ideologia.

Aprofundir en les nostres arrels suposa reflexionar i analitzar la nostra praxi a la llum de quins referents teòrics i pràctics i a l'ombra de quins contextos polítics. Suposa aprofundir en els objectes, objectius i metodologies de la nostra disciplina i professió, així com en la "qüestió social", entenent-la com les múltiples manifestacions de les desigualtats i situacions de desavantatge i vulneració de drets humans i socials que nosaltres concebem com a aspectes fonamentals de l'objecte de la nostra praxi col·laborativa.

A tall d'inconclusions

Podem afirmar que la diversitat, el dinamisme i la pluralitat de les realitats en què treballem ens empeny a decidir-nos, a triar i a construir aquelles idees i teories que més ens ajudin a comprendre i a dur a terme un treball social reflexiu i coherent que no oblidí les seves finalitats i que tingui present un diàleg constant en relacions d'horitzontalitat i mutualitat amb la ciutadania. Que unes construccions com aquestes tenen com a condició necessària una praxi col·laborativa, no tant una intervenció, és a

dir, sense participació no hi ha treball social i sense la conjunció de teoria i experiència tampoc.

Si estudiéssim a fons les nostres propostes d'acció, podríem ser més conscients que cada opció teoricopràctica determina una òptica, amb una llum diferent, que no existeixen "pràctiques neutres" (Howe, 1999). Ser conscients del lloc o llocs des d'on actuem per poder aprofundir i repensar els nostres referents, sense oblidar que tot serà estèril sense aquest diàleg constant amb les persones amb qui col·laborem i sense una anàlisi crítica de les condicions sociopolítiques que estructuraven i mantenen les desigualtats en la nostra comunitat.

En parlar de models, de què estem parlant? D'estructures representatives i guies del nostre treball?; de referents plurals, teòrics, filosòfics i normatius que ordenen la nostra tasca quotidiana?, de formes d'acostament a realitats plurals i vives que compartim amb altres persones i que ens ajuden a superar visions i trobar explicacions i maneres de respondre i co-respondre davant aquests mons?, estem parlant, dialogant des de i amb les nostres experiències, o per contra estem creant un món a part, pertinent en l'acadèmia i improcedent en i de les nostres experiències professionals?

D'altra banda, entre els models emprats en la nostra disciplina, hi ha alguns que, si és que ho arriben a ser, no serien productes del nostre pensar reflexiu i participat sinó més aviat protocols normativitzats pels nostres sistemes públics de protecció social; models de gestió i distribució dels béns públics [cada vegada més i més retallats], ratificats per la nostra legislació social vigent, que exerceixen d'agenda guia que sovint constreny la nostra acció professional.

Si ens preguntéssim quins models tutel·len l'exercici professional, fonamentalment en les administracions públiques, la nostra resposta seria: un sistema de gestió de programes, serveis i prestacions socioassistencials que marca la nostra lectura, el nostre pensar sobre el sentit del treball social: quins són els objectes, o com definim les necessitats o problemes psicosocials i sociopolítics; quins els objectius, les demandes i les respostes; i com planifiquem i avaluem les nostres accions. De manera que com afirma Esperanza Molleda: "en la mesura en què no ens involucrem activament en aquest treball teòric, tant col·lectivament com individualment, no podrem desfer-nos de la desagradable sensació de ser, sobretot, gestors de recursos" (2007, p. 141). I encara un altre dubte: Quan parlem de models, parlem d'això?

La crítica cap a aquest model, anomenat "de gestió de casos" que va acompanyar el desenvolupament del sistema de Serveis Socials a partir dels anys 80 a Espanya i abans al món anglosaxó d'on prové, i que el professor Viscarret (2007) recull a la seva obra, se centra en l'estigma de control social i conservadorisme en la seva aplicació. Tal gestió és observada com una intervenció més preocupada per l'economia i els recursos que per una acció social integral.

A això hi afegim: el fet de confondre aquest marc regulador amb els nostres referents teòrics i pràctics és imprudent i irreflexiu i ens porta a una doble fusió o, més ben dit, con-fusió: professionals com a gestors de la

“cosa pública”, confosos amb el sistema i, població que, per tota demanda, prefereix “el que hi ha o el que li venen” en comptes del que vol o desitja o realment necessita. D’aquesta manera, el cercle queda tancat: del binomi necessitats-recursos al monomi recursos-recursos. És així com funciona el màrqueting, o que, de tant ensinistrar-nos, al final sembla *el més* natural.

Dit tot això, tal vegada només ens quedi atènyer-nos a la literalitat de la paraula aliena; suposar-li subjecte és fer-la persona, el contrari, prendre persones i cultures com a coses, cossos sense pensament. És urgent limitar les nostres versions per donar lloc a altres versions o interpretacions, donar pas a un diàleg constructiu, a una praxi col·laborativa. El límit només pot ser l’autolimitació ètica i la cerca sincera de participació en un present, cada vegada, una, cada veu, una. Que les persones ens brindin o no aquesta participació és alguna cosa que no es pot assegurar per endavant. Es tracta de reconeixement mutu.

I, tal com s’ha dit: si ens distanciem del pensament *del comú*, si menyspreem el saber popular, si no aconseguim dialogar i confrontar les nostres “creences” i lògiques amb les de la ciutadania, el nostre idioma, *el treball social* és es converteix o perverteix en eina de dominació.

L’idioma és el cos del pensament. Un idioma construït en un *apart* és només un fantasma.

–[...] a degradar el pròxim d’una manera tan profunda i substancial que li arrabassi l’èsser en si per convertir-lo en mera representació, en un pur fantasma meu?

–I en un fantasma de mala ombra –es va atrevir a observar l’alumne més silencios de la classe.

–Qui parla? –va preguntar Mairena.

–Joaquín García, oient.

–Ah! Què deia?..

–En un fantasma de mala ombra, capaç de pagar-me amb la mateixa moneda. Vull dir que he de pensar-ho com un fantasma meu que pot alhora convertir-me en un fantasma seu.

–Molt bé, senyor García –va exclamar Mairena–; ha donat una definició una mica gedeònica, però exacta, de l’altre jo, dins del solus ipse: un fantasma de mala ombra, realment inquietant (Machado, 2006, p. 288).

Referències bibliogràfiques

- Akhutina, T. (2002). L. S. Vigotsky y A. R. Luria: la formación de la neuropsicología. *Revista Española de Neuropsicología*, 4(2-3), 108-129.
- Ariño Altuna, M. (2012) Antonio Machado y Lev Vigotski. Ironía o crítica como instancias modernizadoras (Tesi doctoral, Universitat del País Basc, Sant Sebastià). Recuperat de: <https://addi.ehu.es/handle/10810/10713>
- Ariño Altuna, M. (2013). Gerundio o la impertinencia en las construcciones de trabajo social. En A. J. Olalde i I. López (coords.), *VI Jornada de Trabajo Social. Investigación y Trabajo Social: Dialogando desde la intervención (Vitoria-Gasteiz, 25 de abril de 2013)* (p. 93-105). Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- Ariño Altuna, M., i Berasaluze Correa, A. (2012). El limbo de la Epistemología. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 229-236). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Bachelard, G. (1974). *La formación del espíritu científico. Contribución a un psicoanálisis del conocimiento objetivo*. Madrid: Siglo XXI.
- Coady, N. (2012). Un enfoque generalista-ecléctico para la práctica del Trabajo Social. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 99-126). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Du Ranquet, M. (1996). *Los modelos en trabajo social. Intervención con personas y familias*. Madrid: Siglo XXI.
- Foucault, M. (1988). *Diálogos sobre el poder*. Barcelona: Alianza.
- Howe, D. (1999). *Dando sentido a la práctica*. Granada: Maristán.
- Ituarte, A. (2012). Una reflexión sobre los modelos de intervención de los trabajadores sociales desde la experiencia de la supervisión. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 191-204). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Kuhn, T. (1971). *La estructura de las revoluciones científicas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Lanitelli, S., Parra, B., i López Rodríguez, J. A. (2012). Reflexividad y epistemología en la enseñanza del grado en Trabajo Social. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención*

- en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 229-237). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Lizcano E. (1999). La metáfora como analizador social. *Empiria. Revista de Metodología de las Ciencias Sociales*, 2, 26-60.
- Lizcano, E. (2006). *Metáforas que nos piensan. Sobre ciencia, democracia y otras poderosas ficciones*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Machado Ruiz, A. (2004⁵). *Juan de Mairena II*. Madrid: Cátedra.
- Machado Ruiz, A. (2006⁶). *Juan de Mairena I*. Madrid: Cátedra.
- Machado Ruiz, A. (1989). *Prosas completas*. Madrid: Espasa-Calpe, Fundación Antonio Machado.
- Molleda, E. (2007). ¿Por qué decimos que “no podemos hacer intervención social”? *Cuadernos de Trabajo Social*, 20, 139-155.
- Morán Carrillo, J. M. (2006). *Epistemología, ciencia y paradigma en trabajo social*. Sevilla: Aconcagua Libros.
- Payne, M. (1995). *Teorías contemporáneas del trabajo social*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Pra Ponticelli, M. dal (1999). *Modelos teóricos del trabajo social*. Buenos Aires: Lumen.
- Sánchez, F. (1972). *Que nada se sabe*. Madrid. Austral.
- Turner, F. J. (2012). Modelos de intervención en trabajo social: una perspectiva internacional. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 205-217). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Viscarret, J. J. (2007). *Modelos y métodos de intervención en trabajo social*. Madrid: Alianza.
- Vazquez, O. (2012). ¿Necesita el trabajo social una epistemología? En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 65-71). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Zamanillo, T. (2009). Invitación a un trabajo social reflexivo. En *XI Congreso Estatal de Trabajo Social: Trabajo Social, sentido y sentidos*. Saragossa. Recuperat de http://www.colegiotstenerife.org/ficheros/File/Congreso-Zaragoza/01_Teresa_Zamanillo.pdf
- Zamanillo, T. (2012). Modelos de intervención en trabajo social. Criterios de selección para la praxis. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 154-174). Bilbao: Universitat de Deusto.

La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València

Educational intervention with teenagers in conflict with the law in an open environment. The invisible part of legal education in Valencia

Eva Reina Giménez¹

ORCID: 0000-0002-4395-108X

María García Muñoz²

ORCID: 0000-0003-1341-9399

Recepció: 09/02/20. Revisió: 20/02/20. Acceptació: 31/03/20

Per citar: Reina Giménez, E., i García Muñoz, M. (2020). La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València. *Revista de Treball Social*, 218, 41-59. DOI: 10.32061/RTS2020.218.03

Resum

Amb aquest article hem indagat en la realitat de les persones adolescents en conflicte amb la llei, així com en la feina que han implementat des del medi obert els equips professionals que treballen amb aquest col·lectiu des d'ajuntaments o mancomunitats de la província de València.

La Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors estableix un catàleg extens de mesures aplicables, tant en medi obert com en medi tancat, però sense perdre de vista la perspectiva sancionadora-educativa que li és pròpia, ha de prioritzar l'interès del menor a l'hora d'adoptar la mesura judicial més idònia, d'una manera flexible, atenent al cas concret i a l'evolució personal de la persona sancionada durant l'execució de la mesura. Per això, un gran nombre d'aquestes mesures són mesures que

1 Doctora en ciències socials. Professora associada del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Facultat de Ciències Socials a la Universitat de València. Tècnic de mesures judicials en medi obert a l'Ajuntament d'Alaquàs (València). eva.reina@uv.es

2 Professora associada del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Facultat de Ciències Socials a la Universitat de València. Tècnic de mesures judicials en medi obert a l'Ajuntament de Burjassot (València). maria.garcia-munoz@uv.es

s'imposen perquè es duguin a terme en medi obert, i aquí la Comunitat i la inserció hi juguen un paper rellevant.

L'execució de les mesures imposades judicialment correspon a les entitats públiques de protecció i reforma de les comunitats autònomes, sota el control inexcusable del jutge de menors. Com que qui implementà les mesures és el personal tècnic dels ajuntaments i les mancomunitats, és a través d'aquests ens que es podrà presentar un perfil dels adolescents en conflicte amb la llei després d'analitzar la documentació i de dur a terme entrevistes en grup amb el personal tècnic que fa la seva feina en l'àmbit de les mesures judicials.

Paraules clau: Mesura judicial, adolescent en conflicte amb la llei, medi obert, llibertat vigilada, convivència en grup educatiu.

Abstract

This article seeks to research into the reality for teenage people in conflict with the law, as well as the efforts implemented from an open environment by the various professional teams working with said group at town councils or local associations in the province of Valencia.

The Organic Act on criminal liability of minors sets out a broad catalogue of applicable measures in open and closed environments; however, from an educational-disciplinary perspective, the interests of the minor within flexible judicial adoption of the most relevant measure must prevail based on the characteristics of the specific case and the personal development of the individual disciplined during the enforcement of the measure. Consequently, a large number of these are measures that are imposed for the development of said minors in an open environment, whereby the community and the integration of the minor in it are highly relevant.

It is incumbent on public entities for protection and reform in the autonomous communities, under the inexcusable control of the juvenile judge, to enforce judicially imposed measures; accordingly, the technical staff at town councils and local associations will implement these measures working alongside the minor and, as a result, it is these entities that may offer a profile of the teenagers who are in conflict with the law following an analysis of the documentation and the group interview technique with the technical staff who carry out their professional work in the field of judicial measures.

Keywords: Judicial action, teenager in conflict with the law, open environment, probation, coexistence in an educational group.

1. Introducció

En l'estructura de la societat postindustrial, hi trobem una dualització social que implica l'existència d'un conflicte entre les persones que tenen oportunitats socials i les que han de lluitar per la supervivència cada dia; entre qui té una feina assegurada amb les prestacions i les proteccions que això implica i qui ha d'acceptar la flexibilitat laboral o l'atur com a forma de vida.

Parlar de vulnerabilitat i exclusió social és parlar d'aquest conflicte, és parlar de desigualtat social, d'estratificació social; de la relació dins/fora, de les persones incloses i de les persones excloses. Cal tenir en compte, però, que no hi ha un estat definitiu que distingeixi les persones que són a dins de les que són a fora, sinó que parlem més aviat d'un procés, d'una trajectòria que condueix al trencament dels vincles socials.

En l'àmbit social, podem identificar la vulnerabilitat com "l'aparició de diferents problemes en els àmbits relacionals, socials, culturals i econòmics, que es corresponen amb un estat inicial de gravetat moderada i que, posteriorment, mitjançant un procés d'intensificació, agreujament o acumulació de nous factors de vulnerabilitat, poden arribar a cristal·litzar en situacions d'exclusió" (López Blasco, Monje, Navarro i Uceda, 2006, p. 68).

En l'àmbit dels serveis socials, hi ha una correlació entre el terme *menor en risc* i el terme *menor vulnerable*; un fa referència a l'altre (Morente, 1997). Per tal de precisar metodològicament el que ens diria que un adolescent està integrat, en situació de vulnerabilitat o ja en procés d'exclusió, prenem de referència les aportacions de Castel (1995) quan classifica la societat occidental actual en tres zones: zona d'integració (risc baix), zona de vulnerabilitat (risc mitjà) i zona d'exclusió (risc alt). Seguint l'autor, una part important de la població es troba en una situació d'instabilitat que es manifesta a través de la inseguretat i la precarietat respecte a la seva situació laboral i, en conseqüència, en una fragilitat dels suports socials i familiars; una situació que es correspon amb la zona de vulnerabilitat.

Aquesta perspectiva permet entendre els processos que poden portar les persones de la zona d'integració social a la zona d'exclusió. Es deixa de parlar de col·lectiu exclosos com un estat per incidir en els processos que en les trajectòries personals poden portar als fenòmens de trencament i crisi d'identitat, posant l'accent en la crisi del vincle social. El concepte d'exclusió social no pot legitimar l'existència de dos mons –els integrats i els exclosos– sense analitzar la relació d'interdependència que hi ha entre els uns i els altres.

Per definir el concepte d'exclusió social, adoptarem la definició següent:

Un procés d'allunyament progressiu d'una situació d'integració social en què poden distingir-se diversos estats en funció de la intensitat: des de la precarietat o vulnerabilitat fins a les situacions d'exclusió més greus. Situacions en què es produeix un procés d'acumulació de barreres o riscos en diferents àmbits (laboral, formatiu, sociosanitari, econòmic, relacional i habitacional) per un costat, i de limitació d'oportunitats d'accés als mecanismes de protecció per l'altre (Laparra et al., 2007, p. 29).

En la definició, s'esmenta un factor identificatiu de la naturalesa de l'exclusió social, el factor acumulatiu de barreres o riscos, de problemes. L'exclusió social és un procés, per tant és mòbil i dinàmica; i té un caràcter multifactorial i multidimensional que obliga a fer una anàlisi de les dimensions i els factors amb l'objectiu de comprendre el procés que pot portar un col·lectiu al camí de l'exclusió.

En aquest context de vulnerabilitat i exclusió social, es dona a més una dinàmica social perversa d'individualització dels riscos (Beck, 1998), el màxim exponent de la qual és que la societat, emparada en el discurs de la igualtat d'oportunitats, atribueix la responsabilitat de l'èxit o el fracàs només a les persones; un procés global del qual no són aliens els adolescents, sinó que en són una expressió específica.

Els adolescents són posats en situació de risc i vulnerabilitat en diferents contextos: problemes d'instabilitat material, social o afectiva; necessitat de formació i preparació per al futur; debilitament o falta de referències familiars, institucionals o grupals; manca d'espais de reconeixement familiar o grupal; per l'aparença física, l'orientació sexual, la pertinença a minories ètniques o pel fet de viure en contextos urbans desafavorits; manca de promoció d'espais de producció i participació en els que es construeixi una pertinença i una identitat. La societat exerceix el locus del control extern sense analitzar ni avaluar i centrant l'acció en el control del fenomen, però sense exercir la funció de prevenció primària o secundària que li és pròpia, i atribuint a més la culpa als adolescents i fent-los objecte de retrets.

2. Plantejament teòric

2.1. Adolescents vulnerables: els adolescents en conflicte amb la llei

Parlar d'adolescents en conflicte amb la llei no és el mateix que parlar del fenomen de la delinqüència juvenil, perquè són dues realitats coexistents en què una submergeix l'altra. És a dir, per ser adolescent en conflicte amb la llei cal haver passat per un procés d'adquisició de *pedigrí* que finalitza amb l'etiqueta preceptiva (entenent l'etiquetatge social com una manifestació de la majoria social que qualifica negativament els comportaments de les minories en desviar-se de les normes culturals i socials estandarditzades per la dita majoria), arran de la qual l'adolescent passa a ser considerat socialment i jurídicament com a jun *adolescent en conflicte amb la llei o menor infractor*.

Els adolescents en conflicte amb la llei o menors infractors són, únicament, els que compleixen els requisits següents. Primer, tenir l'edat compresa entre la mínima i la màxima que cada estat hagi legislat per poder ser imputat; a Espanya és entre els 14 i els 18 anys inclosos, per la qual cosa ser adolescent en conflicte amb la llei està subjecte a l'edat biològica d'aquell moment. Segon, haver comès una infracció tipificada per la llei, és a dir, una infracció tipificada també per a les persones adultes

i que quedi recollida en el Codi penal o les normes específiques sobre el cas. I tercer, haver estat detingut per la policia, acusat davant la justícia i objecte d'una determinada resolució, sigui judicial (educativa) o extrajudicial –els casos en què no arriba a haver-hi una sentència ferma, però sí que hi ha una mediació o negociació judicial (reparació o conciliació), un element en el qual no ens aturarem però que resula crucial en el procés d'etiquetatge del menor infractor.

Per tant, només les persones que compleixin aquests requisits podem dir que formen part del que conceptualitzem com a adolescents en conflicte amb la llei. Això significa que haurem d'executar dues mirades diferents: d'una banda, a la delinqüència juvenil, entesa com els delictes que són comesos exclusivament per persones que no han assolit la majoria d'edat, siguin delictes judicialitzats o no; de l'altra, als adolescents en conflicte amb la llei.

El pas del món de la delinqüència juvenil a assolir l'estatus d'adolescents en conflicte amb la llei és fruit d'un procés de selecció (Manzanos, 1991), ja que no tots els adolescents que han comès delictes passen a ser etiquetats com a adolescents en conflicte amb la llei. Aquest procés de selecció es compon de diverses etapes que podem resumir-les en quatre: tipificació de determinades conductes com a delictes; criminalitat no percebuda; criminalitat percebuda i perseguida (com la criminalitat que reflecteixen les enquestes de victimització o les diligències policials obertes, per exemple); i, finalment, criminalitat percebuda, perseguida i no penalitzada. Cadascuna d'aquestes etapes implica un moment d'elecció entre inclusió i exclusió.

Aquest procés de selecció col·loca els adolescents i joves en una situació de vulnerabilitat, perquè en funció que siguin inclosos o exclosos del procés, seran etiquetats com a adolescents en conflicte amb la llei, amb les implicacions socials i legals que implica. Aquesta selecció no està restringida únicament a l'àmbit de la tipificació dels delictes, sinó que també abraça el procés judicial, en què hi ha uns quants moments que ofereixen l'oportunitat de decidir autrar el procés, i en el qual es donen diferències de criteri judicial sobre la instrucció, entre les intervencions dels diferents jutjats davant d'un mateix cas. Això fa que el pas pel mateix sistema sigui un altre moment d'inclusió-exclusió. Segons Roldán (2009), hi ha prejudicis que operen en el sistema judicial contra les classes més desafavorides. Davant de dues persones que cometen dos delictes semblants, les circumstàncies socials i familiars, el vincle amb la feina o els estudis, etc., provocaran que s'imposi una pena o una altra; i a les classes més desafavorides se'ls imposa habitualment internaments, mentre que a les menys desafavorides se'ls ofereixen altres opcions com el sobreseïment, la substitució per una multa, un arrest domiciliari, etc.

2.2. La justícia juvenil a Espanya

La Llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM), respon a la necessitat d'una legislació específica sobre

la responsabilitat dels joves infractors menors de 18 anys, i va substituir la Llei dels tribunals tutelars de menors, que al seu dia va ser reformada per la Llei orgànica 4/1992. Aquesta llei i les reformes posteriors, que s'han anat succeint des de l'entrada en vigor de la llei –i fins i tot abans–, constitueixen la guia i el marc legislatiu de la intervenció que es duu a terme amb les persones anomenades *menors infractors*.

Aquesta llei conté dues finalitats ben definides. D'una banda, l'*interès superior del menor*, que fa referència al lliure desenvolupament de la personalitat, l'educació, la integració social, etc. I de l'altra, la *responsabilitat del menor sobre el fet*, tenint en compte que aquesta responsabilitat es planteja des d'una intervenció de naturalesa educativa, que a diferència del dret penal de persones adultes no pretén altres finalitats com, per exemple, la proporcionalitat entre el fet i la sanció.

Sense deixar de banda aquests principis, a l'article 7 de la LORPM es relacionen les mesures aplicables als menors infractors en funció del delictes i les circumstàncies de la persona. Aquestes mesures es poden classificar en dos grans grups atenent a la restricció de drets que comporta cadascun: privatives de llibertat (medi tancat) i no privatives de llibertat (medi obert).

El medi obert no implica l'internament del menor en un centre, tot i que té l'obligació de complir el contingut de la mesura específica que se li hagi imposat. A la província de València, les més habituals són la llibertat vigilada, les prestacions en benefici de la comunitat i les tasques socioeducatives, que constitueixen el 95,4% de les mesures imposades; el 4,6% restant està constituït per la resta de mesures judicials.

2.3. La participació de les comunitats autònomes i ajuntaments, específicament a la Comunitat Valenciana

L'execució de les mesures correspon a les comunitats autònomes que la duran a terme sota el control del jutge de menors que hagi dictat la sentència. El jutge s'encarrega, entre altres funcions, d'aprovar els programes d'execució de les mesures i de fer el seguiment de l'evolució dels menors durant el compliment d'aquestes mesures (LORPM, art. 44), per modificar-les, suspendre-les o reduir-les.

Amb aquests requisits legals, els òrgans competents de les comunitats autònomes assumeixen la responsabilitat de proveir els recursos i gestionar els programes educatius de la manera més adequada a la finalitat que han de complir. L'article 45 de la LORPM és, concretament, el que atribueix la competència per executar les mesures imposades pel jutge a les comunitats autònomes, sota el mandat del qual s'endegaran la creació, direcció, organització i gestió dels serveis, institucions i programes adequats per garantir l'execució correcta de les mesures previstes. En resposta a aquest precepte, totes les comunitats autònomes han procedit a organitzar els seus òrgans i estructures administratives des de l'entrada en vigor de la LORPM sense perjudici de les peculiaritats de cada comunitat autònoma. Per això cal descriure l'estructura administrativa específica que ha adoptat la Comunitat Valenciana per al cas.

L'estructura organitzativa i administrativa a la Comunitat Valenciana s'estableix en la normativa següent: a) Decret 92/07, de 6 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix l'estructura orgànica bàsica de la presidència i de les conselleries de la Generalitat Valenciana; b) Decret 122/07, de 27 de juliol, del Consell, pel qual s'aprova el Reglament orgànic i funcional de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques; c) Ordre de 30 de juny de 2008, de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques, per la qual es modifica l'Ordre de 28 de novembre de 2007, per la qual es desenvolupa el Reglament orgànic i funcional de la citada Conselleria, aprovat mitjançant el Decret 122/07; d) Llei 26/2018, de 21 de desembre, de drets i garanties de la infància i l'adolescència; i e) Llei 3/2019, de 18 de febrer, de la Generalitat, de serveis socials inclosius de la Comunitat Valenciana.

La Llei 26/2018 dedica el títol V a l'atenció socioeducativa de menors d'edat en conflicte amb la llei, entesa com "el conjunt d'actuacions i programes que es porten a terme en interès dels menors d'edat en conflicte amb la llei, amb la finalitat de procurar-ne la inclusió social i familiar".

En aquest conjunt d'actuacions i programes, la Generalitat Valenciana desenvoluparà les accions següents.

1. Accions de prevenció i inserció. La Generalitat prioritzarà les actuacions preventives, incidint en els factors de risc que originen la marginació i la delinqüència, i promourà els serveis i programes que donin suport a l'atenció de menors en situació de risc al seu entorn, mitjançant actuacions específiques d'oci, formació, promoció ocupacional, feina, convivència familiar i altres que contribueixin a la seva socialització adequada i que evitin que entri al sistema de reeducació de menors.

2. Accions d'assessorament i de conciliació i reparació. Els equips tècnics depenents dels jutjats de menors i de la Fiscalia de Menors els assessoraran sobre la situació psicològica, educativa i social del menor, així com de l'entorn social durant el procés judicial, i duran a terme les funcions de conciliació i reparació entre el menor i la víctima o la persona perjudicada.

3. L'execució de les mesures de medi obert. Serà duta a terme pels equips propis de l'ens autònom o d'entitats locals o privades sense ànim de lucre que financi. Es preveu que es faran servir tots els dispositius i recursos normalitzats, així com els serveis socials de base i especialitzats. Les administracions públiques estan obligades a col·laborar amb els serveis i recursos comunitaris disponibles al seu àmbit territorial, i han de procurar una atenció al menor separat de la persona adulta.

Les mesures judicials en medi obert amb la creació dels projectes d'intervenció educativa tenen com a objectiu que el menor o el jove, integrat a la comunitat on resideix, estigui supervisat per personal especialitzat i que, segons la mesura imposada, pugui acollir-se a:

- Centre de dia. Proporciona un ambient estructurat durant bona part del dia, en què es duen a terme activitats socioeducatives que puguin compensar la manca de l'ambient familiar.

- Llibertat vigilada. Es treballa perquè el jove adquireixi les habilitats, capacitats i actituds necessàries per a un desenvolupament personal i social correcte.
- Tasques socioeducatives. Activitats específiques de contingut educatiu que en faciliten la reinserció social.
- Tractament ambulatori. Programes terapèutics que ajuden a les persones grans que presenten amb dependència, l'interès més gran dels quals és que el jove sigui tractat a la seva comunitat i pugui rebre intervenció diferent d'assistència mèdica i psicològica.
- Permanència cap de setmana. Combinació d'elements d'arrest de cap de setmana, tasques socioeducatives i prestació en benefici de la comunitat.
- Convivència amb una persona, família o grup educatiu. Proporciona un ambient de socialització positiu a través de la convivència.

4. L'execució de les mesures privatives de llibertat seran executades en centres específics anomenats *centres de reeducació o socioeducatius de menors*, que poden ser públics o privats, si bé s'ha de procurar que siguin de titularitat de la Generalitat, tot i que se'n pot concertar la gestió amb altres entitats públiques o privades sense ànim de lucre. Tots els centres de reeducació de menors hauran de disposar d'un projecte global que reculli la identitat del centre, el projecte tècnic d'actuació i les normes de funcionament i convivència.

5. Actuacions posteriors a l'execució de les mesures. Un cop finalitzada l'execució d'una mesura, si el menor infractor necessita ajuda per culminar la integració, s'oferiran actuacions d'orientació o suport que prolonguin les accions facilitadores de reinserció i ajustament social, i se n'encomanarà l'execució als serveis especialitzats. La Generalitat afavorirà el desenvolupament de programes de suport, tutela i inserció sociolaboral de menors que hagin estat sotmesos a alguna mesura judicial.

Tal com es pot deduir de la normativa pròpia, la Generalitat preveu actuacions de prevenció, execució de mesures i actuacions un cop finalitzades les mesures. La Generalitat serà la responsable de la titularitat derivada de l'execució i s'assegurarà que el programa individualitzat d'execució de la mesura aprovat pel jutge de menors contingui un projecte educatiu individualitzat d'acord amb les característiques personals de cada menor, amb una planificació d'activitats, objectius, seguiment i avaluació periòdica.

D'aquesta manera, l'òrgan administratiu competent per al compliment del mandat legislatiu assenyalat anteriorment és la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques, que per a aquesta finalitat comptarà amb la Secretaria Autònoma de Justícia, i depenent d'aquesta última, la Direcció General de Justícia i Menor.

La Direcció General de Justícia i Menor assumeix les funcions en matèria de relacions amb la justícia, atribucions sobre el menor derivades de l'aplicació de la LORPM, víctimes de delictes i violència de gènere,

col·legis professionals, associacions, fundacions, registres i notariat. En matèria de reeducació i reinserció de menors infractors li correspon elaborar, promoure i executar les mesures per assegurar una política integral en benefici dels menors, exercint les funcions que la normativa vigent atribueix a la Generalitat, en concret: a) Coordinar els recursos de reeducació i reinserció social de menors infractors; b) Coordinar les competències atribuïdes a la Generalitat i a les entitats públiques en l'execució de les mesures judicials, en aplicació de la legislació vigent en matèria de responsabilitat penal de menors infractors; c) Supervisar les actuacions relatives als serveis i centres de reeducació i reinserció social de menors, inclosos els tràmits d'autorització i inscripció al règim d'entitats, centres i serveis, així com, si escau, la tramitació d'expedients sancionadors; d) La tramitació, formalització i seguiment de concerts amb centres de reeducació i reinserció social de menors; e) La preparació i el seguiment de subvencions destinades al foment de centres i programes de reeducació i reinserció social de menors; i g) El control, la coordinació i el seguiment dels equips tècnics de menors i família.

Respecte a les competències de les administracions locals, a l'article 147 s'estableixen les següents:

- La col·laboració en l'execució de les mesures judicials imposades als menors infractors, afavorint l'ús dels recursos comunitaris, amb les entitats públiques o privades que formalitzin instrument jurídic amb l'ens autonòmic.
- L'execució material de les mesures judicials imposades als menors infractors, afavorint l'ús dels recursos comunitaris, amb les entitats públiques o privades que formalitzin instrument jurídic amb l'ens autonòmic.

En aquest sentit, és l'administració autonòmica la responsable de l'execució de les mesures (sota control judicial), la creació i la supervisió dels centres, la firma de convenis amb les administracions locals i entitats sense finalitats de lucre, la responsable de disposar de mitjans suficients, dinamitzar els equips i formar els professionals, ordenar el procés i la coherència del sistema de reeducació amb el de protecció, així com d'assegurar la participació dels equips comunitaris.

3. Plantejament metodològic

L'objecte de la investigació és la realitat dels adolescents en conflicte amb la llei, així com la feina duta a terme en el medi obert pels diferents equips professionals que treballen amb aquest col·lectiu, per poder indagar tant un element com l'altre. Podem afirmar que aquesta investigació, i per tant les investigadores, s'ha enfocat des del punt de vista metodològic des de la pluralitat en la percepció del fenomen, tant per a la revisió de les dades obtingudes per les diferents institucions públiques, com pels equips professionals que treballen amb els menors, a través de les seves vivències i experiències.

L'objectiu general d'aquesta investigació ha estat conèixer el perfil sociodemogràfic dels adolescents en conflicte amb la llei, el de la seva unitat de convivència i, sobretot, la feina duta a terme des del medi obert pels diferents equips professionals que treballen amb aquestes persones.

Per assolir aquest objectiu s'han fet servir dues tècniques diferents. En primer lloc, s'han dut a terme entrevistes en grup amb els equips professionals la funció principal dels quals al seu lloc de treball és implementar les mesures judicials en medi obert. S'han fet sis reunions d'equip, una cada dos mesos, en la mateixa data que els professionals es reunien per a les seves reunions professionals. En les dues primeres entrevistes es va recopilar informació sobre les dades sociodemogràfiques, els tipus de mesures judicials implementades i els delictes. En les dues entrevistes intermèdies es va parlar de la intervenció amb els adolescents en conflicte amb la llei que es duu a terme en les diferents institucions i la coordinació amb els diferents àmbits. I, finalment, en les dues últimes entrevistes es va treballar sobre les conclusions i els reptes en les intervencions futures, a més de les possibles millores des de l'àmbit de la intervenció socioeducativa i preventiva.

Cal destacar que tots els professionals que han participat en les entrevistes tenen una experiència laboral en aquest camp de més de 10 anys i estudis universitaris relacionats amb l'educació social, però sobretot que són treballadors i treballadores socials, encara que a aquests estudis inicials n'hi hagin sumat d'altres, com els graus en Psicologia, Sociologia o Criminologia, sobretot.

En segon lloc, s'ha fet servir la tècnica de l'anàlisi de fonts primàries, concretament la memòria anual elaborada per ajuntaments o mancomunitats de la província de València que implementen les mesures judicials en medi obert. Aquestes dades s'han tractat amb l'SPSS, una eina informàtica que ens permet saber les relacions en diferents nivells de les mateixes dades, si és que es donen.

En relació amb la primera tècnica, cal indicar que van participar-hi 16 entitats públiques que implementen mesures en medi obert (Alaquàs, Aldaia, Algemesí, Alzira, Burjassot, Carcaixent, Cullera, Gandia, Mancomunitat dels Camp de Túria, Mancomunitat de Municipis de la Safor, Sagunt, Torrent, València i Xàtiva), i que no van participar-hi només 4 ajuntaments: els de Paiporta, Montcada, Ontinyent i Sueca. Aquests municipis no hi han participat, en alguns casos, perquè els seus tècnics fa molt poc temps que treballen en aquest àmbit d'intervenció i no se sentien preparats per a les entrevistes; i en altres casos, perquè les dates de les entrevistes coincidien amb altres obligacions laborals (judicis, advertències, etc.) que no els van permetre-hi ser-hi o participar en aquestes entrevistes.

L'ús de la segona tècnica ens ha permès assolir una revisió de les dades tant d'una manera univariable com multivariable. En relació amb el tractament univariable, cal indicar que s'ha efectuat amb caràcter exploratori; en canvi, el tractament multivariable s'ha efectuat amb caràcter explicatiu.

L'anàlisi de les dades ens ha permès presentar-les en les dimensions següents: sociodemogràfica, familiar, jurídica i d'intervenció. En la dimensió sociodemogràfica es presentaran els resultats sobre l'edat, el sexe, la nacionalitat, el nivell acadèmic i el lloc de residència de l'adolescent en conflicte amb la llei. En la dimensió familiar es presentaran les dades relacionades amb el tipus de nucli de convivència, el nombre de germans que té el jove, el nivell econòmic de la unitat familiar i la situació laboral familiar. En la dimensió jurídica es farà referència a la mesura judicial i recollirà les dades dels tipus de mesures implementades, tant les fermes com les cautelars, les faltes i els delictes comesos, a més dels menors atesos sense execució. I finalment, la dimensió que anomenem *d'intervenció* recull els continguts de la intervenció, tant de l'àmbit formatiu com laboral i social, i fins i tot qualsevol altre tipus de continguts.

Cal destacar que inicialment es va decidir treballar amb una mostra de la població i no pas amb tota, però més tard es va decidir treballar amb tota la població; per tant, les dades d'aquesta investigació inclouen els 845 menors que van complir alguna mesura judicial en medi obert l'any 2019 a la província de València i les 934 mesures judicials que se'ls van implementar el mateix any.

4. Característiques i perfil de les persones adolescents en conflicte amb la llei

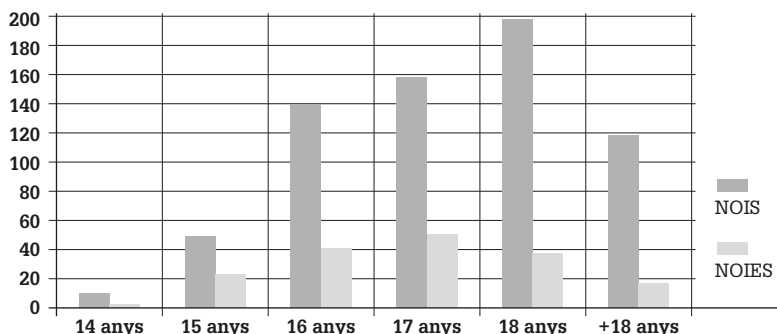
Abans de començar presentant el perfil dels adolescents en conflicte amb la llei, cal tenir en compte que, tal com acabem de dir, s'ha treballat amb els 845 menors amb qui s'han implementat les 943 mesures judicials en medi obert. Això vol dir que només reincideixen el 10,53% dels adolescents en conflicte amb la llei, amb una nova mesura judicial amb sentència ferma, tot i que cal indicar que aquest percentatge està relacionat amb la possibilitat de rebre diverses mesures imposades per un mateix delictes que són compatibles les unes amb les altres.

4.1. Dimensió sociodemogràfica

En primer lloc, cal dir que gairebé el 80% del col·lectiu d'adolescents en conflicte amb la llei són homes, enfront del 20%, aproximadament, de dones.

Si observem l'edat dels adolescents en conflicte amb la llei (fig. 1), veiem que, majoritàriament, l'edat en què els homes delinqueixen més són els 17 anys, mentre que les dones ho fan als 16. Però potser el més interessant d'aquestes dades és que, en el cas dels homes, es tripliquen els casos dels 15 als 16 anys, i als 17 i als 18 augmenten significativament, mentre que en el cas de les dones augmenta el doble dels 15 als 16 anys, i als 17 augmenta però mínimament, alhora que disminueix significativament als 18 anys.

Figura 1. Edat en què s'aplica una mesura judicial (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

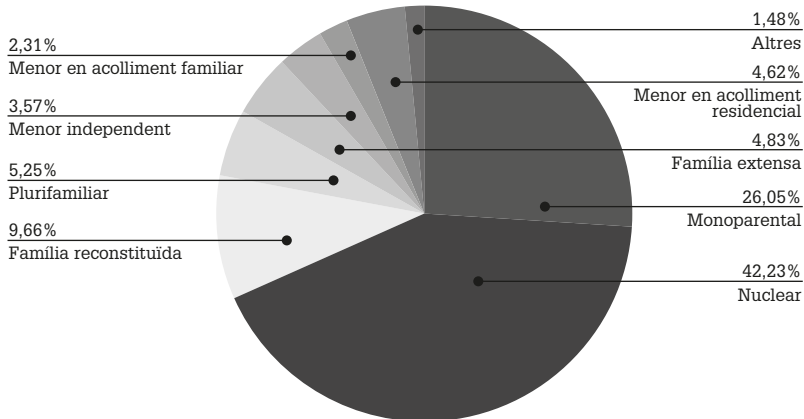
Si ens centrem en el nivell d'estudis adquirit o en curs, veiem que la majoria dels adolescents en conflicte amb la llei s'inclouen en quatre grans grups: adolescents que estan cursant algun nivell universitari (26%), educació secundària obligatòria (22%), nivells d'alfabetització (19%) i, finalment, programes de formació professional bàsica i formació professional –bàsica o qualificada– (17%).

Per acabar, és important destacar que en aquesta dimensió només el 19% d'adolescents en conflicte amb la llei són estrangers, la gran majoria dels quals són sud-americans (49%) i només l'1,23% són asiàtics.

4.2. Dimensió familiar

En primer lloc, cal dir que els dos tipus de família en què s'inclouen més adolescents en conflicte amb la llei són les nuclears (42,23%) seguides de les famílies monoparentals (26,05%). És interessant destacar que el 6,93% dels menors tenen alguna mesura de protecció, sigui l'acolliment familiar, simple o permanent, i l'acolliment residencial. És a dir, trobem un conjunt molt petit d'adolescents que són atesos pel sistema de protecció abans d'haver comès un il·lícit penal, la qual cosa no permet confirmar que els adolescents que tenen alguna mesura de protecció tinguin més risc de rebre alguna mesura judicial. És interessant també destacar que en els casos de mesures de protecció residencials, el tècnic d'intervenció no treballa amb la unitat familiar d'origen, sinó amb altres professionals, habitualment treballadors i treballadores socials, que són els responsables d'aquests menors.

Figura 2. Tipologia del nucli de convivència dels adolescents en conflicte amb la llei (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

De tots els adolescents en conflicte amb la llei, només 8 són adoptats, 5 dels quals són fruit d'una adopció internacional.

Si continuem fixant-nos en la composició familiar, veiem que el 37,53% dels adolescents en conflicte amb la llei tenen només un germà, el 22,47% tenen dos germans, el 15,73% són fills únics i el 13,93% tenen tres germans. La resta d'adolescents en conflicte amb la llei tenen quatre o més de quatre germans.

Si s'observa la situació laboral de la unitat familiar, veiem que tenen feina el 69% dels pares i el 60% de les mares. A més, dels que no treballen, el 17% dels pares tenen alguna mena d'ingrés, pel 10% de les mares.

Per acabar l'anàlisi d'aquesta dimensió, revisem el nivell econòmic familiar. Mñes del 68% dels adolescents en conflicte amb la llei tenen les necessitats bàsiques cobertes; el 4,68% de les famílies es troben en una situació de pobresa cronificada. Aquestes dades ens mostren, en general, uns adolescents en conflicte amb la llei que no tenen problemes de pobresa, ja que els que pateixen una pobresa severa i hereditària dins de les pròpies unitats familiars representen un percentatge molt baix.

4.3. Dimensió jurídica

Si ens centrem en la dimensió jurídica, podem fixar-nos d'entrada en les mesures judicials que s'implementen: el 2,25% són cautelars, un percentatge molt baix, encara que el que és característic d'això és que totes han estat llibertats vigilades, que representen el 3,79% de totes elles.

En relació amb les mesures judicials fermes observem que el 51,37% són llibertats vigilades, a les quals cal afegir el 7% de les llibertats vigilades com a segon període d'internament. És interessant destacar que en els últims anys aquestes mesures tenen una duració d'uns 8 mesos, aproxi-

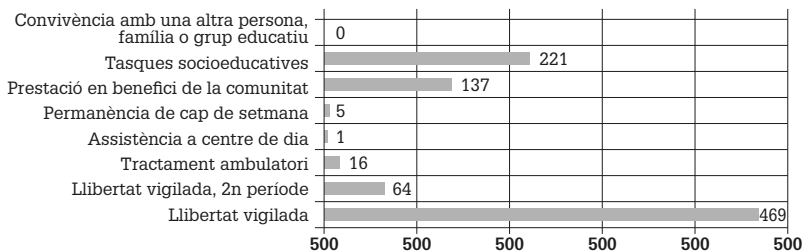
madament; és a dir, que parlem de condemnes bastant prolongades quan són llibertats vigilades com a segon període d'internament, una situació en què ja s'ha treballat en tots els àmbits amb l'adolescent durant el seu internament, que s'incorpora a la vida en llibertat amb noves capacitats i habilitat, les quals depenen de l'equip tècnic que es puguin implementar en la comunitat d'origen i permetin a l'adolescent aconseguir la inclusió social.

A continuació, trobem les tasques socioeducatives (24,21%), en què el temps mitjà de la durada també ha anat augmentant els últims anys, segons manifesten els equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert.

En tercer lloc, trobem les prestacions en benefici de la comunitat (15%), de durada molt variada, tot i que hi ha mesures de fins a 90 hores, excessivament llargues, pel que diuen els equips professionals que treballen en aquesta àrea d'intervenció.

Finalment, és interessant destacar que, tot i conviure amb una altra persona, família o grup educatiu, és una mesura que s'ha d'implementar en medi obert, a la nostra comunitat autònoma es duen a terme als centres de reeducació, on el menor ha d'acceptar el règim del centre. Segons diuen els professionals dels diferents equips tècnics en medi obert, la mesura judicial de convivència amb una altra persona, família o grup educatiu no arriben a rebre-la mai, perquè com que s'implementen en medi tancat, la mesura es deriva a aquests recursos, la qual cosa suposa una vulneració clara dels drets del menor i del principi "l'interès superior del menor", ja que en implementar una mesura de medi obert en medi tancat es perjudica grument la persona que l'ha de complir.

Figura 3. Mesures judicials implementades (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

Com veiem a la figura anterior, només s'ha implementat una mesura de convivència amb una altra persona, família o grup educatiu, en medi obert, mentre que 167 s'han complert en un centre de reeducació que pot ser de règim obert, semiobert o tancat.

Si ens centrem en els delictes comesos, veiem que el més habitual és el robatori, en totes les seves variants (30,46%), seguit pe delicte de lesions (13,02%), la violència familiar (11,87%) i el furt (10,58%). És interes-

sant destacar que quan parlem de violència familiar, parlem sobretot de violència filioparental; a més, i segons afirmen els equips professionals, es tracta del delicte més comès pels adolescents en conflicte amb la llei (45%), fet que confirma la tesi doctoral de Reina (2017). A més, és molt habitual que aquest delicte vagi acompanyat d'alguna mesura cautelar o d'una sentència ferma, en què s'imposi la convivència amb una altra persona, família o grup educatiu, que com ja hem dit s'implementen en centres de reeducació i no en medi obert.

En relació amb les faltes, les dues més comeses són les faltes contra el patrimoni (60,56%) i les faltes contra les persones (38,03%).

És molt interessant destacar que els equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert duen a terme una gran tasca atenent menors que no tenen una mesura a executar, sigui per la feina preventiva amb adolescents que han comès un il·lícit penal però que no han rebut encara una sentència sobre aquesta situació, o per la feina que es duu a terme després quan s'acaben les mesures judicials per continuar donant suport als adolescents en la seva inclusió social. Entre les actuacions que es duen a terme amb aquests joves hi ha els contactes telefònics (61,13%) i les visites domiciliàries (33,06%), i els objectius de la intervenció van dirigits o bé a la prevenció o bé a la inclusió social.

4.4. Dimensió d'intervenció

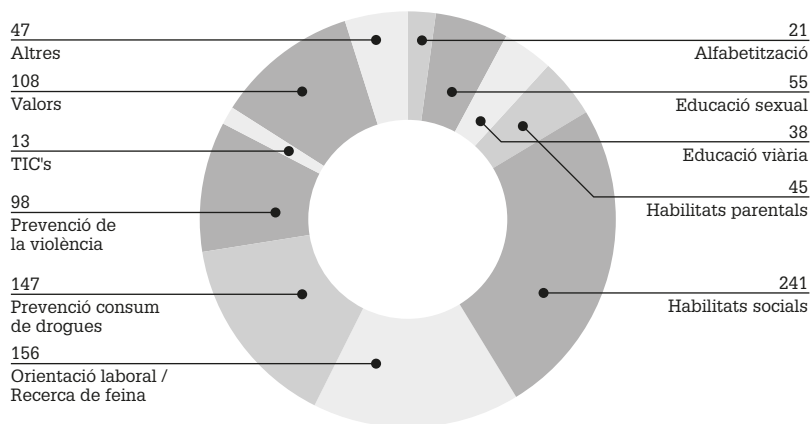
Arribats a aquest punt, presentarem les dades referents a la intervenció que duen a terme els tècnics de mesures judicials en medi obert. En primer lloc, presentarem les dades referents als continguts formatius: el 62,83% de les activitats formatives són tallers a càrrec dels mateixos tècnics. Segons els professionals, els tallers que solen dirigir són habitualment sobre la responsabilitat, la gestió de les emocions, la planificació familiar i sexual i la circulació viària, entre d'altres.

Si ens centrem en les activitats prelaborals que s'implementen, veiem que són d'índole molt diversa, i els més seguits són, sobretot, els tallers prelaborals de mecànica, perruqueria, estètica, informàtica, cuina i hostaleria.

En relació amb la formació professional bàsica o qualificada, observem que els més sol·licitats són els de perruqueria, estètica, fusteria, fusteria metàl·lica, cuina, administració, electricitat i electrònica.

Les activitats formatives més implementades pels mateixos equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert són les d'habilitats socials (24,87%), l'orientació laboral i recerca de feina (16,10%), la prevenció del consum de drogues (15,17%), els valors (11,14%) i la prevenció de la violència (10,11%).

Figura 4. Intervencions implementades amb adolescents en conflicte amb la llei (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

En relació amb els cicles formatius, tant de grau mitjà com de grau superior, veiem que només en el 3,2% dels casos estan estudiant algun d'aquests graus, que són d'índole molt diversa.

Si ens centrem en l'ensenyament secundari obligatori, veiem que, tot i que els adolescents en conflicte amb la llei són grans, estan cursant, sobretot, primer (55,33%) o segon (24,67%) de l'educació obligatòria, la qual cosa confirma el que diuen els equips professionals: que molts adolescents solen fracassar en el sistema educatiu, almenys en principi, ja que tot i que no solen obtenir el graduat en educació secundària obligatòria, més endavant, amb 18 anys i a través de l'educació per a adults, tornen a incorporar-se a l'educació reglada i obtenen aquesta titulació i altres de superiors.

Finalment, és interessant destacar que amb aquests joves també s'implementen accions per obtenir el graduat escolar en aules d'educació permanent d'adults (43,94%) i classes d'alfabetització (21,21%).

Si ens centrem en els continguts laborals de la intervenció que s'implementa amb els adolescents en conflicte amb la llei, observem que amb el 45,05% dels homes es treballa en la recerca activa de feina, seguida de la incorporació al mercat laboral en llocs de treball informals (23,76%). Amb les dones, passa alguna cosa similar, tot i que el percentatge relacionat amb la recerca activa de feina és lleugerament més baix (37,5%), però pel que fa a la incorporació al mercat laboral en llocs de treball informal el percentatge de dones és una mica més alt (25,89%).

En relació amb els continguts socials, es pot afirmar que les tasques socioculturals són les més implementades en les mesures judicials (59,5%), seguides de les tasques solidàries i humanitàries (25,47%), i finalment trobem les tasques de manteniment i millora de l'entorn (15,03%).

Per acabar amb la dimensió de la intervenció, podem parlar d'altres continguts que es donen en les mesures judicials que s'implementen en medi obert: l'establiment de regles o pautes conductuals (61,5%) i la teràpia o sessions psicològiques o psiquiàtriques (35,94%). En aquesta mena d'intervenció, la unitat de convivència o la família d'origen dels adolescents en conflicte amb la llei prenen un paper rellevant, i es recolzen en els equips específics d'intervenció amb infància i adolescència dels equips de serveis socials de les diferents entitats públiques i a les unitats de salut mental, tant infantils com adultes.

5. A tall de conclusió

Per acabar, presentarem les dotze conclusions més importants a què han arribat les investigadores amb les dades obtingudes.

Els adolescents cometen delictes a una edat tardana, raó per la qual una gran majoria dels casos han de complir la mesura judicial quan ja han fet els 18 anys. A més, tant els homes com les dones tendeixen a començar a delinquir entre els 15 i els 16 anys, una edat en què hi ha un gran augment en la comissió de fets tipificats com a il·licits penals.

Encara que el 58% dels adolescents en conflicte amb la llei només hagin obtingut estudis d'educació secundària obligatòria en les seves formes més diverses, el 42% tenen o estan cursant estudis superiors, i el 26 dels quals, estudis universitaris. Això ens fa pensar que els adolescents no provenen d'una situació en què no hagi pogut tenir lloc la seva inserció educativa, sinó que, al contrari, aquests adolescents assoleixen els estudis desitjats i tenen facilitats a l'hora de triar professió en la seva futura inserció laboral.

Aquests adolescents en conflicte amb la llei pertanyen gairebé en la meitat dels casos a famílies nuclears i tenen com a mínim un germà; és a dir, són famílies constituïdes per pare i mare biològics i dos fills.

En relació amb les famílies d'aquests joves, veiem que, la gran majoria, tenen els dos progenitors treballant, i si no treballen, almenys tenen ingressos econòmics estables, raó per la qual el nivell econòmic d'aquestes famílies cobreix les seves necessitats bàsiques. Relacionat amb això, és interessant destacar que només el 4,68% de les famílies es troben en una situació de pobresa cronificada que implica que els adolescents en conflicte amb la llei es trobin en una situació de risc d'exclusió social per motius socioeconòmics. És a dir, a València ens trobem un col·lectiu d'adolescents en conflicte amb la llei que no tenen cap mena de problema econòmic i que no cometen el delicte per cobrir les seves necessitats o les dels seus familiars; per tant, no és la necessitat el que justifica la comissió dels delictes per part d'aquests joves. Els últims anys, segons manifesten els tècnics dels equips de medi obert, hi ha hagut un canvi en el perfil dels adolescents en conflicte amb la llei, ja que la gran majoria no presenten problemes econòmics o d'índole similar.

Si ens centrem en el tipus de mesures judicials que compleixen aquests adolescents en conflicte amb la llei, veiem que majoritàriament es tracta de llibertats vigilades, amb una durada de 8 mesos, aproximadament. A continuació, les tasques socioeducatives en què el temps mitjà de durada ha anat augmentant els últims temps. Aquestes dues mesures recullen més del 75% de les mesures judicials en medi obert, i totes dues es dilaten en el temps, la qual cosa comporta que els tècnics de mesures judicials tendeixin a establir mesures d'un any per l'altre, i això passa tant en el cas de les dones com dels homes.

Un altre fet essencial que cal remarcar en aquest apartat de conclusions, més concretament a l'hora de parlar de mesures judicials, és que tot i que s'imposen convivències amb altres persones, famílies o grups educatius, aquestes mesures no s'implementen en medi obert, sinó que s'implementen en un centre de reforma, raó per la qual una mesura judicial no privativa de llibertat es converteix en una mesura judicial en medi tancat (privativa de llibertat), cosa que incompleix la naturalesa de la mateixa mesura i vulnera els drets del menor i un dels principis de la llei, que és l'"interès superior del menor".

En relació amb el tipus de delictes que cometen els adolescents en conflicte amb la llei veiem que el que cometen més és el robatori, en totes les seves variants, tot i que quan separem per sexes observem que és el delictes més comès entre els homes, mentre que el més comès entre les dones és el de violència filiofamiliar.

A continuació, per acabar presentarem les conclusions sobre la intervenció. En primer lloc, destaquem que les activitats formatives més implementades amb els adolescents en conflicte amb la llei són les d'habilitats socials l'orientació laboral, la recerca de feina, la prevenció del consum de drogues i de la violència, i els valors.

En relació amb els estudis, les intervencions van dirigides a l'obtenció del graduat escolat a les aules d'educació permanent d'adults. Mentre que en l'àmbit laboral, les intervencions van dirigides a la recerca activa de feina o a la inserció al mercat laboral en llocs de treball informals.

Amb aquests joves també s'intervé en l'àmbit familiar, sobretot establint regles o pautes conductuals i també amb teràpies o sessions psicològiques o psiquiàtriques.

Finalment, en relació amb els adolescents en conflicte amb la llei, podem afegir que els equips tècnics fan una gran tasca preventiva, ja que en molts casos s'intervé tant abans com després d'implementar la mesura judicial amb el jove. A més, en alguns casos, a aquests professionals se'ls demana orientació en altres àmbits, com el de l'educació o la sanitat.

Com a dada diferenciadora, i com hem indicat en el paràgraf anterior, entre la intervenció dels equips tècnics de mesures judicials a la província valenciana, una dada a destacar és la prevenció que es fa amb els adolescents en diferents localitats, que es fonamenta en una estreta coordinació amb els departaments de policia local, que a l'hora d'informar d'un il·lícit penal a la Comissaria de Policia Nacional i, si convingués, a la Fiscalia de Menors, també informen de totes aquestes circumstàncies als

equips de mesures judicials de les seves localitats, tant si l'adolescent té o no l'edat penal, perquè es pugui iniciar un pla d'intervenció preventiu abans d'arribar al sistema judicial. També és interessant destacar la tasca preventiva que duen a terme en altres àmbits, com els sistemes educatius –tant reglats com no reglats–, el sistema sanitari i tots aquells que sol·licitin la seva intervenció.

Referències bibliogràfiques

- Asociación valenciana de técnicos/as de medidas judiciales en medio abierto (2019). *Memoria anual de las medidas judiciales implementadas en medio abierto en la Provincia de Valencia durante el año 2019*. València: Ajuntaments d'Alaquàs, Aldaia, Algemesí, Alzira, Burjassot, Carcaixent, Cullera, Gandia, Sagunt, Torrent, València i Xàtiva, i les Mancomunitats Camp de Túria i Mancomunitat de Municipis de la Safor
- Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.
- Castel R. (1995). De la exclusión como estado a la vulnerabilidad como proceso. *Archipiélago*, 21, 27-36.
- Laparra, M., Obradors, A., Pérez Eransus, B., Pérez Yruela, M., Renes, V., Sarasa, S., Subirats, J., i Trujillo, M. (2007). Una propuesta de consenso sobre el concepto de exclusión. Implicaciones metodológicas. *Revista Española del Tercer Sector*, 5, 15-58.
- López Blasco, A., Monje, M., Navarro, J. A., i Uceda, F. X. (2006). *¿Existen los jóvenes desfavorecidos?* Valencia: Consorci Pactem Nord.
- Manzanos, C. (1991). *Cárcel y marginación social*. San Sebastián: Tercera Prensa.
- Morente, F. (1997). *Los menores vulnerables: aproximación sociológica a los orígenes de la desigualdad social*. Jaén: Universidad de Jaén.
- Reina, E. (2019). *Adolescentes infractoras: Una perspectiva de género ante los procesos de conflicto con la ley. Un estudio de la Comunidad Valenciana* (Tesi doctoral). Universitat de València, València.
- Roldán, H. (2009). *Introducción a la investigación criminológica*. Granada: Comares.

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

Ten years since the approval of Act 14/2010, on rights and opportunities during childhood and adolescence. What happens now? Professional implications for social workers and future perspectives

Josep M. Torralba Roselló¹

ORCID: 0000-0001-7759-2508

Recepció: 19/02/20. Revisió: 08/04/20. Acceptació: 10/05/20

Per citar: Torralba Roselló, J. M. (2020). Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur. *Revista de Treball Social*, 218, 61-80. DOI: 10.32061/RTS2020.218.04

Resum

La Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, arriba als deu anys de la seva aprovació sense que s'hagi realitzat el desplegament normatiu ni les dotacions pressupostàries per donar viabilitat a les mesures, especialment per als infants en *situació de risc*. Només s'han aprovat quatre decrets que desenvolupen de forma parcial alguns dels serveis, però no el reglament que hauria facilitat la concreció i execució d'aquestes mesures.

És imprescindible sensibilitzar els professionals tant dels Serveis Socials Bàsics (SSB) com dels Serveis Socials Especialitzats (SSE) de la

1 Treballador social i doctor en Sociologia. Professor de la UFR Escola de Treball Social, Universitat de Barcelona. Membre de la Comissió d'Infància i Família del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. jmtorralba@ub.edu

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

importància d'utilitzar els conceptes tècnics de *risc de desprotecció* i *desprotecció infantil* en les seves valoracions i propostes de mesures amb els infants i les seves famílies, i no deixar que siguin substituïts pels conceptes legals de *situació de risc* i *situació de desemparament* de la LDOIA.

El treball social amb infància, adolescència i famílies és un dels àmbits d'actuació dels treballadors i les treballadores socials que ha anat guanyant presència tant als SSB com als SSE, i tant en la iniciativa pública com en el tercer sector social. Cal seguir desplegant les diverses Taules Territorials d'Infància coordinant tots els agents implicats i potenciant el treball en xarxa.

També és del tot necessari incrementar i millorar la visió de la *política integral* de la infància i adolescència a Catalunya, amb una major integració de tots els sistemes implicats i dotant d'una veritable capacitat de decisió amb la possibilitat real de disposar dels recursos necessaris segons el principi de *prioritat pressupostària*.

Paraules clau: Llei d'infància, implicacions professionals, desprotecció infantil, dotació pressupostària, política integral.

Abstract

Act 14/2010, on rights and opportunities during childhood and adolescence (LDOIA), is reaching the tenth anniversary without regulations being implemented or budgetary allocations being assigned in order to lend viability to the measures, especially for children at risk. Only four decrees have been approved that partially implement certain services, but not the regulation that would have allowed these measures to be defined and executed.

It is essential to raise awareness among professionals of both Basic Social Services (SSB) and Specialised Social Services (SSE) about the importance of using the technical concepts of *risk of child maltreatment* and *child maltreatment* in their assessments and proposed measures with regard to children and their families. They should not be allowed to be replaced by the legal concepts of *risk situation* and *situation of neglect* as defined in the LDOIA.

Social work with regard to children, adolescents and families is one of the areas of action of social workers which has gained traction within SSB and SSE, and from public initiative and the third social sector. Work must continue on the implementation of the various Regional Children's Boards, coordinating all the stakeholders involved and promoting networking.

It is also absolutely necessary to broaden and enhance the perspective of *comprehensive policy* on childhood and adolescence in Catalonia, with broader integration of all the systems involved whilst providing genuine decision-making capacity with true scope to benefit from the necessary resources according to the principle of *budgetary priority*.

Keywords: Childhood law, professional implications, child neglect, budgetary allowance, integral policy.

Introducció

La Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (en endavant, LDOIA), va ser aprovada al ple del Parlament de Catalunya el 12 de maig del 2010, per tant, enguany es compleixen deu anys de vigència de la Llei. El mateix autor va publicar anteriorment un article (Torralba Roselló, 2010) en aquesta revista on s'explicava la compareixença del col·legi professional davant la comissió parlamentària que tramitava el projecte de llei i les esmenes que s'hi havien presentat. També s'analitzaven les implicacions professionals per als treballadors i les treballadores socials que es derivarien de la seva aplicació.

De les sis esmenes presentades a la Comissió de Benestar i Immigració del Parlament, es va incorporar al text definitiu de la Llei la que feia referència a l'article 115.1 sobre el canvi de circumstàncies dels progenitors o tutors dels infants tutelats per l'Entitat Pública, que reduïa el termini de sol·licitud de deixar sense efecte la resolució administrativa de *desemparament* de dos anys a un any a partir de la data de notificació de la resolució.

Aquest article pretén analitzar l'evolució i el desenvolupament de la LDOIA al llarg d'aquests deu anys, les implicacions pels professionals del treball social i algunes perspectives de futur. Està estructurat en els següents apartats: estat actual i desenvolupament de la Llei, implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials, perspectives de futur i conclusions, juntament amb un apartat final de referències bibliogràfiques.

Estat actual i desenvolupament de la Llei

Des de l'entrada en vigor de la LDOIA ara farà deu anys, no s'ha aprovat el Reglament de la Llei que havia de desplegar les mesures, recursos i serveis establerts en l'articulat de la normativa tal com es va fer amb les lleis sectorials anteriors d'atenció a la infància i l'adolescència de Catalunya. Així, en relació amb la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, se'n va aprovar el Reglament amb el Decret 2/1997, de 7 de gener, pel que fa als títols I i II referits a normes generals i a la classificació dels centres d'atenció a la infància, mentre que queden derogats els títols III i IV relatius al procediment tècnic de l'acolliment familiar i de l'adopció internacional. Posteriorment, amb el Decret 127/1997, de 27 de maig, es modificava el Decret 2/1997 amb el nou redactat dels títols III i IV relatius al procediment tècnic de l'acolliment familiar i de l'adopció internacional. I més endavant, amb el Decret 62/2001, de 20 de febrer, es modificava de forma parcial el Decret 2/1997 sobre el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció.

També en relació amb la Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991,

es va aprovar el seu Reglament de desplegament de la Llei en l'àmbit sancionador amb el Decret 75/2006, d'11 d'abril.

Pel que fa a la LDOIA, només s'han aprovat quatre decrets que desenvolupen de forma parcial alguns dels recursos o serveis regulats per la Llei. Així, l'aprovació del Decret 200/2013, de 23 de juliol, dels consells de participació territorial i nacional dels infants i adolescents de Catalunya desplega l'article 27. També l'aprovació del Decret 250/2013, de 23 de juliol, de la Taula Nacional i les taules territorials i locals d'infància, desenvolupa l'article 26.

Amb l'aprovació del Decret 169/2015, de 21 de juliol, pel qual s'estableix el procediment per facilitar el coneixement dels orígens biològics, es desplega l'article 30. I amb l'aprovació del Decret 230/2013, d'1 d'octubre, de règim sancionador en matèria d'infància i adolescència, en l'àmbit competencial de l'Administració de la Generalitat de Catalunya, es desenvolupa l'article 164.

En relació amb la LDOIA i al cap de deu anys de la seva entrada en vigor, s'han incomplert diverses disposicions establertes a la Llei amb terminis fixats pel seu compliment. Així la disposició transitòria segona de la LDOIA establia que "en el termini de dos anys a comptar de l'aprovació de la llei, el departament competent en matèria d'infància havia de presentar el mapa de recursos i serveis per a la prevenció i protecció dels infants segons l'article 23". El Mapa de Recursos i Serveis ha estat elaborat per la Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència (en endavant, DGAIA), i publicat durant el mes de juliol de 2017.

També la disposició adicional sisena fixava que "s'havia de crear un centre especialitzat dedicat a la recerca sobre el maltractament infantil, i que la composició, funcionament i les competències d'aquest centre s'havien d'establir reglamentàriament". Han passat deu anys i el Govern de la Generalitat encara no ha creat aquest centre de recerca, tot i la necessitat d'impulsar la recerca sobre el maltractament infantil i la formació dels professionals. El Síndic de Greuges ha denunciat de forma reiterada que encara no s'hagi creat el centre especialitzat dedicat a la recerca sobre el maltractament infantil "perquè a Catalunya la recerca feta en aquesta matèria és escassa, i cal que es promogui la realització d'estudis d'investigació per tal de conèixer la realitat del maltractament infantil i específicament de l'abús sexual" (Social.cat, 2016).

L'anterior director general d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, Sr. Ricard Calvo, va fer pública la intenció de crear aquest centre de recerca durant el maig de 2016 juntament amb un plec de mesures per impulsar i coordinar les actuacions en matèria de protecció de la infància i l'adolescència davant dels casos de maltractament infantil. Segons les manifestacions del Sr. Calvo, "des de la presentació de les mesures fins a la seva aprovació passen sis mesos i durant el mes de novembre la proposta de decret estarà pendent d'aprovació, i s'iniciarà l'activitat del centre de recerca cap a finals d'any" (Social.cat, 2016).

D'altra banda, la disposició final segona de la LDOIA afegia un nou article, el 22.bis.1, a la Llei 13/2006, del 27 de juliol, de prestacions soci-

als de caràcter econòmic, per crear “una prestació de dret subjectiu per atendre les despeses de manteniment d'un menor d'edat en situació de risc respecte al qual s'hagués formalitzat el *compromís socioeducatiu*” (en endavant, COSE). A hores d'ara, aquesta prestació econòmica garantida no s'ha incorporat encara a la darrera Cartera de Serveis Socials 2010-2011 que ha estat prorrogada de forma consecutiva d'acord amb la Llei de pressupostos de la Generalitat de Catalunya. Tampoc s'han incorporat les diverses *mesures d'atenció social i educativa* establertes a l'article 104 de la LDOIA davant les *situacions de risc* que afecten infants o adolescents. I, en canvi, sí que es van incorporar totes les mesures de protecció per als infants o adolescents en situació de desemparament així com les diverses prestacions econòmiques regulades a la LDOIA a la Cartera de Serveis Socials 2010-2011.

Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials

Amb la implementació de la LDOIA, s'han derivat tot un seguit d'implicacions professionals per al col·lectiu de treballadors i treballadores socials, especialment pels que exerceixen la seva activitat professional tant en els Serveis Socials Bàsics (en endavant, SSB), com en els Equips d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (en endavant, EAIA). Amb la separació que determina la Llei entre les *situacions de risc* i les *situacions de desemparament* que afecten els infants, amb les corresponents assignacions de competències als SSB i als EAIA, s'estableix un *sistema dual de protecció* en què els EAIA només intervindran en les situacions de *risc greu* i quan calgui la separació de l'infant o adolescent de la seva família, i es deixa als professionals dels SSB la intervenció i seguiment en totes les situacions de *risc lleu i moderat* segons els nivells de gravetat establerts i consensuats en el Simulador del Mòdul de Suport a la Gestió del Risc (2011) (en endavant, SMSGR). Algunes d'aquestes situacions fan referència a les antigues *contencions en el nucli de convivència* (abans intervenció dels SSB amb un suport tècnic i funció de control dels EAIA); i les *mesures d'atenció en la mateixa família* (abans assumptió de tutela per part de la DGAIA i delegació de la guarda als progenitors) regulades per l'anterior Llei 37/1991, ja citada.

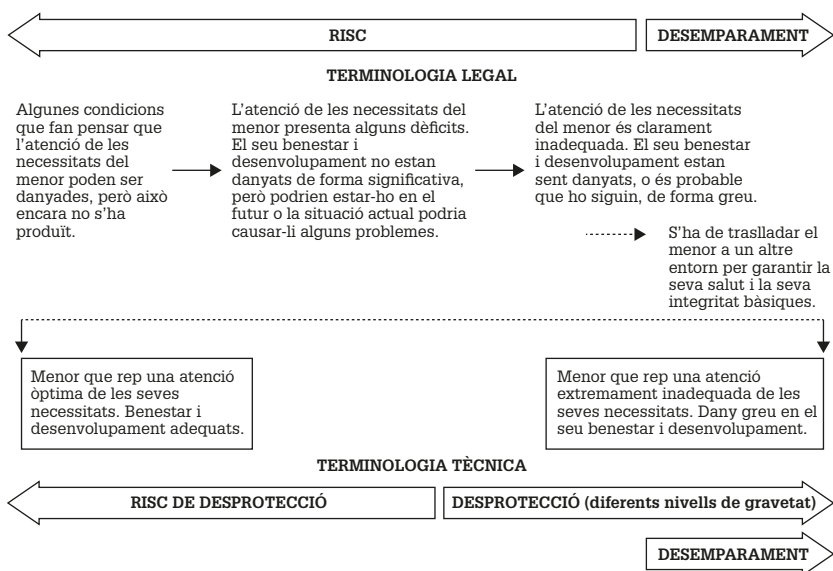
Un aspecte important al voltant del concepte de *situació de risc* és la graduació en els diversos nivells de gravetat segons la naturalesa i intensitat de la *desprotecció infantil*, i sobre la qual és possible preveure una diferenciació tant en el contingut de la intervenció i de les mesures de suport com en l'equip competent. Es pot diferenciar entre situació de *risc greu*, que permet la intervenció de l'EAIA i la utilització del COSE com a eina d'intervenció; i *risc lleu o moderat*, que determina que el cas quedi en l'àmbit d'intervenció dels equips de SSB. D'acord amb el SMSGR, es defineixen els diversos nivells de gravetat del risc:

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

- a. *Risc lleu*: situació de vulnerabilitat de l'infant sense que es pugui apreciar una situació de maltractament.
- b. *Risc moderat*: situació en què pot estar patint o en risc de patir de forma moderada o lleu una situació de maltractament.
- c. *Risc greu*: situació en què pot estar patint de forma greu o en risc de patir un maltractament.

La meua experiència professional i l'activitat investigadora en aquest camp em porta a pensar que les situacions de *desprotecció infantil* que afecten els infants no són dicotòmiques (blanc o negre), sinó que acostumen a ser gammes de grisos entre una situació de risc *lleu* o *moderat* inicial fins a una situació que va cronificant-se i que arriba a desencadenar una situació de risc *greu* si no es realitza una *intervenció social intensiva* des del principi amb els infants i les seves famílies. En aquest sentit, Arruabarrena (2007) ens proposa la següent figura sobre els conceptes de risc i desemparament, en què mostra la no coincidència entre els conceptes tècnics de *risc de desprotecció* i *desprotecció infantil* i els conceptes legals de *situacions de risc* i *situacions de desemparament* establerts a la LDOIA.

Figura 1. Proposta tècnica sobre els conceptes de risc i desemparament

Font: Arruabarrena (2007).

El concepte legal de desemparament queda regulat a l'article 172.1 de la Llei 21/1987, d'11 de novembre, per la qual es modifiquen determinats articles del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil en matèria d'adopció

quan es considera com a situació de desemparament “la que es produeix de fet a causa de l’incompliment, de l’exercici impossible o inadequat dels deures de protecció establerts per les lleis per a la guarda dels menors quan quedin privats de la necessària assistència moral o material”. A partir de l’aprovació d’aquesta llei, les comunitats autònomes podran assumir la tutela dels menors que es trobin en situació de *desemparament*. L'article 105.1 de la LDOIA indica que:

Es consideren deseparats els infants que es troben en una situació de fet en què manquen els elements bàsics per al desenvolupament integral de la personalitat, sempre que per a la seva protecció efectiva calgui aplicar una mesura que impliqui la separació del nucli familiar.

En canvi, Arruabarrena (2007, p. 21) defineix el concepte tècnic de *desprotecció infantil* de la següent manera:

Un infant o adolescent es troba en situació de desprotecció quan té necessitats bàsiques sense satisfer, i això succeeix durant un període de temps prou ampli per provocar-li un dany significatiu en la seva salut i desenvolupament o posar-lo en situació amb risc de patir-lo.

Segons Intebi (2009, p. 11), es donen situacions compatibles amb la desprotecció infantil quan hi ha:

- a. Incompliment per part dels pares o responsables legals dels deures de protecció: renúncia o no reconeixement de maternitat/paternitat, o abandó total de l’infant.
- b. Tracte inadequat (per acció o omissió) dels pares, responsables legals o adults que conviuen en la família cap a l’infant.
- c. Incapacitat dels pares, responsables legals o adults que conviuen en la família per protegir l’infant de les agressions o el tracte greument inadequat d’altres persones; incloent-hi les situacions en què els pares, responsables legals o adults demostren passivitat o incapacitat per protegir l’infant de situacions de maltractament de gravetat moderada o greu, produïdes per altres persones adultes o per altres infants.

Tal com es mostra a la figura 1, els conceptes de *desprotecció infantil* i *desemparament* no són coincidents en el sentit que hi ha molts infants a Catalunya que es troben en *situació de desprotecció infantil* perquè l’atenció de les seves necessitats és clarament inadequada, i el seu benestar i desenvolupament estan sent danyats o és probable que ho siguin de forma greu; i en canvi no han estat declarats en *situació de desemparament* per part de la DGAIA. El marge del desemparament és una petita part de totes les situacions de desprotecció infantil.

D'altra banda, l'article 102.1 de la LDOIA estableix que:

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

S'entén per *situació de risc* la situació en què el desenvolupament i el benestar de l'infant o l'adolescent es veuen limitats o perjudicats per qual-sevol circumstància personal, social o familiar, sempre que per a la protecció efectiva de l'infant o l'adolescent no calgui la separació del nucli familiar.

En canvi, Intebi (2009, p. 10) defineix el concepte tècnic de *risc de desprotecció infantil* així: “els infants en risc de desprotecció són aquells que viuen i es desenvolupen en entorns familiars o socials amb condicions que poden provocar un dany significatiu a curt, mitjà o llarg termini en el seu benestar i desenvolupament”.

Per al mateix Intebi (2009, p. 11), hi ha diverses situacions que poden col·locar un infant en risc de desprotecció:

- a. Risc d'atenció inadequada: és el que es dona quan es detecta una situació de crisi o problemes a la família (alt nivell d'estress, consum de drogues o alcohol per part dels pares, maternitat/paternitat adolescent, aïllament social), que es preveu que puguin afectar o limitar de forma significativa la capacitat de les figures parentals per proporcionar una cura i atenció adequada a l'infant i provocar l'aparició de situacions de desprotecció en un futur.
- b. Atencions parentals inadequades: succeeix quan les figures parentals o les persones adultes que conviuen a la família no proporcionen a l'infant un tracte o atenció òptima, però aquesta situació no ha provocat ni es preveu que hagi de provocar-li a curt termini un dany (físic, psicològic, cognitiu o social); o bé, si s'ha produït, no afecta de forma rellevant el desenvolupament de l'infant ni es preveu que pugui fer-ho a curt termini.
- c. Altres situacions en l'entorn familiar o social que poden influir de forma negativa en el desenvolupament de l'infant: manca de serveis, alt índex de delinqüència, marginació o violència al carrer.

També tal com es mostra a la figura 1, els conceptes de *risc de desprotecció infantil* i *risc* no són coincidents en el sentit que hi ha molts infants o adolescents a Catalunya que es troben en situació de risc de desprotecció infantil perquè l'atenció de les seves necessitats presenta alguns déficits, i el seu benestar i desenvolupament no estan danyats de forma significativa en l'actualitat però podrien arribar a estar-ho i acabar patint una situació de desprotecció; i en canvi se seguirien apreciament com a *situació de risc* malgrat rebre un dany o perjudici greu i patir una *desprotecció* de fet. El marge del risc és tan ampli que pot acabar incloent tant situacions de risc de desprotecció com la desprotecció infantil pròpiament dita.

Cal sensibilitzar i conscienciar els professionals tant dels SSB com dels EAIA de la importància d'utilitzar els conceptes tècnics de forma adequada en les seves valoracions, diagnòstics i propostes de mesures amb els infants i les famílies que els atenen; i no deixar que els conceptes

tècnics sobre la desprotecció infantil siguin substituïts pels conceptes legals que incorpora la LDOIA i altres normatives.

D'altra banda, tot i que la competència per valorar una situació de risc correspon als SSB, tots els professionals que treballen en el camp de la infància i l'adolescència, haurien de poder compartir un llenguatge i instruments de detecció i de valoració del nivell de gravetat que permetin detectar al més aviat possible una situació de risc i es pugui executar una actuació conjunta. Tal com indica Vilà (2011, p. 58), "seria molt convenient la creació d'espais que estimulessin la fixació d'un treball conjunt entre tots els professionals que intervenen, d'un marc teòric consensuat i la determinació d'indicadors de risc compartits com a eina per actuar al més aviat possible".

En un dels pocs estudis realitzats i publicats sobre la utilització del COSE com a eina d'intervenció per part dels EAIA, Montserrat, Planas i Medina (2019) consideren, a partir dels resultats obtinguts, que hi ha una gran diversitat en l'ús del COSE entre els EAIA i que potser aquesta diversitat es deu a la forma de treballar dels equips professionals i les pautes que donen els municipis, i no pas al tipus de població atesa.

També s'argumenta la importància d'unificar els criteris d'actuació i d'utilització del COSE, i tal com assenyalen Montserrat, Planas i Medina (2019, p. 25):

Cal trobar un marc comú d'intervenció però alhora confiar en el diagnòstic i proposta dels professionals, on el fet de poder compartir entre els equips el coneixement i les bones pràctiques avaluades pot promoure el consens que es necessita per afrontar els reptes que representa la intervenció amb els infants i les seves famílies en situació de vulnerabilitat.

En relació amb el treball social amb infància, adolescència i famílies, cal esmentar que es tracta d'un dels àmbits d'actuació dels treballadors i treballadores socials que ha anat guanyant terreny i presència en els diversos programes de *prevenció, promoció, protecció, atenció i participació* amb la infància, adolescència i les famílies tant en els SSB com en els SSE, i tant en la iniciativa pública com en el tercer sector social. I la incorporació de la *perspectiva ecològica* en moltes de les intervencions socials amb les famílies dels infants ha suposat, segons Villalba (2004, p. 288), "posar l'èmfasi en la interacció entre sistemes i contextos, i identificar recursos i fortaleses que existeixen en aquestes interaccions i en cadascun dels sistemes. Des d'aquest enfocament s'afavoreix la col·laboració entre els sistemes d'ajuda formal i informal".

La incorporació de la figura del treballador o treballadora social en els equips tècnics multidisciplinaris dels diversos serveis i recursos ha suposat el reconeixement de la seva funció de connexió i integració amb l'entorn social i familiar de cada infant, i la *interseccionalitat* entre els diversos sistemes. Per a Payne (1995), "les *perspectives ecològiques* reforcen més el paper dels treballadors socials com a col·laboradors, capacitadors i

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

mediadors amb funcions de defensa, facilitació, orientació i organització" (citat per Villalba, 2004, p. 289).

Recentment, el grup parlamentari de Ciutadans ha presentat la proposició de llei de mesures per a la prevenció i el tractament del maltractament infantil davant la Comissió de Treball, Afers Socials i Famílies del Parlament de Catalunya. Es va demanar la compareixença del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya perquè presentés les seves aportacions a la proposta de llei, i el company David Rodríguez, com a representant del Col·legi i membre de la Comissió d'Infància i Família, va comparèixer davant la Comissió esmentada i va presentar les aportacions al text.

Segons el contingut de la nota de premsa de la compareixença al Parlament de Catalunya emesa pel Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya (2020), es remarca que:

L'interès superior del menor, com a principi bàsic que regeix tota la legislació en l'àmbit d'infància, és un precepte que s'hauria d'aplicar amb una mirada integral a totes les actuacions, i caldria permeabilitzar aquest principi en totes les polítiques actives, amb especial atenció a aquelles dirigides a persones adultes que poden afectar els infants que els envolten: habitatge, estrangeria, pobresa energètica, dependència... (Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, 2020, p. 2).

També es demana "que la figura del treballador/a social formi part sempre i de forma prescriptiva dels equips professionals que intervenen en casos de maltractament infantil, i que siguin considerats com a figures d'autoritat pública davant la població" (Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, 2020, p. 2).

Perspectives de futur

Des de l'aprovació de la LDOIA, s'ha avançat molt en la sensibilització dels ens locals i en la protocolització de la intervenció dels SSB i dels EAIA i coordinació per a la formalització del COSE. Pel que fa a les valoracions de les situacions de risc i situacions de desemparament, s'ha avançat tant en la publicació dels indicadors² com dels instruments de suport als professionals, com ara el SMSGR, la millora del Sistema d'Informació a la Infància i Adolescència-Sini@, o bé més recentment la creació de l'eina de cribratge de situacions de risc i de desemparament que serveixen per assessorar els professionals en la presa de decisions d'acord amb un llenguatge i criteris comuns.

Segons Mayoral, que ha estat subdirector general d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, en un article publicat en aquesta revista argumenta que:

Pel que fa a les mesures d'atenció social i educativa davant les situacions de risc, els grans reptes eren el dimensionament adequat dels Serveis Bàsics d'Atenció Social, i la seva capacitat per atendre els infants o adolescents en situació de risc partint d'un model públic de serveis socials; i el desenvolup-

pament dels serveis i mesures previstes a la LDOIA partint de l'establiment d'un nou model de Serveis d'Intervenció Socioeducativa (2015a, p. 34).

El nou "model de Serveis d'Intervenció Socioeducativa no residencial per a infants i adolescents en situació de risc i les seves famílies" (en endavant, SIS), aprovat per la Generalitat de Catalunya (2016), com a document consensuat amb l'Associació Catalana de Municipis, la Federació Catalana de Municipis i la Diputació de Barcelona, desenvolupa els SIS per a la seva inclusió en la futura Cartera de Serveis Socials, redimensionant i diversificant el Servei d'Intervenció Socioeducativa no residencial per a infants i adolescents existent a la Cartera de Serveis Socials 2010-2011 en cinc serveis diferents que són els següents:

- a. Servei de suport a les famílies amb infants de 0-3 anys en situació de risc: servei per a progenitors, tutors o guardadors amb infants de 0-3 anys en situació de risc.
- b. Servei d'atenció diürna: servei diürn per a l'atenció d'infants i adolescents en situació de risc fora de l'horari escolar.
- c. Servei d'intervenció amb famílies amb infants i adolescents en situació de risc: conjunt d'actuacions professionals dirigides a donar a les famílies el suport necessari perquè puguin atendre de forma correcta els seus fills.
- d. Servei d'acompanyament socioeducatiu per a adolescents en situació de risc: servei destinat a donar suport als adolescents en situació de risc amb la finalitat que puguin assolir una capacitat per tal de gestionar les seves responsabilitats personals i socials.
- e. Servei d'intervenció socioeducativa itinerant: servei destinat a donar de manera integrada el conjunt de prestacions dels SIS en aquelles zones del territori de baixa densitat demogràfica i gran amplitud territorial.

També Mayoral indica en l'article citat que:

Globalment no s'havien incrementat els recursos econòmics destinats al sistema de protecció a la infància, i no s'havia complert amb l'obligació establerta a l'article 15 de la LDOIA de donar prioritat pressupostària a les polítiques d'infància i disposar dels recursos necessaris per garantir els drets dels infants (2015b, p. 37).

Si cadascun dels diversos serveis, recursos i prestacions del sistema de protecció a la infància no tenen una dotació pressupostària aprovada dins de les partides corresponents a la Llei de pressupostos de la Generalitat de Catalunya de forma anual, no es pot garantir el desplegament de les mesures i serveis establerts a la LDOIA, especialment les *mesures d'atenció social i educativa* per als infants en situació de risc que no estan incorporades a la Cartera de Serveis Socials com a *prestacions de dret subjectiu*.

Pel que fa a l'estructura organitzativa administrativa i la dimensió dels equips professionals necessària per sostenir el sistema de protecció

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

a la infància, no podem dir que hagi experimentat el canvi necessari per desenvolupar la LDOIA. Fins que no s'incrementi la despesa per donar suport a les famílies, no es dimensioni i s'estructuri de forma adequada l'organització administrativa, la dels SSB i la dels EAIA, i no s'incrementin els recursos i s'integrin les polítiques d'infància, no podrem desenvolupar en tots els seus aspectes el sistema de protecció establert per la LDOIA tal com assenyala Mayoral quan afirma que:

Aquesta situació de manca de recursos del sistema de protecció s'ha d'emmarcar en una dinàmica de disminució de la despesa pública en les polítiques d'infància tant de l'Estat com de Catalunya. Aquest és un aspecte fonamental per a l'efectivitat real del sistema, on cal una major integració de les diverses dimensions (social, sanitària, educativa...) que afecten la infància, dotant-la d'una veritable capacitat de decisió i lligada a la possibilitat real de disposar dels recursos necessaris d'acord amb el principi de prioritat pressupostària (2015b, p. 40).

El Pacte per a la Infància a Catalunya (2013), aprovat per la Generalitat de Catalunya i signat per entitats del tercer sector social, institucions, agents econòmics i socials, entitats municipalistes i grups parlamentaris després d'un ampli procés de diàleg i consens, dins del capítol 2 ("De la inclusió social a la qualitat de vida: igualtat d'oportunitats"), a l'apartat 2.3 ("Infància i adolescència en situació de desemparament") estableix la necessitat de programes d'intervenció sociofamiliar en què la inversió de temps i de recursos materials i professionals han de ser una prioritat pública.

Posteriorment, amb l'aprovació del Pla d'Atenció Integral a la Infància i l'Adolescència (PDIAC) 2015-2018 com a enfocament estratègic per al desplegament del Pacte per a la Infància i com a pla sectorial per a les polítiques d'infància i adolescència de Catalunya, dins de l'eix 2 ("De la inclusió social a la qualitat de vida: igualtat d'oportunitats"), s'aproven implementar diverses mesures adreçades als infants per tal de millorar la prevenció del risc i l'atenció dels que es troben en situació de vulnerabilitat i la promoció del seu benestar.

D'altra banda, també dins del PDIAC 2015-2018, en l'eix 5 ("Atenció a la infància: Família") s'aprova la implementació de diverses mesures adreçades a les famílies per promoure l'acompanyament a aquestes en la criança i educació de la primera infància i facilitar l'accés als serveis educatius per a infants de 0 a 3 anys. També diverses mesures adreçades a garantir el dret a tot infant en situació de desemparament a formar part d'un família que l'acompanyi en el seu desenvolupament. I diverses mesures adreçades a incrementar les polítiques universals de suport a les famílies, fomentant i enfortint l'exercici de la *parentalitat positiva*, especialment amb les famílies en situació de vulnerabilitat per remetre i prevenir el risc d'exclusió social.

Moltes d'aquestes mesures incloses en el Pacte per a la Infància a Catalunya (2013) i en el PDIAC 2015-2018 no s'han portat a terme per la manca de dotació pressupostària necessària per fer front als recursos

humans, tècnics i materials imprescindibles per poder-les implementar, tot i haver dissenyat un sistema d'indicadors de benestar infantil a Catalunya i una enquesta de percepció del benestar adreçada a la infància i l'adolescència.

D'altra banda, l'article 26 de la LDOIA defineix les Taules Territorials d'Infància (en endavant, TTI), com a "òrgans que es constitueixen per tal de coordinar, impulsar i promoure les polítiques d'infància, coordinant tots els agents implicats i potenciant el treball en xarxa". Posteriorment, el Decret 250/2013 citat estableix l'ordre jeràrquic en Taula Nacional, Taula territorial i Taula Local d'infància i adolescència.

Tenint en compte la importància de la constitució i posada en marxa de les TTI coincideixo amb Vilà (2011, p. 56):

Que la millora de les condicions de desenvolupament de la infància i l'adolescència només es podrà aconseguir si treballem tots coordinadament, en la mateixa direcció i sota els mateixos criteris. Les xarxes locals d'infància poden ser un bon exemple d'aquestes bones pràctiques de treball transversal entre tots els agents implicats.

En un estudi pilot recent sobre les estructures de treball en xarxa amb infància i adolescència a Catalunya publicat en aquesta revista (Vila, Alonso i Chagas, 2019), es constata que durant l'any 2014 s'havia constituït la Taula Nacional d'Infància i que s'havien constituït les sis primeres TTI durant l'any 2015. I que es produeix una certa confusió terminològica i de criteris a l'hora de poder definir què és una TTI i què és una xarxa d'infància, i per aquesta raó cal fixar uns criteris per diferenciar les taules de les xarxes. A partir de l'establiment d'uns criteris concrets, a l'estudi s'identifiquen el mateix nombre de taules (17) que de xarxes (17).

Vila, Alonso i Chagas indiquen que a partir de les respostes obtingudes en l'estudi:

La comunicació entre les TTI i les Taules Locals d'Infància és escassa, i que encara que la majoria de taules i xarxes estan adreçades a tota la infància (56%), hi ha un percentatge significatiu que només atén la infància en situació de risc (44%) (2019, p. 97).

Com a punts forts de les estructures de treball en xarxa amb infància i adolescència, Vila, Alonso i Chagas assenyalen "la cultura del treball en xarxa, la utilització d'un llenguatge i mirada compartida, més col·laboració i cooperació entre els professionals i els serveis implicats" (2019, p. 102).

D'altra banda, la LDOIA en la seva disposició transitòria primera estableix l'obligació d'anar incorporant a qualsevol programa d'intervenció o servei finançat amb pressupostos públics un disseny de l'avaluació dels resultats o de l'impacte segons s'escaigui, donat que l'avaluació és un principi rector de la llei on "els poders públics, a partir dels estudis i els

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

informes, han d'avaluar el resultat de les polítiques aplicades; i aquests estudis i informes tenen un caràcter públic" (art. 20).

No en tots els recursos, serveis, programes i projectes implementats a partir de l'aplicació de la LDOIA, s'ha realitzat una avaluació dels resultats o de l'impacte de forma acurada i el resultat de l'avaluació s'ha fet públic. Vilà (2011, p. 26) considera que:

S'hauria de tenir en compte el concepte d'*inversió* que han de tenir els pressupostos adreçats a la infància, i que no es pot oblidar la necessària *sostenibilitat* del sistema que es podria aconseguir amb la racionalització, simplificació i coordinació dels diversos àmbits i agents que intervenen permetent la creació de sinergies i optimització de recursos.

No puc finalitzar aquest apartat de perspectives de futur sense parlar de l'anunciada propera aprovació del II Pla Estratègic de Serveis Socials (en endavant, PESS), 2020-2024 per part del Govern de la Generalitat impulsat pel Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.

La Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de Serveis Socials estableix a l'article 38 que:

El PESS s'ha de desplegar mitjançant plans sectorials tenint en compte les situacions de necessitat d'atenció social. Poden tenir una vigència d'un màxim de quatre anys, i un caràcter transversal per garantir la coordinació i la continuïtat amb altres sectors de l'atenció social o que tinguin relació amb les polítiques de serveis socials.

Tenint en compte que el darrer PDIAC 2015-2018 finalitzava el 31 de desembre de 2018, he de deduir que quan s'aprovi el II PESS 2020-2024, també es desenvoluparà i s'aprovarà el proper PDIAC. El II PESS pretén cohesionar, agilitzar, universalitzar i fer més efectiu el Sistema Català de Serveis Socials (en endavant, SCSS), garantint una *atenció centrada en la persona* i la seva *interacció familiar i comunitària*. Per aconseguir-ho, s'han d'articular i ordenar els serveis socials per tal de superar la fragmentació i compartició actuals i desplegar un sistema d'informació, innovació, coneixement i recerca que promogui una ciutadania més apoderada i conscient dels seus drets i deures.

El Departament de Treball, Afers Socials i Famílies ha impulsat un procés participatiu per incorporar les aportacions i expectatives dels agents socials implicats. Segons la Generalitat de Catalunya (2019, p. 18), en el seu Document de Bases, "les actuacions del PESS s'estructuren en cinc palanques de transformació, que alhora s'organitzen segons eixos de treball que han d'orientar el canvi i full de ruta del conjunt del SCSS".

La palanca 3 està centrada en l'acció comunitària i la prevenció, i s'organitza en 4 eixos, dels quals l'eix 6 orienta la "Prevenció en la infància

i la joventut” i l'eix 7 desenvolupa “Les famílies com a unitat d'intervenció”. En l'eix 6 es formulen els següents objectius que s'han d'assolir fins a l'any 2024:

- a. Revisar i actualitzar el sistema de protecció de la infància i adolescència, per tal d'afavorir la preservació de la unitat familiar o el retorn quan sigui possible.
- b. Reforçar la intervenció preventiva i comunitària en la infància i la joventut.
- c. Enfortir i impulsar la participació dels infants, adolescents i joves en totes les esferes públiques i en els àmbits que siguin del seu interès.
- d. Impulsar mesures de suport als joves que facilitin la transició i l'acompanyament integral a la vida adulta.
- e. Impulsar serveis que millorin la detecció precoç, la reducció de la victimització secundària i el tractament dels infants i adolescents víctimes i les seves famílies.
- f. Potenciar l'acolliment familiar en les seves diverses modalitats (Generalitat de Catalunya, 2019, p. 35).

I a l'eix 7 es formulen els següents objectius a assolir fins a l'any 2024:

- a. Potenciar el vincle parental, les pautes per a una criança positiva, enfortir les habilitats parentals a les famílies i reforçar l'estructura familiar.
- b. Generalitzar la intervenció social familiar sistèmica en l'àmbit de l'atenció social primària.
- c. Desplegar polítiques de suport a les famílies monoparentals femenines, nombroses i de conciliació dels usos del temps.
- d. Acompanyar les famílies amb necessitats especials.
- e. Promoure comunitats cuidadores, enfortint les capacitats educatives i de cura dels entorns naturals de les persones (Generalitat de Catalunya, 2019, p. 40-41).

Ara caldrà estar atents si el Govern de la Generalitat aprova el II PESS seguint el full de ruta dels eixos de treball en les palanques de transformació amb els objectius i les actuacions establertes, i si es desplega el PESS en l'àmbit d'atenció a la infància, adolescència i famílies amb l'aprovació del proper PDIAC. També cal pensar que posteriorment s'aprovi la propera Cartera de Serveis Socials, atès que la darrera és la del 2010-2011 i que ha estat prorrogada de forma consecutiva des de l'any 2010 sense que s'hagin incorporat les *mesures d'atenció social i educativa* fixades en l'article 104 de la LDOIA per als infants en *situació de risc*.

Conclusions

Després de deu anys d'aprovació de la LDOIA, no s'ha dut a terme el desplegament normatiu ni les dotacions pressupostàries necessàries perquè les prestacions, recursos i serveis establerts per la Llei poguessin tenir la seva viabilitat especialment per als infants en situació de risc. Tampoc s'ha aprovat el Reglament de la Llei que hauria facilitat la concreció i execució d'aquestes prestacions i mesures necessàries per als infants en situació de desemparament i en situació de risc.

Tot i que la competència per valorar una *situació de risc* correspon als SSB, tots els professionals que treballen amb infància i adolescència haurien de poder compartir un llenguatge i instruments de detecció i de valoració comuns del nivell de gravetat que permetin detectar al més aviat possible una situació de risc realitzant una actuació conjunta.

És imprescindible sensibilitzar i conscienciar els professionals tant dels SSB com dels EAIA, especialment el col·lectiu de treballadors i treballadores socials, de la importància d'utilitzar els conceptes tècnics de forma adequada en les seves valoracions, diagnòstics i propostes de mesures amb els infants o adolescents i les seves famílies que atenen; i no deixar que siguin substituïts pels conceptes legals que incorpora la LDOIA i altres normatives.

El treball social amb infància, adolescència i famílies és un dels àmbits d'actuació dels treballadors i treballadores socials que ha anat guanyant terreny i presència en els diversos programes i projectes tant en els SSB com en els SSE, i des de la iniciativa pública com des del tercer sector social. I cal seguir augmentant la nostra presència com a col·lectiu professional.

Al mateix temps, cal seguir desplegant i enfortint les diverses TTI a tot el territori de Catalunya com a veritables òrgans col·lectius des d'on s'impulsen i promouen les polítiques d'infància, coordinant tots els agents implicats i potenciant el treball en xarxa. I garantir que en tots els recursos, serveis, programes i projectes implementats a partir de l'aplicació de la LDOIA, es faci una avaluació dels resultats o de l'impacte de forma acurada i que es faci pública aquesta avaluació per a tots els agents implicats.

Finalment, cal incrementar i millorar la visió de la *política integral* de la infància i adolescència a Catalunya, amb una major integració de tots els sistemes implicats i dotant d'una veritable capacitat de decisió vinculada a la possibilitat real de disposar dels recursos necessaris segons el principi de *prioritat pressupostària*. Desitjo que amb l'aprovació del II PESS i del proper PDIAC es garanteixi aquesta visió integral fonamentada en l'atenció centrada en la persona i la seva interacció familiar i comunitària.

Referències bibliogràfiques

- Arruabarrena, I. (2007). *Manual de desprotección infantil de Cantabria. Ideas básicas iniciales*. Santander: Gobierno de Cantabria, Consejería de Sanidad y Servicios Sociales (Colección Documentos Técnicos, 2).
- Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya (17 de gener de 2020). *Nota de Premsa. Proposició de Llei per a la prevenció i el tractament del maltractament infantil*. Recuperat de <https://www.tscat.cat/continguts/noticies/les-mesures-contra-el-maltractament-infantil-haurien-de-vetllar-preservar>
- Decret 2/1997, de 7 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. DOGC. Barcelona. 13 de gener de 1997, núm. 2307, p. 283-291.
- Decret 127/1997, de 27 de maig, pel qual es modifica parcialment el Decret 2/1997, de 7 de gener, d'aprovació del Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. DOGC. Barcelona. 30 de maig de 1997, núm. 2402, p. 5937-5942.
- Decret 62/2001, de 20 de febrer, de modificació parcial del Decret 2/1997, de 7 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. DOGC. Barcelona. 28 de febrer de 2001, núm. 3337, p. 2828-2829.
- Decret 75/2006, d'11 d'abril, de desplegament de la Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i adolescents, en l'àmbit sancionador. DOGC. Barcelona. 13 d'abril de 2006, núm. 4614, .17041-17044.
- Decret 142/2010, d'11 d'octubre, pel qual s'aprova la Cartera de Serveis Socials 2010-2011. DOGC. Barcelona. 20 d'octubre del 2010, núm. 5738, p. 76196-76312.
- Decret 200/2013, de 23 de juliol, dels consells de participació territorial i nacional dels infants i adolescents de Catalunya. DOGC. Barcelona. 25 de juliol del 2013, núm. 6425, p. 1-8.
- Decret 230/2013, d'1 d'octubre, de règim sancionador en matèria d'infància i adolescència en l'àmbit competencial de l'Administració de la Generalitat de Catalunya. DOGC. Barcelona. 3 d'octubre de 2013, núm. 6472, p. 1-9.
- Decret 250/2013, de 12 de novembre, de la Taula Nacional i les taules territorials i locals d'infància. DOGC. Barcelona. 14 de novembre de 2013, núm. 6508, p. 1-10.

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

Decret 169/2015, de 21 de juliol, pel qual s'estableix el procediment per facilitar el coneixement dels orígens biològics. DOGC. Barcelona. 23 de juliol de 2015, núm. 6919, p. 1-10.

Decret 163/2017, de 24 d'octubre, de modificació del Decret 129/2006 de 9 de maig, de l'Observatori dels drets de la infància. DOGC. Barcelona. 26 d'octubre de 2017, núm. 7482, p. 1-4.

Diputació de Barcelona (2011). *Impacte de la Llei dels Drets i les Oportunitats en la Infància i l'Adolescència en les Polítiques Educatives Locals. Informe encarregat per l'Àrea d'Educació i elaborat per Antoni Vilà Mancebo del Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona*. Recuperat de <https://www.diba.cat/documents/113226/a178af57-0611-4160-ad33-49a5d6bade4b>

Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família (2013). *Pacte per a la Infància a Catalunya*. Recuperat de http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/pacte_infancia_catalunya/

Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2015). *Pla d'Atenció Integral a la Infància i l'Adolescència 2015-2018. Enfocament estratègic pel desplegament del Pacte per a la Infància*. Recuperat de http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematics/07infanciaiadolescencia/politiques_i_plans_actuacio/pdiac/Pla_Atencio_Integral_Infancia_Adolescencia_Catalunya_2015-2018/DesplegamentPacteInfancia_PlaAtencioIntegralInfanciaAdolescencia2015-2018.pdf

Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2016). *Serveis d'intervenció socioeducativa no residencial per a infants i adolescents en situació de risc i les seves famílies. Línies generals del nou model de serveis*. Recuperat de <https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/coleccions/eines/eines32/SIS.pdf>

Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2017). *Mapa de Recursos i Serveis-DGAIA*. Recuperat de https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematics/07infanciaiadolescencia/dades_sistema_proteccio/Mapa_Recursos_2016.pdf

Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família (2011). *Simulador del Mòdul de Suport a la Gestió del Risc*. Recuperat de https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/proteccio_a_la_infancia_i_ladolescencia/maltractaments_dinfants_i_adolescents/registre_unificat_de_maltractaments_infantils_rumi

- Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2016). *Eina de cribatge de situacions de risc i de desemparament*. Recuperat de <https://dps.gencat.cat/rumi/AppJava/simulacio/simulacio.html>
- Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2019). *II Pla Estratègic de Serveis Socials 2020-2024. Document de Bases*. Recuperat de https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/serveis_socials/pla-estrategic-de-serveis-socials-de-catalunya/PESS2020-24/
- Intebi, I. V. (2009). *Intervención en casos de maltrato infantil*. Santander: Gobierno de Cantabria, Consejería de Empleo y Bienestar Social (Colección Documentos Técnicos, 03). Recuperat de https://www.bienestaryproteccioninfantil.es/imagenes/tablaContenidos03SubSec/Interv_MI_cantab2009.pdf
- Ley 21/1987, de 11 de noviembre, por la que se modifican determinados artículos del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil en materia de adopción. BOE. Madrid. 17 de noviembre de 1987, núm. 275, p. 34158-34162.
- Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. DOGC. Barcelona. 17 de gener de 1992, núm. 1542, p. 245-249.
- Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. DOGC. Barcelona. 2 d'agost de 1995, núm. 2083, p. 5773-5781.
- Llei 13/2006, del 27 de juliol, de prestacions socials de caràcter econòmic. DOGC. Barcelona. 4 d'agost de 2006, núm. 4691, p. 34503-34508.
- Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de Serveis Socials. DOGC. Barcelona. 18 d'octubre de 2007, núm. 4990, p. 37788-37839.
- Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. DOGC. Barcelona. 2 de juny de 2010, núm. 5641, p. 42475-42536.
- Mayoral, J. (2015a). El sistema de protecció a la infància i l'adolescència de Catalunya. Reflexions als cinc anys d'entrada en vigor de la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (Primera part). *Revista de Treball Social*, 204, 23-35. Recuperat de <https://www.tscat.cat/content/rts-204-catala>
- Mayoral, J. (2015b). El sistema de protecció a la infància i l'adolescència de Catalunya. Reflexions als cinc anys d'entrada en vigor de la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància

Deu anys de l'aprovació de la Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. I ara què? Implicacions professionals per als treballadors i treballadores socials i perspectives de futur

- i l'adolescència (Segona part). *Revista de Treball Social*, 205, 28-41. Recuperat de <https://www.tscat.cat/content/rts-205-catala>
- Montserrat, C., Planas, T., Medina, R. (2019). El Compromís socioeducatiu (COSE) en el marc d'intervenció dels Equips d'Atenció a la Infància i l'Adolescència a Catalunya. *Pedagogia i Treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades*, 8(1), 3-27. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/PiTS/article/view/362300/456818>
- Ordre BSF/331/2013, de 18 de desembre, per la qual s'aproven les llistes d'indicadors i factors de protecció dels infants i adolescents. DOGC. Barcelona. 30 de desembre de 2013, núm. 6530, p. 1-28.
- Social.Cat (2106). *El Síndic de Greuges alerta que només es detecten un de cada quinze abusos sexuals infantils*. Recuperat de <https://www.social.cat/noticia/6241/el-sindic-de-greuges-alerta-que-nomes-es-detecten-1-de-cada-15-abusos-sexuals-infantils>
- Social.Cat (2016). *Catalunya tindrà un centre dedicat a la recerca sobre maltractament infantil a finals d'any*. Recuperat de <https://www.social.cat/noticia/6214/catalunya-tindra-un-centre-dedicat-a-la-recerca-sobre-maltractament-infantil-a-finals-dany>
- Torralba Roselló, J. M. (2010). Compareixença del Col·legi al Parlament de Catalunya davant la nova Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Implicacions professionals de la nova Llei. *Revista de Treball Social*, 191, 113-118. Recuperat de <https://www.tscat.cat/content/rts-191-bilingue>
- Vila, C., Alonso, J. M., Chagas, E. (2019). Estructures de treball en xarxa amb infància i adolescència a Catalunya. Aportacions d'un estudi pilot. *Revista de Treball Social*, 217, 89-108. Recuperat de <https://www.revistarts.com/article/estructures-de-treball-en-xarxa-amb-infancia-i-adolescencia-catalunya-aptacions-dun-estudi>
- Vilà, A (2011). Impacte de la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència en les polítiques educatives locals. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea d'Educació. Recuperat de <https://www.diba.cat/documents/113226/a178af57-0611-4160-ad33-49a5d6bade4b>
- Villalba. C. (2004). La perspectiva ecològica en el trabajo social con infancia, adolescencia y familia. *Portularia*, 4, 287-298. Recuperat de <https://core.ac.uk/download/pdf/60629883.pdf>

Compartint la pràctica professional

Programa NIU: una experiència d'intervenció conjunta entre els serveis socials bàsics i els serveis de salut de Granollers

Clara Barranco Flores i Ana Aranda Castán

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili. Relats i conclusions d'una experiència

Arantza Rodríguez Juano

El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com a model de participació social en les polítiques públiques

Encarna Canet Benavent i Glòria Maria Caravantes

López de Lerma

Programa NIU: una experiència d'intervenció conjunta entre els serveis socials bàsics i els serveis de salut de Granollers

The NIU programme: an experience in joint intervention between basic social services and the health services in Granollers

Clara Barranco Flores¹

ORCID: 0000-0001-9988-929X

Ana Aranda Castán²

ORCID: 0000-0002-9643-9055

Recepció: 29/01/20. Revisió: 17/02/20. Acceptació: 07/04/20

Per citar: Barranco Flores, C., i Aranda Castán, A. (2020). Programa NIU: una experiència d'intervenció conjunta entre els serveis socials bàsics i els serveis de salut de Granollers. *Revista de Treball Social*, 218, 83-100. DOI: 10.32061/RTS2020.218.05

Resum

El Programa NIU, impulsat pels Serveis Socials de l'Ajuntament de Granollers, pretén donar atenció i acompanyament a dones embarassades en situació de risc social i sanitari.

Es tracta d'un programa de prevenció durant la gestació i en la futura família un cop hagi nascut el nadó i fins que la criatura hagi fet l'any de vida.

Es tenen en compte els condicionants negatius que envolten les possibles participants: les situacions de violència, la soledat, l'edat, la inestabilitat emocional, la manca o la irregularitat de seguiment mèdic, l'abandonament de la parella, la situació econòmica i els antecedents mèdics a escala orgànica i mental, entre altres situacions.

L'objectiu bàsic del Programa NIU és prevenir possibles situacions de maltractament prenatal i negligència o maltractament durant els primers mesos de vida del nadó. Aquest objectiu es treballa mitjançant el

1 Diplomada en Treball Social. Màster en prevenció, detecció i tractament de la violència familiar. Ajuntament de Granollers. Coordinadora dels Serveis Socials Bàsics de l'Ajuntament de Granollers. cbarranco@granollers.cat

2 Diplomada en Treball Social i Educació Social. Ajuntament de Granollers. Treballadora social dels Serveis Socials Bàsics de l'Ajuntament de Granollers. aaranda@granollers.cat

suport emocional i l'acompanyament a les gestants/mares: se'ls facilita informació, capacitació i orientació en aspectes de salut, legals, de promoció del vincle mare-infant.

El desenvolupament d'aquest programa es fa possible gràcies al treball conjunt entre les unitats de treball social sanitari i les de serveis socials bàsics de la ciutat, que detecten, diagnostiquen i deriven les mares participants, així com el treball de les educadores de l'espai grupal setmanal en què es troben les participants i el suport individual proporcionat per la treballadora familiar als domicilis i durant els acompanyaments.

Paraules clau: Embaràs, risc social, prevenció, maltractament prenatal, coordinació.

Abstract

The NIU Program, promoted by the Social Services Department of Granollers City Council, seeks to provide care and support to pregnant women at risk in social and health terms.

It is a prevention programme for pregnancy and for the future family following the baby's birth and until the baby reaches one years of age.

The negative conditioning factors relating to potential participants are taken into consideration: situations of violence, loneliness, age, emotional instability, lack of or irregularity in medical supervision, partner abandonment, financial circumstances and medical background in organic and psychological terms, among other situations.

The basic goal of the NIU programme is to prevent potential situations of prenatal abuse and neglect or abuse during the early months of a baby's life. This objective is addressed through emotional support and accompaniment for pregnant women/mothers: they are given information, preparation and guidance with health aspects, legal aspects and in the encouragement of a bond between mother and baby.

The development of this programme has been made possible thanks to joint work between the social healthcare units and the basic social service units in the city which detect, diagnose and refer participating mothers, and thanks to the work of the educators in the weekly group forum where participants meet, and indeed thanks to individual support provided by the family worker at mothers' homes and during the accompaniment period.

Keywords: Pregnancy, prevention, prenatal abuse, social risk, coordination.

Introducció

Durant el 2016, des dels Serveis Socials Bàsics (d'ara endavant, SSB) de l'Ajuntament de Granollers, vam detectar un seguit de casos de dones embarassades que, tot i que mèdicament gaudien d'un procés de gestació normal, presentaven indicadors socials que posaven en risc el seu benestar i el del futur nadó.

Es tractava de dones amb dificultats per complir pautes mèdiques, moltes de les quals vivien en situacions econòmiques precàries i no disposaven d'una xarxa de suport efectiva. En alguns casos es detectaven altres indicadors com el consum actiu de tòxics, malalties mentals sense tractament o situacions de violència de gènere.

En els casos més greus, la problemàtica social generava una situació de maltractament prenatal i la conseqüent intervenció de l'Equip d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (d'ara endavant, EAIA). Puntualment, la protecció del nadó feia necessària la separació de la mare en el moment del naixement.

Les experiències del treball individual que dúiem a terme amb aquests casos ens feia intuir que amb una intervenció basada en l'acompanyament a la dona i en la cobertura de necessitats bàsiques, la situació de risc es reduïa. Es tractava, doncs, de detectar de manera precoç els indicadors i abordar-los durant l'embaràs, per prevenir el maltractament prenatal i altres tipus de maltractament quan naixés el nadó.

A la vegada, vam detectar la dificultat per establir una coordinació fluida amb els serveis sanitaris, en concret amb el Programa d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva (d'ara endavant, PASSIR). En les visites de control que feien les dones al PASSIR, els llevadors i llevadores sovint no registraven indicadors socials i, per tant, es dificultava la detecció precoç de la problemàtica. D'altra banda, en cas que detectessin una possible alerta, no existia cap circuit clar de coordinació amb els professionals socials.

Així doncs, ens calia aprofundir en l'estudi teòric de la problemàtica, determinar quina incidència tenia a la ciutat i elaborar un programa d'intervenció que facilités la detecció d'indicadors de risc per part dels diferents agents implicats i servís per prevenir la manera d'abordar-los.

Necessàriament, el nou programa havia de ser fruit del treball entre els SSB i els serveis sanitaris del territori. Era bàsic tenir present les dues visions de la problemàtica, i l'èxit o el fracàs del programa radicaria, en gran part, en la capacitat dels dos serveis de treballar de manera conjunta, tant a l'hora de dissenyar el programa com d'implementar-lo.

A mitjans del 2016, des dels SSB vam promoure la creació d'un petit equip de treball per començar a elaborar el projecte. L'equip es va formar amb dues treballadores socials dels SSB de l'Ajuntament de Granollers (l'una de l'EBASP³ Nord i l'altra de l'EBASP Sud) i un treballador social sanitari (d'ara endavant, TS sanitari) de l'Àrea Bàsica de Salut (d'ara endavant, ABS) Granollers-Canovelles. En algunes fases del projecte, hem

3 Equip Bàsic d'Atenció Social Primària.

comptat amb la col·laboració de la directora del PASSIR del Vallès Oriental i d'una llevadora del mateix equip.

Al llarg del 2016 i del 2017, ens vam reunir de manera periòdica per treballar en el projecte. L'octubre del 2018, després de la presentació formal, va néixer a la pràctica el NIU, un programa d'atenció a dones embarassades en situació de risc social, que avui es troba en ple funcionament.

El Programa NIU preveu un abordatge que inclou actuacions de suport individual, atenció grupal, cobertura de necessitats bàsiques i assessorament legal. Atén dones durant l'embaràs i el primer any de vida del nadó.

El programa neix de la voluntat professional per promoure formes d'intervenció més enllà de l'atenció individual i reactiva. El NIU pretén fomentar una actuació preventiva basada en el treball conjunt entre els SSB i els serveis sanitaris del territori.

Marc teòric

Segons el Protocol de salut de seguiment de l'embaràs a Catalunya (2019), a Catalunya els indicadors de salut maternoinfantil són força bons si els comparem amb països del mateix nivell de desenvolupament sanitari i tecnològic.

Això ha estat possible gràcies a les millores en la detecció precoç de malalties, en els controls i seguiments, i en les intervencions sobre hàbits i conductes saludables tant per a la mare com per a l'infant. Però no hem d'oblidar que el context sociocultural d'una persona pot afectar el seu estat de salut.

Els col·lectius en situació de risc i exclusió social presenten un risc més alt de patir malalties, accidents i, fins i tot, morts prematures. Són grups que es troben sota el que anomenen risc sociosanitari i les dones embarassades són un d'aquests grups, ja que l'etapa prenatal i neonatal són períodes crítics i de màxima vulnerabilitat tant per al fetus com per a la mare (Comitre et al., 2012).

A més a més, hi ha circumstàncies que fan que l'embaràs no es pugui viure amb normalitat. En molts casos, són circumstàncies que tenen a veure amb el context social on es desenvolupa l'embaràs o bé amb la mateixa persona, cosa que fa que la dona requereixi un acompanyament especial. Algunes de les circumstàncies condicionants més rellevants són: la inestabilitat social, la solitud, l'abandonament, l'angoixa, l'edat, les situacions de violència, la situació econòmica, l'estructura o la funció familiar i projectes de vida frustrats, entre altres causes (Ruiz-Tagle et al., 2015).

A Catalunya, el Protocol d'actuació davant de maltractaments en la infància i l'adolescència en l'àmbit de la salut (2019) estableix quines són les situacions d'embaràs que presenten factors que afecten la salut fetal:

- Dona que presenta embaràs sense seguiment adequat, amb risc per al fetus, com ara alimentació o nutrició deficient, infeccions de transmissió vertical.

- Contaminants ambientals o laborals.
- Rebuig de l'embaràs amb conductes de risc de la dona gestant o la parella.
- Dona gestant amb consum d'alt risc o trastorn per consum de substàncies psicoactives sense seguiment adequat i amb risc per al fetus.
- Dona gestant que presenta trastorns mentals sense seguiment adequat.
- Dona gestant que presenta diversitat funcional sense suport.
- Dona gestant en situació de vulnerabilitat sense suport econòmic, afectiu o família o entorn conflictiu.
- Dona gestant o la seva parella amb antecedents de maltractaments en fills anteriors.

El protocol indica que cal dur a terme actuacions de prevenció i detecció precoç d'aquestes situacions i, en cas necessari, dissenyar una intervenció amb l'objectiu d'acompanyar la dona gestant i disminuir els factors que afecten negativament la salut fetal i evitar l'aparició de factors d'alarma. Cal que la valoració la facin de manera conjunta tots els agents implicats en el seguiment de l'embaràs.

El maltractament prenatal. Concepte i marc legal

Les situacions d'embaràs socialment vulnerable, amb factors ambientals que afecten negativament la salut fetal, poden constituir una situació de maltractament prenatal.

El maltractament prenatal és un tipus de maltractament infantil que inclou aquelles conductes realitzades voluntàriament per la mare o persones de l'entorn familiar, o conductes negligents que influeixen negativament en l'embaràs i repercuteixen en el fetus (Soriano, 2015).

En aquest sentit, la Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (en endavant, LDOIA), en l'article 105.2.c, indica que "s'entén per maltractament prenatal la manca de cura del propi cos, conscient o inconscient, o la ingestió de drogues o substàncies psicotròpiques per part de la dona durant el procés de gestació i també el produït indirectament al nadó per la persona que maltracta la dona en procés de gestació".

Posteriorment, l'Ordre BSF/331/2013, de 18 de desembre, per la qual s'aproven les llistes d'indicadors i factors de protecció dels infants i adolescents, estableix els següents indicadors de maltractament prenatal:

- L'infant que presenta síndrome d'abstinència en néixer.
- La mare que presenta embaràs sense control mèdic amb risc per al fetus.
- La mare que presenta consum de tòxics durant l'embaràs.

- La mare que és maltractada durant l'embaràs.
- Es manifesten conductes de risc per al fetus realitzades per la mare (viu al carrer, no ha acceptat cap ajuda...).
- La mare que presenta autolesions, especialment a la zona del fetus, intents de perdre l'infant durant l'embaràs, rebuig de l'infant durant la gestació.
- L'infant que té lesions físiques o neurològiques a causa d'un control mèdic inadequat de la mare durant l'embaràs.

El marc normatiu ens fa un encàrrec clar als professionals socials i de la salut. L'article 8.1, la mateixa LDOIA determina de manera genèrica que "qualsevol infant o adolescent ha d'ésser protegit de qualsevol forma de maltractament, que inclou el maltractament físic, el psicològic, la negligència, el tracte indigno, l'explotació laboral, l'explotació i l'abús sexuals, la corrupció, la manipulació, el mal ús de la seva imatge i qualsevol altra forma d'abús".

Model d'intervenció

Amb el Programa NIU hem volgut donar una resposta operativa a una realitat, els embarassos de risc social, no atesa de forma metodològica fins al moment. Tal com hem esmentat a la introducció, no existia un procediment concret coordinat entre els diferents nivells d'intervenció i no disposàvem de les eines de detecció necessàries.

Per dissenyar el programa, i atès que neix de la col·laboració entre l'àmbit sanitari i el social, ens vam basar en l'orientació psicodinàmica que parteix de l'estudi psicosocial de la persona i del seu entorn. El professional estableix el primer contacte amb la dona embarassada; obté i ordena la informació significativa a través de les entrevistes i l'eina de cribratge.

El punt de partida és el fet de compartir la situació de l'embaràs o la recent maternitat des del vessant emocional, però també pràctic, tenint en compte les actituds passades i presents de la dona, les seves capacitats i les seves circumstàncies externes. El programa ofereix suports per aconseguir processos d'embaràs sans, confiant en la dona i atenuant les circumstàncies socials negatives, tal com el model psicosocial proposa.

Les necessitats de la dona embarassada en situació de risc social constitueixen l'objectiu bàsic de les interaccions inicials, però també de les intervencions posteriors un cop dins del programa. Com planteja Goldstein (1984), les estratègies del pla d'acció tenen com a objectiu:

- Perfeccionar les capacitats internes de les participants.
- Modificar les circumstàncies exteriors que les afecten.
- Millorar la forma en què el seu món intern es troba amb l'extern durant tota la gestació i el primer any de criança.

Metodologia

El procés de disseny i implementació del Programa NIU va presentar diferents fases de treball:

1. Obtenció de dades sobre la problemàtica.
2. Elaboració de circuits de coordinació.
3. Disseny d'eines de detecció.
4. Organització dels recursos per abordar la problemàtica.
5. Difusió del programa entre els professionals.
6. Implementació.
7. Avaluació dels resultats.

1. Obtenció de dades sobre la problemàtica

Per obtenir dades sobre la incidència de la problemàtica a la ciutat de Granollers, vam crear qüestionaris en línia dirigits a treballadors i educadors socials dels SSB de la ciutat. Es tractava de qüestionaris amb 12 preguntes tancades, que vam elaborar d'acord amb els indicadors de maltractament prenatal de l'Ordre BSF/331/2013 que hem citat en el marc teòric i amb la nostra experiència professional en el tractament de la problemàtica.

L'objectiu dels qüestionaris era que els tècnics detectessin indicadors susceptibles de risc social en casos de dones embarassades ateses l'any 2016. Per facilitar les respostes, vam incloure un annex amb la definició operativa de cada indicador.

Un total de 7 professionals van retornar els qüestionaris emplenats. Un cop fet el buidatge el resultat va ser el següent:

Taula 1. Resultat dels qüestionaris de recollida inicial de dades

Indicador	Casos en què es va detectar
Dona embarassada amb dificultat per cobrir necessitats bàsiques.	15
Dona embarassada amb poca o nul·la xarxa de suport.	12
Dona embarassada que presenta una relació de parella inestable i/o conflictiva.	10
Dona embarassada menor de 20 anys i amb escassa xarxa de suport.	6
Dona embarassada amb una autopercepció negativa de l'embaràs (inclou intents fallits d'interrupció de l'embaràs).	5
Dona embarassada que presenta un trastorn mental o una malaltia orgànica i poc vinculada al tractament necessari.	3
Dona embarassada que no realitza seguiment de l'embaràs i/o incompleix les prescripcions mèdiques.	2
Dona embarassada amb sospites de consum de tòxics.	1
Dona embarassada que exerceix treball sexual.	1
Dona embarassada que no realitza seguiment de l'embaràs i/o incompleix les prescripcions mèdiques.	2

Paral·lelament, vam preparar un segon qüestionari amb preguntes dirigides als professionals del PASSIR. Com en el primer, les preguntes es van establir d'acord amb els indicadors de maltractament prenatal establerts a l'Ordre BSF/331/2013 i amb la nostra experiència professional. Malauradament, el PASSIR no ens va retornar cap dels qüestionaris i no en vam poder extreure cap dada.

2. Elaboració de circuits de coordinació

Una de les mancances més evidents que detectàvem era la dificultat per establir una coordinació efectiva amb el PASSIR. Calia, doncs, dissenyar circuits de coordinació entre els tres serveis implicats: el PASSIR, les ABS i els SSB. En aquesta fase, vam comptar amb el suport de la responsable del PASSIR del Vallès Oriental i d'una llevadora del mateix equip.

Aquests circuits de coordinació pretenen fixar les actuacions que s'han de dur a terme un cop detectada la problemàtica, el servei responsable d'aquestes actuacions i els instruments que cal utilitzar.

Vam elaborar dos circuits de coordinació, l'un que preveu les actuacions que s'han de dur a terme en cas que siguin els professionals dels SSB qui detectin la possible situació de risc (Circuit 1), i l'altre en cas que la detecció la realitzin les llevadores del PASSIR (Circuit 2). Tots dos circuits tenen en compte el TS sanitari com a figura d'enllaç entre el PASSIR i els SSB.

Els circuits inclouen la possibilitat que la dona acudeixi al servei (sanitari o social) sol·licitant interrompre de manera voluntària l'embaràs i les actuacions de coordinació que cal dur a terme.

Un cop elaborats els circuits, es feia palesa la necessitat de dissenyar eines de detecció que facilitessin als professionals el diagnòstic d'embaràs de risc social.

3. Disseny d'eines de detecció

Ens vam basar en els resultats dels qüestionaris a professionals dels SSB de Granollers (recollits a la taula 1) i en els indicadors de maltractament prenatal establerts a l'Ordre BSF/331/2013 per dissenyar dues eines de cribatge que facilitessin el diagnòstic.

Cal recordar que no vam rebre resposta dels qüestionaris del PASSIR, però vam comptar amb el suport d'una llevadora del PASSIR Vallès Oriental per elaborar el cribatge bàsic per a tècnics sanitaris.

a) Eina de cribatge bàsic per a tècnics sanitaris

Es tracta d'un cribatge bàsic dirigit als professionals del PASSIR. L'eina inclou una llista de senyals d'alerta fàcils de detectar en el transcurs d'una visita de control estàndard al servei. Són:

- **Mal control de l'embaràs:** la dona no assisteix als controls o no compleix amb les indicacions del professional.
- **Consum de tòxics:** consum diagnosticat o sospita de consum.

- **Sospita o diagnòstic de malaltia mental o disminució intel·lectual.**
- **Higiene i manca de cura de la roba i del cos.**
- **Alimentació:** mancances alimentàries atribuïbles a una situació de pobresa.
- **Sospita o indicadors de violència de gènere o violència domèstica.**
- **Habitatge:** la dona expressa una situació d'habitatge inestable o deficient.

b) Eina de cribatge social

Es tracta d'un cribatge dirigit a professionals socials (siguin TS sanitaris com tècnics dels SSB). Inclou factors i indicadors de risc social dividits en 11 categories:

- **Relació parella inestable/inexistent:** valora la presència de parella i suport que ofereix. Inclou situacions com: monomarentalitat, parella que no accepta l'embaràs o abandona la dona durant la gestació...
- **Mares joves:** embarassos en edats joves (fins a 18 anys).
- **Escassa xarxa de suport:** valora el suport informal que la dona disposa durant l'embaràs i la criança.
- **Condicions materials:** valora l'estabilitat econòmica i d'habitatge. Inclou situacions com: pèrdua imminent d'habitatge, manca de subministraments, dificultats per cobrir necessitats bàsiques...
- **Antecedents mares amb nens retirats o menors a càrrec en una possible situació de risc:** inclou situacions de possible risc en fills anteriors com ara retirades prèvies, famílies en estudi per part de l'EAlA...
- **Auto percepció de l'embaràs:** valora la percepció que fa la mare de l'embaràs. Inclou situacions com: embarassos no desitjats, embaràs que es percep com una càrrega...
- **Violència de gènere o familiar:** inclou qualsevol classe de violència de gènere/familiar, hagi estat o no reconeguda judicialment.
- **Mares amb malalties mentals/orgàniques:** diagnòstic o sospita de malaltia física o mental que pugui comportar un risc per al fetus.
- **Consum de tòxics:** inclou, també, sospites de consum no corroborades amb analítiques.
- **Treballadors sexuals:** inclou qualsevol classe de treball sexual durant l'embaràs, esporàdic o habitual.
- **Mal control de l'embaràs:** inclou situacions on la dona no assisteix als controls de l'embaràs o bé, tot i que hi assisteix, no compleix amb les indicacions dels professionals.

Els professionals disposen de l'eina en un formulari d'Excel. Aquest formulari permet desplegar cadascuna de les categories i escollir el factor o l'indicador de risc que millor s'ajusti al cas. Cada factor i indicador té assignada una puntuació del 0 al 5, segons la gravetat. A partir de 5 punts el cribratge diagnòstic com a embaràs de risc social.

Totes dues eines pretenen facilitar la detecció de la problemàtica i són complementàries al diagnòstic social que els professionals puguin realitzar mitjançant altres tècniques.

4. Organització dels recursos previstos per abordar la problemàtica

El Programa NIU preveu un seguit d'accions encaminades a reduir la situació de risc. Les dones poden gaudir d'aquests recursos durant l'embaràs i el primer any de vida del nadó. Les accions es divideixen en tres àrees: suport personal (individual i grupal), suport material i orientació jurídica:

a) Àrea de suport personal

Des d'aquesta àrea el programa ofereix acompanyament i suport emocional durant l'embaràs i la criança del nadó. Els recursos previstos són:

- **Acompanyament individual:** el du a terme el professional dels SSB conjuntament amb la treballadora familiar (d'ara endavant, TF) referent del programa. D'acord amb les necessitats concretes de la dona, el referent pacta visites setmanals o quinzenals (fora o dins del domicili) i acompanyaments a visites mèdiques o a altres serveis. La TF pot oferir suport a un màxim de 10 dones.
- **Suport grupal:** espai on les mares, embarassades o amb el nadó, es reuneixen. Les trobades es fan setmanalment, d'octubre a juliol i tenen una durada de 2 hores. Es duen a terme a l'Espai Familiar "Petits i Grans" del barri Congost, recurs que pertany als SSB de Granollers. Les tècniques d'aquest servei (una pedagoga i una educadora social) són les encarregades d'organitzar i dinamitzar les sessions.

L'espai de grup té com a objectiu millorar la xarxa de suport de la dona a través de l'ajuda mútua i fomentar el vincle positiu entre la mare i el nadó (o futur nadó). El grup té un màxim de 10 participants (inicialment eren 7 i, al segon any del programa, el vam ampliar a 10).

b) Àrea de suport material

Des d'aquesta àrea el programa pretén garantir la cobertura de necessitats bàsiques (alimentació, higiene i compra de medicació) de la dona participant i el seu fill.

Els ajuts els realitzem mitjançant el sistema d'Ajudes d'Urgència Social de l'Ajuntament de Granollers, previst en el Reglament municipal de prestacions econòmiques d'urgència social i els convenis amb entitats del tercer sector (Càritas i Creu Roja). El programa NIU no disposa, ara per ara, d'una partida econòmica assignada.

El programa compta també un banc de préstec de material de criança (subjecte a disponibilitat) que es gestiona des de l'Espai Familiar.

c) Àrea de suport legal

Puntualment, les participants expressen dubtes jurídics en relació amb la filiació del nadó o d'altres qüestions relacionades amb la maternitat. Si ho requereixen, poden concertar un assessorament gratuït amb un advocat assignat pel Col·legi d'Advocats del Vallès Oriental.

El Programa NIU no ha requerit la contractació de professionals, atès que tots els professionals implicats ja treballàvem al servei.

La TF destina 8 hores setmanals a realitzar seguiments individuals i acompanyaments, mentre que les tècniques de l'Espai Familiar n'hi destinen 4 (2 a l'atenció grupal i 2 a la preparació del grup, coordinació i elaboració d'informes). Les TS dels SSB i el TS de l'ABS destinen 7 hores mensuals a la coordinació, seguiment de casos i difusió.

5. Difusió

Per donar a conèixer el programa, vam dur a terme les següents intervencions:

- Reunió informativa amb els professionals del PASSIR Vallès Oriental.
- Reunió informativa amb els professionals dels SSB de l'Ajuntament de Granollers.
- Reunió informativa amb els TS sanitaris dels ABS de Granollers.
- Presentació de la comunicació a les Jornades Estatales de Salud Infanto Materno Juvenil de l'Hospital Sant Joan de Déu (2018).
- Elaboració de material imprès informatiu per professionals (díptic).
- Acte institucional de presentació del programa i publicació d'article a la revista *Granollers Informa* el desembre de 2019.

6. Implementació i seguiment del programa

Vam iniciar la implementació del Programa NIU l'octubre de 2018 i, segueix vigent fins al moment actual.

Un cop al mes, tots els professionals referents del programa (tècniques de l'Espai Familiar, TF, TS dels SSB i TS sanitari) ens trobem per fer seguiment dels casos i coordinar actuacions.

Trimestralment, les tècniques de l'Espai Familiar elaboren un informe de seguiment que queda registrat a l'expedient de la participant.

7. Avaluació

L'avaluació que presentem inclou els resultats obtinguts durant el primer període de funcionament del programa (d'octubre del 2018 a juny del 2019). Per fer-la vam recollir i analitzar dades quantitatives i qualitatives.

7.1. Avaluació quantitativa

Els tècnics socials van detectar i derivar un total de 16 possibles candidates. D'aquestes, 13 van vincular-se al programa i 3 no van arribar a assistir-hi. L'atenció a les 13 dones va tenir un tractament diferenciat segons les seves necessitats individuals. Així, 8 usuàries van comptar alhora amb el suport individual de la TF i grupal. Les altres 5 van rebre, únicament, atenció individual. De les 13 dones ateses, 6 eren gestants i 7 mares amb nadons.

Les dades referents a les actuacions les van dividir en tres blocs: actuacions dutes a terme pels tècnics socials referents del programa, actuacions de la TF i actuacions dutes a terme des de l'espai grupal.

a) Avaluació de les actuacions dutes a terme pels referents socials

Taula 2. Actuacions dutes a terme pels referents socials tècnics

TIPOLOGIA D'INTERVENCIONS	
Entrevistes prèvies amb les participants	17
Entrevistes conjuntes TF + TS + participant	10
Coordinacions	
Coordinacions amb Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç (CDIAP)	2
Coordinacions amb serveis d'infància: Equip d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (EAIA) i Equip de Valoració de Maltractaments Infantils (EVAMI)	3
Suport econòmic	
Ajut per a bolquers i higiene personal (Targeta Bon Àrea. Creu Roja)	17
Ajut per a aliments (Targeta Bon Àrea. Creu Roja)	38
Xec Caixa Proinfància (Càritas)	6
Ajut per a alletament artificial	5
Ajut econòmic urgència social	3
Acompanyament a assessorament legal (servei disponible a partir abril 2019)	2
Tasques de difusió i coordinació del Programa	
Presentació del projecte als tècnics de SSB	1
Presentació del projecte als TS dels CAP	1
Presentació del projecte al PASSIR	1
Reunions tècniques internes de coordinació	7
Reunions per elaboració díptic	1
Jornada a Sant Joan de Déu	1
Visita al Clínic de recurs atenció prenatal	1

b) Avaluació de les actuacions de suport individual dutes a terme per la TF

Taula 3. Actuacions de suport individual dutes a terme per la TF

TIPOLOGIA D'INTERVENCIONS	
Acompanyaments a les sessions grupals	15
Entrevistes conjuntes TF + SSB	10
Participacions TF a l'activitat grupal	12
Acompanyaments a:	
Servei d'acollida a nova ciutadania	2
Creu Roja	1
Càritas	1
PASSIR	10
Pediatría Hospital General de Granollers	3
Urgències Hospital General de Granollers	1
Jutjats	4
Escola Bressol	1
CDIAP	3
Assessorament jurídic	1
Visites a domicili	326

c) Avaluació de les actuacions dutes a terme des de l'espai grupal

Taula 4. Actuacions de suport dutes a terme des de l'espai grupal

TIPOLOGIA D'INTERVENCIONS	
Sessions grupals	
1er trimestre	8
2on trimestre	11
3er trimestre	8
TOTAL SESSIONS	27
Entrevistes individuals	8
Assistència a les sessions (espai limitat a 7 participants)	
Mitjana de participants per sessió	3,11
Participacions en l'espai grupal	84

7.2. Avaluació qualitativa

Les dades qualitatives les vam recollir en quatre blocs: satisfacció de les participants, avaluació qualitativa dels tècnics socials, avaluació qualitativa de la TF i avaluació qualitativa de les tècniques de l'espai grupal.

a) Satisfacció de les participants

Vam dissenyar una enquesta específica que puntuava de 0 a 5, sent 0 "gens de satisfacció" i 5 "màxima satisfacció". L'enquesta era voluntària i anònima i la van respondre 7 usuàries.

Taula 5. Resultats de l'enquesta de satisfacció de les participants

Contingut i utilitat	4,4
Experts i professionals	4,6
Organització, instal·lacions i material	4,1
Activitats i programes	4,2

b) Avaluació qualitativa dels referents socials tècnics

Els referents socials vam aprofitar la tasca d'avaluació per extreure el perfil de la participant tipus. Prenent l'eina de diagnòstic com font d'informació i fent els càlculs dels percentatges de les notes obtingudes a cada paràmetre, vam poder concloure que:

- El 70% de les dones ateses en el programa eren majors de 25 anys amb una xarxa de suport inestable o limitada.
- El 60% d'elles tenia dificultats per cobrir les necessitats materials durant l'embaràs.
- Majoritàriament (80%) no hi havia antecedents de menors retirats.
- En el 46% dels casos, la relació amb el pare del nadó, s'havia trencat durant l'embaràs.
- En el 70% dels casos es van detectar antecedents o vivències de violència de gènere o familiar.
- El 30% de les participants admetien que l'embaràs no havia estat desitjat, però hi havia bona vivència del procés.
- En el 90% dels casos no hi havia consums actius de tòxics durant l'embaràs i en cap cas sospita de treball sexual.

Un segon interès d'avaluació tècnica era analitzar l'evolució dels indicadors de risc diagnosticats després de la participació de la dona al programa. Aquesta valoració qualitativa la vam realitzar sobre sis indicadors de millora:

- **Millora de la xarxa social:** van detectar com a millores: l'increment del coneixement dels recursos de l'entorn, l'establiment de vincle entre les participants fora del grup i la participació de

la dona i del nadó a altres recursos de la xarxa un cop finalitzat el procés al NIU.

- **Millora de l'accés a la cobertura econòmica i material durant l'embaràs i la primera criança:** la totalitat de dones amb aquesta problemàtica van rebre suport assistencial a través de les targetes Bon Àrea (Creu Roja), xecs Proinfància (Càritas) i ajuts econòmics municipals puntuals. En canvi, la situació d'habitatge precari es va mantenir. Aquest fet l'atribuïm a l'escassetat de recursos d'habitatge i a la dificultat per accedir-hi.
- **Millora en el control dels trastorns mentals o malalties orgàniques:** el suport de la TF va facilitar l'assistència a les visites i la comprensió de les pautes mèdiques de les participants que presentaven aquesta dificultat.
- **Millora en el control de l'embaràs:** el mal control mèdic de l'embaràs només es va detectar en una dona. La TF va ajudar a organitzar cites, gestionar acompanyaments i aclarir dubtes; accions que van resoldre la dificultat inicial.
- **Millora en el control i tractament del consum de tòxics:** una de les participants havia consumit tòxics abans de l'embaràs. La usuària va acceptar el suport i la TF la va acompanyar a seguiments i proves. No van haver-hi indicis de consum durant l'embaràs.
- **Millora en la situació de la violència de gènere:** el 70% de les participants havien patit violència, però tres vivien una situació activa de violència de gènere. Totes tres van rebre suport personal i assessorament jurídic. Dues d'elles van iniciar tràmit de separació de la parella durant el programa i la tercera va decidir mantenir la relació.

c) Avaluació qualitativa de la TF

Els aspectes que la TF va destacar en la seva valoració van ser:

- La participació d'aquesta professional a les entrevistes d'acollida que la TS dels SSB fa amb la usuària, el fet de facilitar la vinculació de la dona al programa. En l'entrevista, la dona, la TS i la TF acorden els primers objectius a treballar i les activitats amb què es duran a terme.
- La disponibilitat horària de la TF és escassa pel volum que suposa el programa. Això dificulta que el programa creixi en intensitat i nombre d'usuàries.

d) Avaluació qualitativa de les tècniques de l'espai grupal

Els aspectes qualitius que van destacar les tècniques van ser:

- El nombre de dones que es va pactar inicialment que podien participar en el grup (7) era baix. La poca assistència i la irregularitat de l'assistència de les participants va dificultar algunes dinàmiques grupals.

- Durant el primer trimestre es van programar quatre sessions d'activitat musical. En pròximes edicions, caldria programar aquesta activitat més endavant i dedicar les sessions del primer trimestre a treballar l'acollida i la cohesió grupal.

Conclusions

El Programa NIU ens ha permès recuperar aspectes de la nostra identitat professional que, a causa de l'excés de gestions, la burocràcia i la pressió assistencial, havien quedat diluïts. La creativitat és una part essencial del treball social i cal potenciar-la per cercar estratègies d'intervenció adaptades a una realitat social dinàmica.

El NIU neix de la detecció d'una necessitat real, de la voluntat dels professionals per traslladar aquesta necessitat a la institució i fer una proposta d'abordatge factible, que aprofita els recursos existents (treballadora familiar, espai familiar) per crear-ne un de nou. Detectar, elevar els problemes socials, idear nous recursos; són tasques fonamentals dels professionals del treball social.

D'altra banda, el disseny i implementació del Programa NIU ha esdevingut un punt de trobada entre els treballadors socials sanitaris i els professionals dels SSB. Podem concloure que el treball conjunt entre els dos serveis facilita una intervenció de caràcter més integral i de més bona qualitat, però alhora implica redimensionar el temps i l'esforç dels professionals per donar cabuda a la coordinació, mantenint espais de treball mensuals.

Dur a la pràctica el Programa NIU ens ha permès identificar fortalles i potencialitats dels dos sistemes, però també els punts febles i els aspectes a millorar en la coordinació. Valorem que l'experiència del Programa NIU permetrà extrapolar aquesta metodologia de treball conjunt per abordar altres problemàtiques sociosanitàries complexes.

Els resultats obtinguts en l'avaluació del primer any del programa confirmen la hipòtesi inicial segons la qual el treball preventiu i coordinat entre els serveis de salut i els serveis socials redueix els condicionants de risc social i, en conseqüència, ajuda a prevenir el maltractament prenatal i a disminuir la necessitat d'intervenció del sistema de protecció a la infància més endavant.

Tot i la voluntat de tots dos serveis de treballar conjuntament, cal dir que la totalitat de les derivacions al programa durant el 2019 van ser fetes a través de les deteccions dels tècnics socials i que, en cap cas, va prendre la iniciativa un professional sanitari. Aquesta dada posa de manifest que, tot i que hi ha un compromís dels professionals de l'àmbit social, cal continuar treballant amb els professionals de la salut en la cultura de xarxa de serveis públics transversals i perfeccionar les estratègies de detecció i derivació de casos.

Una de les peces claus del programa era la figura de la treballadora familiar. Aquesta ha actuat com a engranatge entre els diferents actors

del programa i la participant. Cal destacar l'elevat nombre d'intervencions que ha dut a terme, tant dins com fora dels domicilis.

Si centrem la mirada en les participants, cal dir que aquestes valoren de manera positiva el fet de sentir-se acompanyades en el procés d'embaràs i criança i destaquen, per sobre d'altres percepcions, que participar-hi les ajuda a afrontar amb tranquil·litat les dificultats en la criança i els millora la satisfacció en relació amb el seu rol de mares.

Així doncs, considerem molt adient combinar l'atenció grupal i individual. L'atenció individual ha permès incloure en el programa usuàries que, per diferents motius, no eren candidates a l'espai grupal. Tot i la valoració positiva que fan del programa i del grup, considerem que l'assistència ha estat poc regular, la qual cosa dificulta el treball educatiu. Aspectes com la llunyania de l'espai, incidències relacionades amb el procés d'embaràs i criança i altres aspectes no controlables (la meteorologia, per exemple) han pogut incidir en aquesta irregularitat.

Un cop feta la valoració, establim com a propostes de millora:

- Incrementar la coordinació i el treball conjunt amb el PASSIR, amb l'equip pediàtric ambulatori i amb l'Hospital General de Granollers.
- Disposar d'un pressupost vinculat al programa.
- Potenciar la figura de la TF com a element de cohesió imprescindible entre els diferents agents del programa.

Referències bibliogràfiques

Comitre, M., Fernández E., López T., Montserrat, M., Sayas, P., Vega T., et al. (2012). *Guia d'intervenció del Treball Social Sanitari*. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Sanitat.

Goldstein, E. (1984). *Ego psychology and social work practice*. Nova York: Collier Mcmillan.

Payne, M. (1995). *Teorías contemporáneas del trabajo social*. Barcelona: Paidós.

Protocol d'actuació davant de maltractaments en la infància i l'adolescència en l'àmbit de la salut (2019). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Salut.

Protocol de salut de seguiment de l'embaràs a Catalunya (2019). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Salut, Agència de Salut Pública de Catalunya.

Ruiz-Tagle et. al (2015). *Embarazo vulnerable. Realidad y propuestas*. Santiago de Chile: Ideapais. Comunidad y justicia.

Soriano Faura, F. J. (2015). *Promoción del buen trato y prevención del maltrato en la infancia en el ámbito de la atención primaria de salud*. Recuperat de <http://previnfad.aepap.org/monografia/maltrato-infantil>

Marc legal

Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. DOGC núm. 5641, de 2 de juny de 2010.

Ordre BSF/331/2013, de 18 de desembre, per la qual s'aproven les llistes d'indicadors i factors de protecció dels infants i adolescents. DOGC núm. 6530, de 30 de desembre del 2013.

Reglament municipal de prestacions econòmiques d'urgències socials de Granollers. Butlletí Oficial de la Província de Barcelona, de 2 de maig de 2018.

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili. Relats i conclusions d'una experiència

The contribution of supervision for family workers on a home-care service. Accounts and conclusions from an experience

Arantza Rodríguez Juano¹

ORCID: 0000-0002-1561-5601

Recepció: 20/02/20. Revisió: 14/04/20. Acceptació: 05/05/20

Per citar: Rodríguez Juano, A. (2020). L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili. Relats i conclusions d'una experiència. *Revista de Treball Social*, 218, 101-119. DOI: 10.32061/RTS2020.218.06

Resum

Les treballadores familiars són professionals altament exposades a l'impacte emocional que generen les relacions d'ajuda. Treballen en l'espai íntim de les famílies, en contextos on establir límits a la tasca que fan no es fàcil, i ho fan soles. Disposen de molt pocs factors de protecció i la legitimació del seu saber està molt lluny de tenir reconeixement públic. L'autopercepció que elles tenen sobre el valor de la seva tasca està condicionada per aquests factors. Amb tot, són professionals que difícilment tenen el privilegi d'accedir a espais de supervisió.

En aquest article es presenten les conclusions d'una experiència de deu sessions de supervisió a sis treballadores familiars. A través de l'observació participant pretenc arribar a un treball analític i descriptiu des de "dins". Es comparteixen els relats de les supervisades sobre tot allò que els aporta l'espai, i les meves conclusions com a supervisora. Les conclusions relacionen les aportacions del procés de supervisió amb les necessitats particulars de l'exercici del seu rol. Aquest article comparteix els efectes i els afectes d'aquesta experiència.

Paraules clau: Supervisió, treballadores familiars, servei d'ajuda a domicili.

1 Treballadora social. Serveis Socials Bàsics, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Coordinadora de projectes i treball en xarxa. arantzarod@gmail.com

Abstract

Female family workers as professionals are broadly exposed to the emotional effects stemming from bonds of care. They work within the intimate setting of families in contexts where placing boundaries on their duty is by no means simple, and they do this without assistance. They benefit from scarce protection factors and the legitimisation of their knowledge is light years away from receiving public acknowledgment. Their self-perception of their task is conditioned by this. Nevertheless, they are professionals who hardly benefit from having access to supervisory-based settings.

This paper sets out the conclusions drawn from an experience of ten supervision sessions with six female family workers. Through participant observation, the aim is to put together an analytical and descriptive project from "within". The accounts of the women supervised in relation to what the setting provides to them are shared along with my conclusions as a supervisor. The conclusions link the contributions of the supervision process to the specific needs identified in practicing the professional task. This paper shares the effects and emotions involved in this experience.

Keywords: Supervision, family workers, home-care service.

Introducció

L'anhel principal que sustenta aquesta experiència és el de contribuir a pensar en la supervisió de treballadores familiars com un valor especialment significatiu tenint en compte les particularitats concretes del seu rol.

Per indagar en aquest propòsit parteixo de la pràctica directa de deu sessions de supervisió a un equip de sis treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili gestionat per una empresa que presta el seu servei en un municipi de Catalunya. L'experiència viscuda es narra a dues veus: els relats de les supervisades i les meves conclusions com a supervisora.

Inclou també l'observació, la descripció i l'anàlisi de tot el que ha emergit en la interacció dels membres que hem format part del sistema supervisió.

Aquesta experiència pretén exposar quins són els aspectes singulars que fan que la supervisió sigui un context útil per a les treballadores familiars, relacionant els seus efectes amb les característiques i necessitats particulars de l'exercici de la seva professió. Miro d'aproximar-me, en definitiva, a l'aportació i a la contribució que la supervisió té en la millora del treball que exerceixen i en un increment de la cura d'elles mateixes com a professionals.

Entenc la supervisió com un *setting* que permet connectar amb la pràctica professional diària, en un temps disponible i diferenciat, d'una manera constructiva i amb un compromís conscient de millorar-la.

Enfocament metodològic

El mètode triat va ser endinsar-me en l'objecte d'estudi des de l'observació participant, creant un espai de supervisió que permetés un estudi des d'una aproximació qualitativa-participativa.

Aquest procés em permet transitar pels següents verbs: *participar*, *reconstruir*, *reelaborar* i *comunicar els significats*; tot això des d'un procés *recursiu i simultani, entrant i sortint de l'escena per mirar-la des de diferents posicions en funció de cada moment.

Puig, des de la teoria de Favret-Saada (1977), descriu a la seva tesi doctoral sobre supervisió un procés similar de la següent manera: "desplegar una percepció atenta que va permetre captar una gran quantitat d'informacions amb vista a anotar el que s'havia viscut i reelaborar-ho a posteriori com a coneixement" (Puig, 2010, p. 33).

Els recursos metodològics que s'han fet servir són els següents:

I) L'observació participant, involucrant-me com a observadora inclosa per arribar a un treball analític i descriptiu des de "dins".

El procés es desenvolupa durant un període de set mesos, al llarg de deu sessions de dues hores de durada establertes amb periodicitat quinzenal.

II) Els instruments dissenyats per recollir dades, relats i valoracions.

Diari de sessions

En el transcurs de les sessions faig un esforç especial per recollir literalment aquelles frases que conceptualment o simbòlicament apareixen com especialment significatives. Aquest article en conté un bon nombre. En l'espai entre sessions transcriu un diari detallat de la sessió anterior, fent-ne una reconstrucció més descriptiva i analítica.

Targetes que permeten escollir quina és l'aportació esperada de l'espai de supervisió

Amb la intenció de recollir les expectatives inicials de les participants, es fan servir dotze targetes que identifiquen sis dominis d'utilitat de la supervisió, dues targetes per a cadascuna de les esferes: ampliar el coneixement, reconèixer límits, pensament reflexiu, gestió de les emocions, autocura personal i aportació grupal.

S'utilitzen en la primera sessió. A partir d'un exercici individual han de triar dues targetes entre les dotze opcions. Aquesta dinàmica compleix un doble propòsit. D'una banda, em permetia presentar una definició de l'espai a partir de les seves diverses finalitats. D'altra banda, i com a valoració diagnòstica, em permetia saber per quina de les aportacions se sentien, a priori, i des de les seves primeres necessitats, més atretes. (Vegeu l'annex 1.)

Relat obert sobre l'aportació de la supervisió

Es fan servir en l'última sessió. Sobre un paper en blanc, i amb el marc de diferents interrogants que conviden a la reflexió, han de relatar el que per a elles ha significat el procés de supervisió. Es demana que sigui un relat lliure i de màxima sinceritat, des d'una connexió introspectiva amb el que han viscut, après i pensat. (Vegeu l'annex 2.)

Enquesta sobre l'aportació de la supervisió

També utilitzada en l'última sessió i intencionadament després de l'exercici anterior per no condicionar el relat lliure. Presento quinze afirmacions sobre l'aportació de la supervisió i han de marcar-hi el seu grau d'acord. (Vegeu l'annex 3.)

Les treballadores familiars: Context de treball i particularitats del seu rol

Les treballadores familiars estan altament exposades a l'impacte emocional que generen les relacions d'ajuda. Les característiques de la seva tasca els acosten a viure i a sentir amb molta proximitat les situacions de manca, de conflicte, de solitud, de sofriment o de pèrdua. Tot això, de vegades compatible amb una alta necessitat i exigència interna de reparació del dolor aliè.

Afegim-hi, a més, que disposen de molt pocs factors de protecció; en la majoria de casos treballen soles, sense relacions constitutives d'equip amb iguals. Poques vegades gaudeixen del privilegi de tenir espais comuns proposats des de la institució, temps grupals en què compartir les dificultats.

La formació permanent que renovi el seu coneixement és un altre factor de protecció i de cura que les institucions no sempre ofereixen; segurament perquè representa un cost afegit en un servei altament condicionat per un pressupost econòmic ajustat als criteris economicistes de la licitació de les administracions contractants. Les intervencions de les treballadores familiars en moltes ocasions provenen d'un saber basat en bona part en l'experiència acumulada, el seu bagatge és el seu propi saber fer. Això és molt important, però també clarament insuficient, si no va acompanyat d'una formació de base que les capaciti per afrontar algunes de les situacions altament complexes en les quals intervenen.

L'acotació del context de treball al domicili i a la vida quotidiana de les persones ateses redueix la seva tasca a l'àmbit domèstic, el de la "normalitat", del que és "no extraordinari", d'aquell que pretesament tot-hom sap fer o sobre el qual pot opinar.

Ineludiblement, treballar al domicili no atorga el mateix prestigi que fer-ho des d'un despatx. Definir-se en aquest espai com a professionals amb un coneixement expert i reconegut en una esfera pública és gairebé una quimera. El nivell salarial del conveni és també un reflex d'això que diem.

Les famílies beneficiàries tampoc queden al marge d'aquesta deslegitimació. En aquest sentit, resulta molt gràfic l'apel·latiu de "la noia", terme amb el qual sovint s'hi refereixen.

L'autopercepció que elles tenen del seu propi saber queda contaminada i condicionada per tot això. Els motius poden ser diversos, però sens dubte, un d'ells té a veure amb el fet que la identitat es construeix en interacció.

Paradoxalment, encara que el treball al domicili resta importància al seu rol, en treball social és un recurs diagnòstic de primer ordre. Aquest és el valor intrínsec i insubstituïble de les treballadores familiars. El que elles poden arribar a captar i aconseguir està molt lluny de la capacitat de modificar situacions des del context d'un despatx. I és també "in situ on s'estudiaran les possibilitats reals d'efectuar canvis" (Toledano, 2009). És en el seu propi domicili on les persones poden mostrar-se més genuïnes. Genuïtat, confiança i afecte són tres característiques que poden posar-se en relació amb la intimitat de la llar i amb el "ser" i el "fer" de les treballadores familiars. Això pot donar lloc a relacions i vincles que també ho siguin. Un vincle que elles reconeixen com la clau mestra que obre les portes de les relacions transformadores, i que en l'encaix del seu treball pot desplegar-se en tota la seva potencialitat.

Sobre el procés de supervisió

El sistema d'actors implicats en la supervisió –contractant, supervisora i supervisades– és el següent

- **Contractant:** No hi ha encàrrec institucional sobre l'objecte ni sobre l'objectiu de les sessions, cosa que em permet tota la llibertat per plantejar la supervisió des de l'enfocament que consideri més adequat. És la primera vegada que l'empresa ofereix supervisió al seu equip. Entre una plantilla de 41 professionals, la mateixa empresa en tria sis, aquelles que manifesten sentir-se més atretes i disponibles per involucrar-se en l'experiència.
- **Supervisora:** Al cap de vint-i-dos anys d'exercici professional com a treballadora social, aquesta és la meva primera experiència en el rol de supervisora després de la meva formació per exercir aquest rol.²
- **Supervisades:** No han tingut mai experiència en supervisió. Són un equip de sis treballadores familiars, la que en té menys té 4 anys d'experiència i la que en té més, 11. Més enllà de la seva formació com a treballadores familiars, dues són auxiliars d'infermeria i una és llicenciada en dret.

En relació amb el desenvolupament de les deu sessions, pactem amb les supervisades dedicar dues sessions a la supervisió institucional i la resta a la supervisió d'intervencions concretes que elles aportin, i configurem el programa d'acord amb això.

Les dues sessions on es treballen qüestions metodològiques i organitzatives es plantegen sota la reflexió al voltant de dues qüestions: els aspectes que poden millorar la qualitat que presten a les famílies i els aspectes que poden millorar el benestar i la cura d'elles com a professionals. Tot això s'ordena en quatre eixos: aspectes relacionats amb l'equip, amb l'objecte de treball, amb els recursos i amb la institució.

En les sessions de treball de casos totes les supervisades presenten intervencions. Pel fet de ser un nombre de sessions limitades, cadascuna d'elles porta a sessió el que més li preocupa en el moment present. Es tracta en tots els casos de situacions que o bé tenen una complexitat especial, o bé tenen factors de vulnerabilitat que fan témer a la treballadora familiar per la vida de la persona atesa. Malauradament, durant els set mesos de supervisió, van morir dos usuaris de les intervencions supervisades; un a

2 Formació en Supervisió realitzada al Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. L'aprenentatge experiencial era part integrant de la formació i per a això era necessari fer 20 hores de pràctiques de supervisió a un grup o a un equip de professionals de qualsevol àmbit de la intervenció social. Les sessions de supervisió realitzades en el context de pràctiques van ser metasupervisades per Teresa Aragonès en un espai grupal constituït per diferents alumnes. La meva opció va ser conjugar les pràctiques amb l'elaboració d'aquest estudi, integrant experiència i coneixement amb una mateixa finalitat.

causa d'un incendi en el domicili, i un altre fruit dels maltractaments del seu cuidador principal. El malestar que això va provocar en el grup per la confirmació dels temors expressats per les professionals és també objecte de treball en una sessió posterior.

Resultats obtinguts

Presento a continuació els resultats dels tres instruments dissenyats per a aquest estudi, que permetran concloure com és l'aportació de la supervisió per a les professionals supervisades.

1. Sobre l'elecció de l'aportació esperada de l'espai de supervisió

Les seves eleccions es presenten a l'annex 1. Revelen algunes hipòtesis que seran confirmades al llarg de les sessions i que, relacionades amb altres variables, m'han resultat útils en les conclusions finals. Del resultat, destaquen dos supòsits que comparteixo com a més destacables:

- L'aportació desitjada més triada és la targeta que identifica "la supervisió permet desenvolupar eines i habilitats de protecció i de cura personal". Al llarg de les sessions confirmo que això és per a elles una gran necessitat, i que és un dels factors de protecció que elles acullen com a més imprescindible; en definitiva, és un reclam clar de la seva necessitat de ser cuidades, de ser protegides, de ser tingudes en compte.
- No són triades cap de les dues opcions del domini "establir límits". Constato al llarg de les sessions que elles se senten i estan molt pròximes afectivament a les persones a les quals presten la seva cura; i al seu torn, no els és tan evident reconèixer aquesta sobreimplicació emocional. Des d'aquesta proximitat i posició, entenc que no seleccionin l'establiment de límits com un dels aspectes que esperen i que demanen de l'espai de supervisió.

2. Sobre l'aportació de la supervisió: relats una vegada conclòs el procés

En paraules de Sánchez Cano (2010), "el millor comunicador sobre les aportacions de la supervisió és el mateix client. L'experiència sobre les sessions de supervisió, la transmissió de les vivències individuals o la percepció subjectiva dins d'un equip que ha estat supervisat és la millor presentació".

Les expressions i els relats textuais de les treballadores familiars sobre què ha significat la supervisió es presenten a continuació entre cometes. Per poder distingir la veu de cadascuna de les 6 professionals, es presenten codificades. Una anàlisi del contingut em permet organitzar les seves expressions en quatre esferes: sobre el vincle i l'establiment de límits, sobre la seva auto percepció i el seu autoconeixement, sobre la

pràctica reflexiva i la transferència de coneixements, i sobre la comunicació i l'organització.

a) Sobre el vincle i l'establiment de límits

“La supervisió permet que tornis a reconnectar-te amb l'essència de la teva feina, que és el servei a les persones. No som família, només prestem aquest servei. Tenir aquesta seguretat fa que la feina sigui més professional”, “nosaltres hem d'oferir un servei, no a nosaltres mateixes” (TF3).

Les treballadores familiars entren i treballen en l'esfera, en l'escena i en la vida més íntima de les famílies. Allà són molt més vulnerables.

La base mateixa de motius inherents al seu rol, que permet que la seva feina afavoreixi relacions significatives i de canvi, entranya, al seu torn, un risc d'hipervinculació que és necessari fer conscient. La proximitat amb la situació, la freqüència de la seva presència o el temps en què es prolonguen algunes intervencions, són factors que poden convertir-se en dificultats o en possibilitats en funció de com es manegin. Elles ho expres- sen així: “a vegades costa posar límits als nostres casos quan hi ha tanta necessitat, en la meua vida personal també soc així” (TF1); “és molt fàcil empatitzar amb les famílies fins al punt de perdre el nord, la supervisió t'aparta de l'emoció” (TF3); “no per excedir-nos som millors professionals, els límits ens protegeixen” (TF5); “la supervisió t'ajuda a ser més bona professional sense patir”, “és un exercici personal d'identificar coses i tornar a guanyar distància, m'ho plantejo com un repte professional, em separaré” (TF2).

La relació de les treballadores familiars i l'ajuda que presten a les famílies s'ofereix des del cos a cos, sense més recursos que la seva pròpia presència i el seu saber professional. És, a més, una ajuda des del més necessari –urgent, primari o preventiu–, des del més íntim –també físicament–, i des del més pròxim al malestar aliè. Només reconeixent que aquesta proximitat comporta un risc emocional per a elles i que posa en perill la distància d'ajuda adequada, podran prestar una autoatenció a la seva vinculació professional-personal i reconèixer si és o no la convenient. Alguns dels relats són una bona mostra d'això: “és fàcil caure en les manipulacions de les famílies, la supervisió et fa veure la distància entre el que és la teva feina i el que és la implicació personal” (TF6); “la supervisió et col·loca en el lloc d'origen, on et toca” (TF4); “la supervisió et fa tenir més control emocional, i et fa veure que ha de ser de manera proactiva, perquè et coneixes, saps els teus límits i aquest coneixement es tradueix en control” (TF2).

A vegades la necessitat extrema d'ajuda i reparació està renyida amb la distància òptima que hem de mantenir, i posar-la en primer terme dificulta l'autonomia com a objectiu últim de la seva feina. Reconèixer que aquesta “exigència interna de reparar de manera omnipotent” (Salzberger-Wittenberg, 1970, p. 159) té més a veure amb les nostres pròpies necessitats que no pas amb les de la persona amb qui treballem, ajuda a posar fronteres a la relació d'ajuda.

El repte és com posar distància en una relació tan pròxima i tan directa; on deixar tot el que els seus ulls veuen per poder posar límit als propòsits de la seva intervenció; com posar límits quan se senten –perquè ho estan– tan a prop afectivament i físicament de les persones a les quals presten la seva cura; com no fer-se càrrec de compensar la solitud o de substituir la família absent, com obviar i on col·locar el que es presenta cada dia davant seu tan íntimament en forma de patiment. El repte per a les treballadores familiars és com separar el fet d'estar a la llar de les famílies amb la realitat de no formar-ne part.

b) Sobre la seva autopercepció i el seu autoconeixement

Sobre aquest aspecte elles s'expressen així: “La nota canviant de la supervisió respecte a la meva feina l'hi donaria a un augment de seguretat en mi mateixa, m'ha fet sentir que la meva feina és important en tots els aspectes” (TF1); “he descobert que la meva feina és valuosa, que qualsevol granet de sorra és important i cada dia treballaré amb més seguretat” (TF4); “m'he adonat de moltes coses importants, de la responsabilitat que tenim amb nosaltres mateixes quant a coneixement i formació. Això últim ha estat molt important perquè és l'eina bàsica de la nostra feina” (TF6).

Sens dubte, la supervisió en treballadores familiars té clarament un gran component d'enfortiment de la seva identitat professional. El rol es redefineix i poden prendre plena consciència de la seva especificitat i del caràcter irremplaçable de la seva feina: “m'emporto un creixement personal i professional invaluable; i el més sorprenent és que és com haver despertat un drac adormit. El fet de saber per un agent extern, en aquest cas la supervisora, que la nostra feina és reconeguda m'ha donat un bon impuls” (TF6); “he après que la nostra feina es valora més del que jo pensava” (TF5); “m'ha aportat més seguretat i més ganes de fer les coses bé” (TF2).

D'alguna manera, la supervisió els ha acostat a internalitzar una nova epistemologia de la seva pràctica professional, ha estat un mirall on mirar-se, per després apropiar-se d'aquesta mirada i reconèixer-se des d'una autoreferència diferent: “considero important aquestes sessions, et neteges, et renoves, et canalitzes i tornes a caminar recta, amb el cap alçat i mirant endavant” (TF3); “recomanaria la supervisió com a part bàsica en la nostra feina, per renovar forces i tornar a connectar amb nosaltres mateixes” (TF6); “de la supervisió sortim reforçades, valorades. Ara vaig amb el cap ben alt: aquíestic jo i la meva feina” (TF5).

c) Sobre la pràctica reflexiva i la transferència de coneixements

Sánchez Endrina, afirma: “els supervisats internalitzen un mètode estructurat de reflexió sobre la pràctica amb l'objectiu de transferir aquesta reflexió a noves actuacions millorades” (2013, p. 82).

En relació amb aquesta competència reflexiva, elles s'expressen així: “Jo era una treballadora sola intentant resoldre el dia a dia de la feina, i ara érem més, a totes ens passen coses similars” (TF6). La supervisió està íntimament unida a la pràctica reflexiva. En treballadores familiars

és un espai d'aprenentatge, particularment útil i didàctic, perquè les convoca en equip i genera un procés reflexiu col·lectiu que compensa la seva feina en solitari: "com que és una feina en equip et dona la possibilitat de trobar altres eines que havien passat desapercebudes per a mi mateixa", "és un buidatge continu d'experiències i d'emocions" (TF2); "m'he adonat que no soc només jo la que a vegades se sent sola, i que puc comunicar-ho sense pensar que estic fallant" (TF5); "m'ha aportat tranquil·litat saber que moltes coses que m'han passat a mi també els passa a les meves companyes, et veus més emparada" (TF3); "en la supervisió et pots comunicar, buidar dubtes i expressar-te per perdre una mica la solitud de la feina", "ens ha donat la possibilitat de buidar aquesta part emocional de la nostra feina tan reservada dins nostre" (TF1); "pots exterioritzar els sentiments retinguts", "per a mi la supervisió ha estat una sorpresa, m'ha agradat descobrir l'important de la meva feina, el contacte amb les meves companyes, el perdre la por a les reunions i a parlar. M'ha donat més seguretat, la supervisió ens fa molta falta", "cadascun aporta el seu coneixement per veure diferents punts de vista" (TF4).

En aquest procés grupal, i partint d'un diàleg didàctic i col·laboratiu de la supervisió, les dificultats comunes en les quals elles es reconeixen poden confrontar-se i veure's com a elements d'anàlisi susceptibles de reflexió i de millora. Elles van integrar fàcilment una dinàmica de converses reflexives, i l'experiència i el coneixement que està dins del grup va poder ser acollit i mostrat: "he après com n'és d'important suggerir, preguntar, aclarir", "veure els nostres casos des d'altres perspectives i analitzar-los de diferent manera fa que no ens afectin tant el nostre jo emocional", "no podia imaginar que em trobaria, bàsicament, de cara, despullada, amb mi mateixa" (TF6); "per a mi, la reflexió sobre les nostres pròpies vivències ha estat molt important", "la meva primera experiència de supervisió la definiria com un temps de reflexió, motivació, comprensió, i, sobretot, un treball en equip" (TF1); "ho compartim tot i busquem la manera de millorar la nostra feina des de tots els angles possibles", "durant les sessions he tingut temps de reflexionar sobre molts aspectes. M'he intentat veure com a treballadora familiar i com a persona, i he descobert moltes coses de mi que tenia amagades" (TF3); "m'ha despertat altres visions d'alguns problemes", "la supervisió és un aprenentatge mutu" (TF4).

L'espai de supervisió ofereix la possibilitat que les professionals s'interroguin, pensin juntes, i retrobin el plaer en la tasca que fan. "La supervisió [...] té com a raó fonamental acompanyar per observar, sentir, escoltar, veure, i entendre millor l'amplitud i la profunditat de la nostra tasca per treballar millor i gaudir-ne" (Aragonès, 2010). Elles ho expliquen així: "m'ha aportat un ventall d'idees i de solucions" (TF4); "he descobert que la meva feina m'apassiona, i també que no haig de jutjar els familiars que tracten malament els usuaris perquè sempre hi ha un motiu ocult en tot això... encara que no m'agradi!" (TF5); "he canviat perquè he après coses que jo pensava que feia bé, i ara sé que puc fer millor o d'una altra manera" (TF2); "la supervisió t'impulsa al coneixement com una mesura d'autoprotecció, la qual cosa es tradueix en una millor execució professional" (TF6).

d) Sobre la comunicació i l'organització

Castillo (1997, p. 225), referint-se a qualsevol membre de l'organització, diu: "un canvi de mirada de l'operador esdevé un canvi organitzacional, i, encara que ens resulti ingenu o pretensions, tal capacitat és independent de la seva posició formal en l'organització".

Elles ho relaten així: "la supervisió per a mi ha representat la manera de saber com expressar-me, de dir les coses de manera que no siguin una queixa sinó una petició" (TF3); "he entès també l'empresa com a tal, i en això ha estat important saber com comunicar-ho" (TF1); "la supervisió m'ha ajudat a saber com podem i hem de dir les coses, tant a la institució com a l'usuari" (TF5).

La supervisió els ha permès deixar de banda una idea de victimització per mirar-se com a coresponsables, també des del seu rol: "he après una nova manera de comunicar els problemes, saber quin és el meu lloc en l'empresa i participar de manera positiva" (TF6); "fan el que fan amb nosaltres perquè nosaltres no fem el que hem de fer" (TF2).

3. Enquesta sobre l'aportació de la supervisió

Presento quinze afirmacions sobre l'aportació de la supervisió. Les supervisades han de marcar el seu grau d'acord. Poden veure's totes les respostes a l'annex 3.

La conclusió que destaca clarament és que en un rang de puntuació de 6 (mínim) a 24 (màxim), totes les afirmacions sumen un mínim de 20 punts, i 11 dels ítems són valorats amb els màxims graus d'acord (23 o 24). El 98,8% de les afirmacions, en les 15 atribucions de la supervisió i per part de les 6 professionals, obtenen puntuacions de 3 ("estic bastant d'acord") o de 4 ("estic molt d'acord").

Sembla, doncs, que es posa clarament de manifest que elles es reconeixen en totes les aportacions, i que consideren la supervisió com un espai i un procés visiblement útil. De manera unànime la supervisió dona resposta als propòsits descrits en les quinze afirmacions que contenen la descripció de les seves atribucions.

Encara que no hi ha gaire diferència, les aportacions menys valorades (amb 20 i 21 punts) pertanyen al domini d'establir límits. El resultat en l'elecció de targetes en la primera sessió és coincident. Podem intuir, per tant, que l'establiment de límits en la intervenció (distància afectiva, implicació emocional, delimitació d'àrees d'acció, identificació del que és o no modificable, identificació excessiva amb els problemes...) els resulta més costós i no sempre ho incorporen com a possible o com a necessari.

Les esferes de l'aportació grupal i de la cura personal són les més valorades, coincidint amb els resultats de la primera sessió. Aquesta elecció té una lògica interpretada com una compensació a dues de les qüestions sobre les quals elles senten més necessitat: "el grup", que substitueix la percepció "estem soles", i el "ens cuidem", que substitueix el fet de sentir que "no ens cuiden".

Conclusions

Les conclusions finals apareixen de la suma d'aportacions ja descrites, i de la correlació entre els resultats obtinguts en els diferents instruments aplicats. De tots ells, els relats transcrits tenen una importància analítica més alta.

Les conclusions sobre l'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili serien les següents:

- Les treballadores familiars es reconeixen en totes les aportacions de la supervisió analitzades, i la consideren com un espai i un procés clarament útil i necessari. Per a totes elles i de manera unànime la supervisió dona resposta als propòsits descrits en les quinze afirmacions que contenen la descripció de les seves atribucions.
- La supervisió en treballadores familiars té un alt component formatiu i és un espai valuós de renovació del coneixement. Significa un espai d'aprenentatge, particularment útil i didàctic, perquè les convoca en equip i genera un procés reflexiu col·lectiu que compensa la seva feina en solitari.
- La supervisió en treballadores familiars té clarament un gran component d'enfortiment de la seva identitat professional. El rol es redefineix i poden prendre plena consciència del seu saber, de la seva especificitat i del caràcter irremplaçable de la seva feina, internalitzant una nova epistemologia de la seva pràctica professional, i reconeixent-se des d'una autoreferència diferent.
- En un grau més baix que les qüestions anteriors, però també destacat com a part de les seves atribucions, la supervisió en treballadores familiars permet reconèixer i incorporar com a necessari l'establiment de límits en la intervenció: la distància afectiva adequada, identificar la sobreimplicació emocional, la delimitació d'àrees d'acció possibles, la identificació del que és o no modificable, i la identificació excessiva amb els problemes.
- En relació amb l'empresa i amb el funcionament del servei, la supervisió ha estat útil per substituir la queixa i la idea de victimització per una actitud corresponsable i més propositiva.

Per acabar, crec necessari fer conscients dues particularitats que han intervingut en aquesta anàlisi i, per tant, també en els resultats. Com a primer element, una realitat contratransferencial que ha pogut operar en els resultats d'aquest estudi: la meua necessitat de ser útil a les supervisades –intrínseca a l'espai i al rol–, enllaçada amb l'anàlisi de la utilitat del mateix objecte d'estudi. La transcripció fidel dels relats i les citacions de les supervisades poden, en bona manera, compensar aquesta indiferenciació entre els interessos propis i la finalitat de l'estudi.

Un segon element de biaix és que l'estudi es limita a un únic espai de supervisió, a una única supervisora, i a sis treballadores familiars. En

aquest sentit el valor científic és clarament limitat. Per contra, té el valor de ser el primer: el fet de no trobar res escrit sobre servei d'ajuda a domicili i supervisió plantejava el repte de fer-ho per primera vegada.

Finalment, i des de la més sincera declaració d'intencions, el desig d'aquest treball és el de contribuir al fet que es reconegui el valor de la supervisió com a instrument de suport a treballadores familiars. Les institucions, des de la seva funció psíquica i contenidora (Leal, 2003), també tenen la responsabilitat de sumar els seus recursos a aquesta cura. No és una tasca fàcil. Els afectes i els efectes compartits en aquesta experiència són tota la sorra que he pogut aportar.

ANNEX 1. Elecció de targetes sobre l'aportació esperada de la supervisió

Domini 1: Ampliar el coneixement	
Targeta 1	La supervisió valora i rescata el saber de cadascun dels membres i del grup fent conscient tot el que sabem.
Targeta 4	La supervisió és un espai de construcció de coneixement, un lloc d'aprenentatge de competències professionals.

Domini 2: Establir límits	
Targeta 2	La supervisió ajuda a posar límits a la nostra intervenció, a delimitar les nostres àrees d'acció.
Targeta 10	La supervisió ens ajuda a definir què forma part de les nostres àrees d'influència i què no: allò que podem o no modificar.

Domini 3: Aportar reflexió	
Targeta 3	La supervisió és un espai per a la reflexió sobre la pràctica professional, per ampliar la mirada i per repensar tot allò que té a veure amb la nostra feina.
Targeta 7	La supervisió permet repensar-nos a nosaltres mateixos en interacció amb les persones/famílies amb les que intervenim.

Domini 4: Gestió de les emocions	
Targeta 5	En la supervisió s'analitzen els sentiments l'impacte que genera en nosaltres la proximitat al patiment/mancaça/pèrdua que veiem cada dia a la feina.
Targeta 11	La supervisió ajuda a fer una gestió millor de les emocions que acompanyen i que estan presents en les dinàmiques de relació amb les persones/famílies a les quals atenem.

Domini 5: Cura personal	
Targeta 6	La supervisió permet desenvolupar eines i habilitats de protecció i de cura professional.
Targeta 8	La supervisió disminueix el malestar generat en la nostra tasca quotidiana.

Compartint la pràctica professional

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili.
Relats i conclusions d'una experiència

Domini 6: Aportació grupal

Targeta 9	La supervisió és una oportunitat per intercanviar i contrastar experiències amb altres companyes.
Targeta 12	La supervisió grupal permet sentir altres maneres de resoldre els conflictes i ajuda a disminuir la sensació de solitud que acompanya la nostra pràctica diària.

Taula 1. Resultat en l'elecció de 2 targetes entre les 12 possibles

Selecció 2 targetes	Targeta 1	Targeta 2	Targeta 3	Targeta 4	Targeta 5	Targeta 6	Targeta 7	Targeta 8	Targeta 9	Targeta 10	Targeta 11	Targeta 12
TF 1									1		1	
TF 2				1		1						
TF 3					1	1						
TF 4			1									1
TF 5			1			1						
TF 6						1						1
Sumatori	0	0	2	1	1	4	0	0	1	0	1	2
Percentatge	0,00%	0,00%	33,33%	16,67%	16,67%	66,67%	0,00%	0,00%	16,67%	0,00%	16,67%	33,33%

ANNEX 2. Preguntes de resposta oberta sobre l'aportació de l'espai de supervisió

Respon de la manera més detallada i reflexiva possible a aquestes qüestions. (Elaboració pròpia.)

- Què ha representat per a tu la supervisió?
- Què t'ha aportat, principalment?
- T'ha donat la possibilitat de descobrir aspectes de la teva feina, de tu mateixa, de la institució que abans estaven ocults o passaven més desapercebuts?
- T'ha permès fer conscients algunes qüestions que abans no feies, no coneixies o no aplicaves?
- Per quins motius la recomanaries? A qui la hi recomanaries?
- Què t'emportes d'aquestes sessions, com creus que serà el teu record al cap d'un temps?
- En quins aspectes la teva feina duta a terme durant les 10 sessions ha canviat la teva manera d'estar i de ser a la feina?
- Si haguessis d'explicar a una companya de feina com ha sigut aquesta primera experiència de supervisió, com la definiries amb les teves pròpies paraules?

ANNEX 3. Resultat de l'enquesta sobre les aportacions de la supervisió

Disseny de l'enquesta. (Font: elaboració pròpia.)

Marca en quin grau estàs d'acord amb aquestes afirmacions:

1 = GENS "No hi estic gens d'acord"

2 = UNA MICA "Hi estic una mica d'acord"

3 = BASTANT "Hi estic bastant d'acord"

4 = MOLT "Hi estic molt d'acord"

Taula 2. Resultats globals

	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14	P15
TF1	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4
TF2	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4
TF3	4	3	3	3	4	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4
TF4	3	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4
TF5	4	3	4	4	4	4	4	3	4	3	2	4	4	4	4
TF6	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Rang 6-24	23	20	23	23	24	23	21	23	24	22	21	24	24	24	24

Resultats de cada afirmació

P1 La supervisió posa en valor i rescata el saber de cadascun dels membres i del grup fent conscient tot el que sabem.		
Molt	5	83%
Bastant	1	17%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P2 La supervisió ajuda a posar límits a la nostra intervenció, a delimitar les nostres àrees d'acció.		
Molt	2	33%
Bastant	4	67%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

Compartint la pràctica professional

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili.
Relats i conclusions d'una experiència

P3 La supervisió és un espai per a la reflexió sobre la pràctica professional, per ampliar la mirada i per repensar tot allò que té a veure amb la nostra feina.		
Molt	5	83%
Bastant	1	17%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P4 La supervisió és un espai de construcció de coneixement, un lloc d'aprenentatge de competències professionals.		
Molt	5	83%
Bastant	1	17%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P5 En la supervisió s'analitzen els sentiments i l'impacte que genera en nosaltres la proximitat al patiment-mancaça-pèrdua que veiem cada dia a la feina.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P6 La supervisió permet desenvolupar eines i habilitats de protecció i de cura personal.		
Molt	5	83%
Bastant	1	17%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P7 La supervisió permet repensar-nos a nosaltres mateixes en interacció amb les persones/famílies amb les quals intervenim.		
Molt	3	50%
Bastant	3	50%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P8 La supervisió disminueix el malestar provocat en la nostra tasca quotidiana.		
Molt	5	83%
Bastant	1	17%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P9 La supervisió és una oportunitat per intercanviar i contrastar experiències amb altres companyes.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P10 La supervisió ens ajuda a definir què forma part de les nostres àrees d'influència i que no: el que podem o no modificar.		
Molt	4	67%
Bastant	2	33%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P11 La supervisió ajuda a gestionar millor les emocions que estan presents en les dinàmiques de relació amb les persones/famílies que atenem.		
Molt	3	50%
Bastant	2	33%
Una mica	1	17%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P12 La supervisió grupal permet sentir altres maneres de resoldre els conflictes i ajuda a disminuir la sensació de solitud que acompanya la nostra pràctica diària.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

Compartint la pràctica professional

L'aportació de la supervisió en treballadores familiars d'un servei d'ajuda a domicili.
Relats i conclusions d'una experiència

P13 La supervisió permet una satisfacció més gran i més seguretat en l'exercici professional.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P14 La supervisió aporta eines comunicatives més eficaces per afrontar la complexitat de la feina quotidiana.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

P15 La supervisió afavoreix la revisió dels sistemes de treball.		
Molt	6	100%
Bastant	0	0%
Una mica	0	0%
Gens	0	0%
Total	6	100%

Referències bibliogràfiques

- Aragonès, T. (2009). La supervisión y la intervisión como apoyos estratégicos para la práctica del trabajo social. *XI Congreso Estatal de Trabajadoras Sociales*. Saragossa.
- Aragonès, T. (2010). Apunts sobre l'ofici de supervisora. *Revista de Treball Social*, 189, 32-48.
- Castillo, F. (1997). El profesional en las organizaciones sociales. En *La intervención sistémica en los servicios sociales ante la familia multiproblemática* (p. 223-243). Barcelona: Paidós.
- Favret-Saada, J. (1977) *Les mots, la mort, les sorts. La sorcellerie dans le Bocage*. Paris: Gallimard.
- Leal Rubio, J. (2003). Motivació i desencadenant professional. *Revista del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada*, 3, 19.
- Puig, C. (2010). Del supervisar y de la supervisión en la intervención social. *Revista de Treball Social*, 189, 49-64.
- Salzberger-Wittenberg, I. (1970). *La relación asistencial*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- Sánchez Cano, R. (2010). *Supervisión en tiempos de crisis, una oportunidad para los profesionales de la relación de ayuda*. Recuperat de www.hzconsultoria.org
- Sánchez Endrina, I. (2013). *La práctica reflexiva en el trabajo social. Aportes desde el Modelo Integrado de Supervisión*. Universitat de València. Recuperat de <http://www.equipoespiral.com/wp-content/uploads/2016/02/TRABAJO-VALENCIA-SPV-IN%C3%89S.pdf>
- Toledano, L. (2009). *¿Se puede? Trabajo Social en domicilio de ancianos*. Barcelona: Hacer Editorial.

El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com a model de participació social en les polítiques públiques

The Valencia Covenant for combating Male and Gender-based Violence as a model for social participation in public policies

Encarna Canet Benavent¹

ORCID: 0000-0002-6125-9150

Glòria Maria Caravantes López de Lerma²

ORCID: 0000-0003-2656-7032

Recepció: 10/02/20. Revisió: 26/04/20. Acceptació: 11/05/20

Per citar: Canet Benavent, E., i Caravantes López de Lerma, G. M. (2020). El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com a model de participació social en les polítiques públiques. *Revista de Treball Social*, 218, 121-137. DOI: 10.32061/RTS2020.218.07

Resum

En aquest article es presenta un exemple de bona pràctica en el disseny de les polítiques públiques a través de la participació ciutadana i dels agents socials, duta a terme per la Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives de la Generalitat Valenciana amb l'elaboració del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista de la Comunitat Valenciana (2017).

Per descriure'n l'elaboració, primerament es presenta un marc teòric per abordar els nous models de governança conjuntament amb el paper del treball social en l'elaboració de polítiques públiques. Seguidament, es fa una anàlisi estadística sobre el punt de partida del País Valencià en matèria de violència de gènere i, tot seguit, es descriu el procés de participació del Pacte conjuntament amb les mesures més significatives.

Aquest model de coproducció de polítiques públiques fomenta el dret de participació de la ciutadania, les persones professionals implica-

1 Professora contractada doctora al Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de València. Encarna.Canet@uv.es

2 Personal investigador en formació (FPU18/02737) a l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local (IIDL) de la Universitat de València. Gloria.Caravantes@uv.es

des en la violència de gènere, les associacions de dones, sindicats i altres agents socials en el disseny i elaboració de les polítiques públiques relacionades amb la matèria.

Paraules clau: Dret de participació, Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista, sensibilització, atenció professional, treball en xarxa.

Abstract

This paper introduces an example of a best practice in the design of public policies through participation of citizens and social agents. This initiative was conducted by the Vice-Presidency and the Department for Equality and Inclusive Policies of the Government of Valencia through the drafting of the Valencia Covenant for combating Male and Gender-based Violence of the Valencia Region (2017).

To describe this process, firstly we set out the theoretical framework for approaching the new models of governance along with the role of social work in public policy making. Next, we conduct a statistic analysis about the starting point for the Valencia region in terms of gender-based violence. Also, we then describe the participation process set out in the Covenant, along with the foremost measures.

This joint policy-making model promotes the right of participation on the part of citizens, professionals involved in gender-based violence, women's associations, trade unions and other social agents in the design and creation of public policies related to gender-based violence.

Keywords: Right of participation, Valencia Covenant for combating Male and Gender-based Violence, raising awareness, professional care, networking.

1. Introducció

La participació ciutadana en els assumptes públics és un dret humà fonamental. El dret de la ciutadania a participar en els assumptes públics, a votar i ser triat i a tenir accés a la funció pública, està establert en la Declaració Universal dels Drets Humans i jurídicament garantit i protegit per l'article 25 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCP).

En la Declaració Universal dels Drets Humans (1948) es considera que tota persona té dret a participar en el govern del seu país, directament o per mitjà de representants lliurement triats (art. 21). Tota persona té deures respecte a la comunitat, ja que només en ella pot desenvolupar lliurement i plenament la seva personalitat (art. 29).

En el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (1966) s'indica que tots els ciutadans gaudiran, sense restriccions (raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política o d'una altra índole, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició social), dels següents drets i oportunitats: participar en la direcció dels assumptes públics directament, o per mitjà de representants lliurement triats; votar i ser elegit en eleccions per sufragi universal i igual; tenir accés, en condicions generals d'igualtat, a les funcions públiques del seu país (art. 25). En el mateix sentit, la Constitució espanyola assenyala, en l'article 23:

1. Els ciutadans tenen el dret a participar en els assumptes públics, directament o per mitjà de representants, lliurement elegits en eleccions periòdiques per sufragi universal.

2. Així mateix, tenen dret a accedir en condicions d'igualtat a les funcions i càrrecs públics, amb els requisits que assenyalin les lleis.

La participació és el mitjà a través del qual la ciutadania i les seves organitzacions poden expressar la seva lliure voluntat sobre les qüestions d'un bé públic i poden aspirar a una carrera de servei en l'acompliment de funcions en qualsevol dels organismes de l'Estat, d'acord amb el principi d'igualtat de condicions.

Per a l'exercici del dret a la participació és necessari que l'organització i el funcionament de l'Estat sigui democràtic, que existeixin espais i mecanismes de participació lliure sense restriccions discriminatòries. En els processos d'adopció de decisions públiques, s'ha de poder accedir a aquestes decisions de manera informada i també s'han de poder examinar les queixes ciutadanes i les peticions, enfortint l'accés a la informació i la transparència.

Tot procés participatiu és, d'alguna manera, un procés de construcció grupal, un procés de teixit d'una xarxa d'agents que, a poc a poc, es van sentint més protagonistes i més propietaris del procés i del producte que es va fabricant (Fantova, 2005). Aquest tipus de processos, a més de servir per elaborar documents i delinear trajectòries, són generadors de capital social, entès com a conjunt o entramat de normes i relacions de reciprocitat i confiança presents en el cos social. Es desenvolupa, així, la ciutadania activa, element base de la democràcia participativa.

S'incorpora la participació de la societat civil en el procés i desenvolupament de la comunitat, i això suposa la mobilització de voluntats, capacitats i recursos de la comunitat per a la solució de problemes o necessitats comunes. Es potencien els processos organitzatius, l'enfortiment d'estructures existents i la creació d'altres de noves.

En aquest sentit, presentem a continuació el que considerem un exemple de bona pràctica duta a terme per la Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives del Govern Valencià pel que fa al procés participatiu, que es va iniciar l'abril del 2017 i es va aprovar el setembre del 2017, per a l'elaboració i aprovació del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista. Cal assenyalar que el procés no ha finalitzat, atès que està en avaluació constant per part de les intervinents.

Durant mesos es van elaborar i van debatre en assemblea, entre les participants i l'administració, cadascuna de les 293 mesures de què consta el Pacte.³

Moltes d'aquestes mesures eren demandes històriques de les professionals que intervenen en casos de violència contra la dona (mesures com ara ampliar la xarxa de Centres Dona 24 hores, amb especial atenció a les zones de l'interior de la comunitat autònoma, i la xarxa de centres d'emergència a les tres capitals de província, i la creació d'una oficina de denúncies especialitzada per evitar la doble victimització); del moviment feminista del País Valencià (com ara impulsar campanyes de sensibilització i prevenció contra la violència de gènere i masclista i la implantació de la Xarxa Valenciana d'Agents d'Igualtat); i d'altres agents implicats en l'atenció a dones supervivents (la formació obligatòria específica en gènere als treballadors públics i la resta de professionals intervinents en l'atenció integral a les dones víctimes de violència de gènere i als seus fills). La demanda d'aquestes mesures ja quedaren prèviament reflectides en treballs com el del Síndic de Greuges (2017), CCOO (2016), la Coordinadora Feminista (2016), la Diputació de València (2016) i Canet (2017).

El simple fet de recollir aquestes demandes històriques ja és un punt de partida positiu per a les autores, atès que va suposar un treball de recerca i preparació necessaris per part de l'administració i d'escolta de les agents implicades abans de començar a redactar el primer esborrany del Pacte. Aquesta fase d'escolta prèvia reflecteix una dinàmica a la qual no estàvem acostumades amb anteriors governs autonòmics, i és per això que ho valorem positivament.

2. La rellevància del treball social en les polítiques públiques des de l'àmbit comunitari

Mary Ellen Richmond va defensar el compromís ètic i polític com a qüestions indistingibles del treball social. D'acord amb Richmond: "la democràcia no és una forma de govern sinó un hàbit quotidià, i la societat

³ Totes elles distribuïdes en 5 eixos reflectits a la figura 2.

més ben ordenada és la que ajuda a desenvolupar millor la personalitat dels seus membres” (citat a Zamanillo i Martín, 2011, p. 104).

La disciplina del treball social comparteix objecte i principis (ètica, responsabilitat, compromís, entre d’altres) amb l’acció política. Les noves realitats i els canvis de models en la configuració i disseny de les polítiques públiques han albirat un nou panorama que advoca per una governança plural, participativa i participada. Així, la governança “es presenta com el mètode principal per a fer front als grans reptes territorials i urbans” (Caravantes, 2020, p. 100). El paper estratègic de la disciplina del treball social, conjuntament amb altres disciplines afins a l’àmbit social, actua en el descobriment estructural de les desigualtats i, paral·lelament, contribueix al desenvolupament i garantia dels drets socials (Barranco, 2009).

Figura 1. Procés de formulació d’una política pública

Font: Uceda-Maza, Martínez-Martínez i Caravantes (2019, p. 313).

La dimensió comunitària de la realitat de les persones i dels fenòmens urbans que es desenvolupen en els diferents territoris, emergeix com una qüestió essencial pel que fa a la definició dels problemes públics. En relació amb l’objecte d’aquest article i sobre la teoria del treball social feminista, cal assenyalar que, en la línia de Dominelli i McLeod (1989, p. 45): “els problemes socials que cal solucionar resideixen en la construcció patriarcal de les relacions socials i no en les dones afectades per aquestes relacions”.

L’acció comunitària pròpia del treball social emergeix com aquella acció que tendeix a la transformació social, fonamentada en la retroalimentació entre la reflexió-acció i que, alhora, parteix d’un grup de la mateixa comunitat (Fernández Lamelas, 2008). En aquest cas, la implicació essencial d’aquesta qüestió deriva en què:

Jerarquitzar l’acció comunitària és jerarquitzar l’acció política participativa. [...] La presència tant de persones que actuen com a professionals com la concurrència de sectors de l’acció política de representació és fonamental per a escoltar, transmetre i apropar les polítiques socials a la realitat de les persones [...]; buscar formes d’ajudar a desenvolupar en cada camp allò que la comunitat pretén (Heras i Trias, 2008, p. 36).

D’altra banda, el treball social actua com a facilitador de l’escolta activa, la mobilització, la implicació i participació ciutadana, la cohesió social i l’adopció de compromisos socials en un territori concret (Heras i Trias, 2008). “La rellevància de la comunitat en l’acció política resideix a fer front als fenòmens socials amb una base de ciutadania i en el territori

d'on emanen aquests fenòmens" (Caravantes, 2020, p. 100). El coneixement crític de la realitat, amb la societat com a objecte, comporta que el punt de confluència existent entre la disciplina i l'acció política:

S'ubica en l'esfera social, en la mateixa acció comunitària que transcedeix els límits de la comunitat amb la finalitat de transformar les situacions i els fenòmens socials. L'àmbit social i el local es presenten com dues cares de la mateixa moneda: com a objecte polític i com a objecte de la disciplina (Uceda-Maza, Martínez-Martínez i Caravantes, 2019, p. 313).

Tanmateix, la desigualtat estructural per raons de gènere que condueix a l'emergència de les necessitats socials en les dones, fa imperativa l'adopció d'intervencions feministes, de manera que el paper de les treballadores i treballadors socials:

Ha de respondre a les necessitats reals de la dona per millorar el seu benestar mitjançant la comprensió de l'opressió de gènere socialment estructurada. Redefinir els problemes socials amb una perspectiva feminista significa considerar els problemes des del punt de vista del seu impacte específic en el benestar de les dones (Dominelli i McLeod, 1989, p. 45).

D'acord amb Cristina de Robertis (2003), l'ètica de la responsabilitat, l'ètica de la convicció i l'ètica de la discussió estan relacionades amb l'obligació intrínseca del treball social amb la societat, que ha de desenvolupar la capacitat d'empatia amb l'ésser humà, i la relació de l'ésser humà amb la societat, mitjançant metodologies que ens permeten treballar des de la proximitat amb la persona. En paraules de Rodríguez Cruz (2011, p. 401): "L'ètica resulta indispensable per a l'acció política tenint en compte que el saber ètic és el que legitima la governabilitat, que ha de ser enfortida pel consens i la transparència ètica de la relació governants-governats". Per això, Uceda-Maza (2017) assenyala que cal desenvolupar un nou paradigma que abordi el repte de la convivència i de la transformació social, de la comprensió de la persona i de les seues relacions interpersonals i amb l'entorn, amb l'objectiu de superar la cosificació en el desenvolupament i en la formulació de les polítiques públiques.

3. El punt de partida: la violència de gènere al País Valencià

Malgrat l'ordenament jurídic autonòmic i estatal en matèria de violència de gènere, el punt de partida de les accions contra la violència de gènere revela un paisatge amb clares mancances i reptes de futur. Especialment pel que fa a l'accés equitatiu i igualitari als recursos d'atenció a la violència de gènere per a totes les dones i pel que fa a la formació dels professionals que intervenen al llarg de tot el procés. Partint de les dades aportades per l'informe especial del Sindic de Greuges sobre l'atenció i protecció a les dones víctimes de violència de gènere en la Comunitat

Valenciana (2017) i de les dades aportades per la tesi doctoral de Canet (2017), cal assenyalar que les xifres justifiquen una intervenció prioritària en la matèria. Pel que fa als casos de dones assassinades, tal com es pot apreciar en la taula següent, no s'evidencia una tendència clara a la disminució al llarg dels anys en les tres províncies valencianes:

Taula 1. Nombre de dones assassinades per violència de gènere

ANY	PROVÍNCIA	NOMBRE DE DONES VÍCTIMES MORTALS	TOTAL
2003	Alicante/Alacant	1	7
	Castellón/Castelló	1	
	Valencia/València	5	
2004	Alicante/Alacant	1	9
	Valencia/València	8	
2005	Alicante/Alacant	4	6
	Valencia/València	2	
2006	Alicante/Alacant	3	8
	Castellón/Castelló	2	
	Valencia/València	3	
2007	Alicante/Alacant	6	10
	Castellón/Castelló	2	
	Valencia/València	2	
2008	Alicante/Alacant	4	10
	Valencia/València	6	
2009	Alicante/Alacant	4	9
	Castellón/Castelló	2	
	Valencia/València	3	
2010	Alicante/Alacant	4	8
	Castellón/Castelló	2	
	Valencia/València	2	
2011	Alicante/Alacant	3	8
	Castellón/Castelló	1	
	Valencia/València	4	
2012	Alicante/Alacant	3	6
	Valencia/València	3	

Compartint la pràctica professional

El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista com a model de participació social en les polítiques públiques

ANY	PROVÍNCIA	NOMBRE DE DONES VÍCTIMES MORTALS	TOTAL
2013	Alicante/Alacant	3	9
	Castellón/Castelló	1	
	Valencia/València	5	
2014	Alicante/Alacant	5	7
	Valencia/València	2	
2015	Alicante/Alacant	7	11
	Valencia/València	4	
2016	Alicante/Alacant	3	6
	Castellón/Castelló	1	
	Valencia/València	2	
2017	Alicante/Alacant	2	8
	Castellón/Castelló	2	
	Valencia/València	4	
2018	Alicante/Alacant	1	2
	Castellón/Castelló	1	
2019	Alicante/Alacant	5	7
	Castellón/Castelló	1	
	Valencia/València	1	
TOTAL		131	

Font: Portal estadístic. Delegació del Govern per a la Violència de Gènere. Ministeri d'Igualtat.

Cal apuntar discrepàncies en les dades en funció de la font consultada. Així, el Moviment de Dones assenyala que el 2015 foren 14 les dones assassinades al País Valencià en lloc d'11 com destaca la Delegació de Govern.⁴

D'altra banda, quant a les denúncies presentades per raons de violència de gènere, en els anys 2017 i 2018 s'han incrementat, mentre que per a l'any 2019, la xifra de les denúncies ha experimentat una davallada considerable, per sota de les 18.000 denúncies, amb uns valors similars als dels anys 2012, 2013 i 2015:

4 Aquests casos s'expliquen, com refereix el Síndic (2017, p. 13), en els següents termes: "algunes d'aquestes víctimes mortals no es computen, per part de la Delegació de Govern, com a víctimes de violència de gènere en aplicació de l'article 1 de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, com ara el succés ocorregut el 2 de gener de 2015 a Elx (Alacant), on l'assassí va matar la seua ex parella i la germana d'aquesta, no sent aquesta última comptabilitzada com a víctima de violència de gènere. Aquesta discrepància es produeix habitualment tots els anys".

Taula 2. Nombre de denúncies de violència de gènere per origen (període 2009-2019)

ORIGEN DE LA DENÚNCIA	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Presentada directament per víctima	1.374	1.733	1.312	797	1.001	846	680	463	664	686	451
Presentada directament per familiars	184	63	235	28	22	29	361	33	49	327	277
Atestats policials - amb denúncia víctima	9.442	9.536	8.816	9.837	8.500	8.768	9.279	10.790	13.705	13.262	11.026
Atestats policials - amb denúncia familiar	158	262	103	88	263	225	142	179	294	312	379
Atestats policials - per intervenció directa policial	4.185	3.667	4.120	3.454	4.008	3.678	3.879	4.821	3.881	4.007	2.613
Comunicat de lesions	3.765	3.787	3.644	3.378	2.894	2.796	2.472	2.432	3.325	3.719	2.524
Serveis assistència-tercers en general	242	321	310	248	382	293	581	713	809	607	516
TOTAL	19.350	19.369	18.540	17.830	17.070	16.635	17.394	19.431	22.727	22.920	17.786

Font: Portal estadístic. Delegació del Govern per a la Violència de Gènere. Ministeri d'Igualtat.

A banda d'altres dades significatives per a la contextualització de la violència de gènere, entre les recomanacions fetes pel Síndic de Greuges (2017) als diferents departaments del Govern Valencià cal esmentar les que estan relacionades amb: avaluació, dotació de centres i plantilles d'equips interdisciplinaris atenció a la violència de gènere, la figura de l'acompanyament a les dones i la revisió de protocols d'actuació, entre altres recomanacions.

Una altra de les mesures recomanades a la Generalitat Valenciana, concretament pel que fa a les actuacions a desenvolupar des de Presidència, és impulsar el Pacte Social de prevenció de violència sobre la dona de conformitat amb el que estableix l'article 29 de la Llei 7/2012, de 23 de novembre, de la Generalitat, integral contra la violència sobre la dona en l'àmbit de la Comunitat Valenciana.

Recentment, l'informe *L'empobriment del País Valencià (2020)* assenyala que en comparació amb la resta de l'Estat espanyol, el País Valencià té una inversió en serveis socials 4 punts per sota de la mitjana estatal. De la mateixa manera que succeeix a la resta d'Espanya, els serveis socials

constitueixen el nucli central des d'on es proveeix majoritàriament l'atenció de caràcter especialitzat a les dones supervivents de violència de gènere.

La Generalitat Valenciana, sensible i conscient del punt de partida en matèria de violència de gènere, des de la Vicepresidència i la Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives, va impulsar el Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista, comptant per al disseny i el desplegament amb la participació de tots els agents socials del País Valencià.

4. El procés d'elaboració del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista del País Valencià

El Govern del Pacte del Botànic⁵ (que va entrar el 2015) ha dut a terme diverses iniciatives polítiques que s'han realitzat amb amplis processos participatius, com descriu Caravantes (2020) per a l'elaboració de la Llei 3/2019, de 18 de febrer, de la Generalitat, de serveis socials inclusius de la Comunitat Valenciana, en què va comptar per al disseny i desenvolupament amb professionals de treball social en càrrecs de responsabilitat pública.

Pel que fa a l'àmbit de la violència de gènere, el 21 d'octubre del 2015, les Corts Valencianes van aprovar la creació d'una comissió d'estudi per a l'erradicació de les violències de gènere amb la finalitat d'impulsar un pacte autonòmic contra la violència que sofreixen les dones i per la igualtat de gènere. Fruit d'aquest treball reflexiu, participat amb la societat civil i les persones expertes, sorgeix l'Informe sobre l'Estudi de les Violències Masclistes a la Comunitat Valenciana i la creació d'un pacte autonòmic contra la violència que sofreixen les dones i per la igualtat de gènere.

L'abril del 2017 es convoca les persones representants de partits polítics, sindicats, universitats, administració autonòmica, entitats feministes, col·lectius de dones supervivents, tercer sector, mitjans de comunicació i col·legis professionals. Aquestes organitzacions són convocades per l'administració i són convidades com a participants després d'haver estat identificades com les més representatives en aquesta matèria. A les entitats representades se'ls presenta el primer esborrany del document, que com ja s'ha assenyalat es va elaborar prèviament, perquè es treballi en grups i posteriorment es debati en plenari, amb l'objectiu d'iniciar l'elaboració participada del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista.

Un pacte basat en el consens, en el treball de la subcomissió de les Corts i de diferents mesos de treball de la Vicepresidència i de la Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives, en el marc de la Convenció sobre l'eliminació de tota forma de discriminació contra la dona (CEDAW); el

⁵ El Pacte del Botànic és el nom que va rebre el pacte programàtic del govern de la novena legislatura del País Valencià, signat pel PSPV-PSOE, Compromís i Podem l'11 de juny de 2015, després que el Partit Popular de la Comunitat Valenciana perdera la majoria absoluta a les eleccions a les Corts Valencianes de 2015.

Conveni d'Istanbul, especialment contra el tràfic de dones i criatures amb fins d'explotació sexual; la Declaració Universal dels Drets Humans, i de les competències pròpies de la Comunitat (Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista, 2017, p.3).

A través d'una metodologia participativa i interpretativa de l'opinió de cada sector, i partint de la realitat actual del País Valencià, es pretén arribar a una sèrie de punts de consens a partir del treball dut a terme en grups focals. Cada intervingent va treballar prèviament amb les organitzacions respectives les línies estratègiques i les mesures del Pacte, i les conclusions van ser exposades en el plenari i es van aprovar per majoria. Cada mesura es va debatre i sotmetre a votació.

En total, s'han fet unes deu reunions entre l'administració i les intervingents i el procés de debat ha durat cinc mesos, si bé no ha finalitzat atès que es va crear una comissió de seguiment que encara es reuneix.

Com a marc de referència es té en compte la Convenció CEDAW de Nacions Unides (1979), la LOVG (2004), el Conveni d'Istanbul (2011), i la Declaració Universal de Drets Humans (1948), sempre des de les competències autonòmiques que corresponen a la Generalitat Valenciana i el seu corresponent àmbit geogràfic. El Pacte final té una vigència de cinc anys.

El resultat va derivar en 5 grans línies estratègiques, amb 21 objectius i 293 mesures concretes, que afecten tots els àmbits de l'atenció primària, entitats socials, polítiques, jurídiques, mitjans de comunicació, àmbit educatiu i de la intervenció professional en violència de gènere. Aquestes línies estratègiques són les que es reproduïxen a la figura següent.

Figura 2. Línies estratègiques del Pacte Valencià

Font: Elaboració pròpia.

D'altra banda, a través d'una escala d'indicadors que elaborarà la Universitat de València (encara en procés), es podran avaluar els resultats a mitjà i llarg termini sobre el funcionament de la intervenció en matèria de violència de gènere en l'àmbit valencià i el compliment dels objectius del Pacte Valencià.

4.1. Mesures establertes al Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista

Vivim en una societat on tot i haver assolit una igualtat formal i legal entre homes i dones, aquesta situació no es trasllada a la realitat del dia a dia. Aquesta igualtat real s'ha de construir amb un compromís institucional i social, situant el problema de la desigualtat com un problema social estructural, tal com demanen els moviments feministes. "En aquest context, en què la pitjor de les conseqüències de la desigualtat són les violències masclistes, és el moment que governs i institucions ens impliquem en les demandes socials i fem un pas endavant" (Generalitat Valenciana, 2017, p. 1).

El Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista inclou en l'agenda pública valenciana la lluita col·lectiva contra les violències masclistes i per la igualtat de gènere.

Una oportunitat per derrocar els murs que encara avui invisibilitzen la violència de gènere i masclista i la consideren un fet privat i domèstic, i socialitzar-la com un conflicte polític, social, cultural i simbòlic. Un manifest de sororitat de totes les administracions públiques valencianes i les organitzacions socials, econòmiques, culturals i acadèmiques respecte a les dones víctimes de violència de gènere, i un missatge inequívoc de confrontació amb els agressors i la violència que exerceixen (Generalitat Valenciana, 2017, p. 4).

A continuació, a la figura 3, volem exposar algunes de les mesures establertes que considerem importants per a la defensa dels drets humans de les dones que pateixen violència. És important ressaltar que cada mesura va acompanyada de l'òrgan responsable de la coordinació de la mesura. Per simplificar, les agrupem per categories: a) Sensibilització; b) Formació de cara al professorat i les professionals; c) Participació; d) Recursos per a dones supervivents i els seus fills; e) Feminitzar la societat; f) Atenció a les dones afectades per la violència de gènere; i g) Mitjans de comunicació.

Figura 3. Mesures del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista (2017)

Font: Elaboració pròpia a partir del Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista (2017).

La totalitat de les mesures que preveu al Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista estan arrelades en la disciplina del treball social: des de la sensibilització amb perspectiva de gènere fins a la formació, la participació i els recursos existents al País Valencià per a dones supervivents i els seus fills. Especialment, assenyalem les que considerem més interessants de cara a la nostra disciplina, i sobretot les que tenen més relació amb la intervenció en treball social: augment de recursos, foment del treball en xarxa, atenció als fills de les dones, formació dels professionals... qüestions que reclamen les professionals que treballen en violència de gènere, tal com conclou Canet (2017, p. 461 i s.).

Pel que fa a l'apartat *d*, relacionat amb els recursos per a dones supervivents i els seus fills, el contingut que es destaca és: el desenvolupament de les polítiques públiques per a personal amb formació específica en perspectiva de gènere i violència masclista, ampliació del parc d'habitatges per a dones, la inserció sociolaboral, l'exempció de taxes universitàries, de formació professional i ensenyances artístiques, programes d'atenció als maltractadors, la creació de l'Observatori Valencià de la Violència de Gènere i Masclista i el blindatge de recursos materials, personals i econòmics destinats a la violència de gènere, entre les actuacions més significatives.

D'altra banda, entre les actuacions més significatives de l'apartat *f*, relatives a l'atenció a les dones afectades per la violència de gènere, es destaca: la millora de la coordinació institucional i el treball en xarxa per

donar una atenció integral a les dones víctimes de violència de gènere i als seus fills, des de la interseccionalitat i la inclusió activa; el disseny de polítiques públiques des de la prevenció i sensibilització, la detecció i la intervenció, l'acompanyament i la recuperació bio-psicosocial de les dones, la rehabilitació dels agressors i la reinserció sociolaboral de les dones supervivents; l'ampliació de la xarxa de centres de recuperació integral en totes les ciutats de més de 100.000 habitants; la reversió a la titularitat pública dels recursos assistencials privatitzats;⁶ la dotació de les tres capitals de província de centres d'emergència i les zones d'interior de Centres Dona 24 hores; l'atenció a les dones que no denuncien; la millora de l'atenció en els Punts de Trobada Familiar⁷ i Equips Especialitzats en Intervenció a la Infància i Adolescència⁸ (EEIIA); la promoció de l'atenció especialitzada a les dones més vulnerables: amb diversitat funcional, amb addiccions, procedents d'altres països, dones prostituïdes, dones transsexuals, dones de l'àmbit rural, dones en situació de dependència, entre d'altres.

5. Conclusions

Després de l'aprovació final del Pacte i de la presentació oficial a la societat valenciana el setembre del 2017, es va crear una comissió de seguiment formada per una representació de les agents participants en l'elaboració del document, així com un reglament de funcionament. Com a participants en aquest procés participatiu, volem ressaltar el paper fonamental que tenen les professionals de treball social en el tractament i atenció a les dones supervivents de les violències masclistes, i la importància de poder participar en aquest procés com a coneixedores de la realitat de les dones i de les possibilitats d'intervenció professional. Encara que sabem que la decisió última és de la dona, la qualitat de la intervenció i l'acompanyament és un element determinant per possibilitar la ruptura amb l'agressor, i facilitar la superació d'obstacles burocràtics que perpetuen la continuïtat de la situació abusiva (Canet, 2017). Per tant, és necessari que les diferents administracions tinguen en compte la visió experta de les professionals que treballen en primera línia.

En l'àmbit quantitatiu, segons el balanç d'execució de les mesures del Pacte amb data de setembre del 2019 (Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives, 2019) el 57% de les mesures han estat realitzades o es troben en execució permanent; el 25% de les mesures estan en procés de realit-

6 La tendència prèvia a l'any 2015 en l'àmbit dels Serveis Socials s'havia caracteritzat per una constant privatització de l'àmbit públic (Uceda-Maza, Martínez-Martínez i Caravantes, 2019).

7 Els Punts de Trobada Familiar "són un recurs gratuït, universal i especialitzat, que s'ubica en un espai físic idoni i neutral, per facilitar el compliment del règim de visites establert en situacions de crisi o ruptura familiar. Els punts de trobada familiar (PEF) faciliten als menors el seu dret a relacionar-se amb els dos progenitors i/o altres parents i la seua seguretat en les relacions esmentades, mitjançant una intervenció temporal de caràcter psicològic, educatiu i jurídic, per part de professionals degudament formats". Per a més informació sobre aquest recurs, vegeu <https://bit.ly/2WBpCsy>.

8 Abans denominat SEAFI (Servei Especialitzat d'Atenció a la Família i la Infància).

zació i encara resten per desenvolupar el 18% de les mesures pactades. Fins avui, el Pacte ha estat subscrit per 1.012 entitats i 12.053 persones a títol individual.

Cal assenyalar que en poc temps s'han posat en funcionament algunes d'aquestes propostes que considerem valentes i que les professionals i el moviment feminista demanàvem reiteradament. No obstant això, queda molt camí per fer quant a recursos, increment de professionals, intervenció psicosocial i prevenció per millorar en l'atenció a les dones i l'eliminació de les imposicions de la societat patriarcal i masclista.

Considerem que és urgent una nova orientació en el tractament de la violència de gènere on la prevenció i el canvi radical de model social, econòmic, cultural i polític siguin l'eix fonamental, sense oblidar l'atenció a les dones supervivents i els seus fills. Una orientació que en l'àmbit professional ha de ser interdisciplinària, holística i que adopti una mirada feminista, amb l'objectiu final d'empoderar la dona i canviar el model social patriarcal.

D'altra banda, es posa en relleu la participació de professionals de treball social en el disseny, implementació i avaluació de les polítiques públiques des d'una mirada feminista i amb perspectiva de gènere. La labor del treball social no es limita únicament a la prevenció i intervenció amb les persones i el seu entorn de proximitat, sinó que també té un objectiu pedagògic rellevant pel que fa a la incorporació del paradigma feminista en les polítiques públiques. Combatre la violència de gènere en la societat passa per combatre el sistema patriarcal i masclista des dels poders públics i des de l'acció comunitària del treball social; no únicament tenint en compte el paper del treball social en el disseny de les polítiques dirigides a les dones, sinó també pel que fa a les polítiques educatives, sanitàries, laborals, urbanístiques i judicials. Per això, tal com destacava Charlotte Bunch (citada a Rivera Coraci, 2018, p. 46): "Esforçar-se per erradicar la violència contra la dona no és només una bona idea, es converteix també en l'obligació d'un govern".

Referències bibliogràfiques

- Barranco, C. (2009). Discapacidad y Trabajo Social: una mirada sobre los enfoques y los derechos sociales. *Revista de Treball Social de Catalunya*, 186, 81- 94.
- Canet, E. (2017). *El discurs de les professionals i la representació de la premsa sobre la violència de gènere al País Valencià*. (Tesi de doctorat). IIDL-Universitat de València. Recuperat de <https://bit.ly/2v9yXLU>
- Caravantes, G. M. (2020). El derecho de participación en las políticas sociales: el proceso participativo para la elaboración de la Ley

- valenciana de Servicios Sociales. *Cuadernos de Trabajo Social*, 33(1), 99-113. Recuperat de <https://bit.ly/399LxJp>
- CCOO (2016). Informe sobre violencia de género. *Documento FSC-CCOO*, 10. Recuperat de <https://bit.ly/388fE48>
- Consejo de Europa (2011). *Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica (Convenio de Estambul)*. Recuperat de <http://bit.ly/1191KbK>
- Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives (2019). Evaluación de la Ejecución de las Medidas del Pacto Valenciano contra la violencia de género y machista, 2019. Recuperat de <https://bit.ly/2U7USwW>
- Coordinadora Feminista (2016). *IV Seminario violencias machistas*. 7 y 8 de mayo de 2016. Madrid. Recuperat de <http://bit.ly/2qi1T0C>
- Diputació de València (2016). *Resumen ejecutivo sobre el diagnóstico de recursos contra la violencia de género en la Provincia de València 2016*, València.
- Dominelli, L., i McLeod, E. (1989). *Trabajo Social feminista*. Madrid: Cátedra.
- Fantova, F. (2005). Procesos participativos en las políticas públicas: reflexiones desde la práctica. *Jornadas Hacia la promoción y participación social del pueblo gitano*. Consejo para la Promoción Integral y Participación Social del Pueblo Gitano en el País Vasco. Recuperat de <https://bit.ly/3beLSg9>
- Fernández Lamelas, E. (2008). ¿Qué representó en los inicios de la democracia el movimiento asociativo vecinal y qué representará en el siglo XXI? *Revista ICEV, Revista d'Estudis de la Violència*, 4(13), 39-74.
- Generalitat Valenciana (2017). Pacte Valencià contra la Violència de Gènere i Masclista. Recuperat de <https://bit.ly/31ADUth>
- Heras i Trias, P. (2008). *La acción política desde la comunidad. Análisis y propuestas*. Barcelona: Editorial Graó.
- Naciones Unidas (1966). Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales (PIDESC). Recuperat de <https://bit.ly/2SmH7Jy>
- Plataforma pel Dret a Decidir (2020). L'empobriment del País Valencià. Recuperat de <https://bit.ly/33ED8N0>
- Robertis, C. de (2003). *Fundamentos del Trabajo Social*. Alicante: PUV.
- Rodríguez Cruz, H. M. (2011). *Comportamiento ético y acción política* (Tesi de doctorat). Universidad Complutense de Madrid.

- Síndic de Greuges (2017). *Informe del Síndic de Greuges sobre la atención y protección a las mujeres víctimas de violencia de género en la Comunitat Valenciana*. Recuperat de <https://bit.ly/3bhBAfi>
- Uceda-Maza, F. X. (2017). Una agenda valenciana de transformació social: un nou model social valencià. *Revista Valenciana d'Estudis Autònoms*, 62, 89-120.
- Uceda-Maza, F. X., Martínez-Martínez, L., i Caravantes, G. M. (2019). Trabajo Social y acción política: la experiencia de la Comunitat Valenciana en tiempos de transformaciones sociales. En: C. Verde, A. I. Lima i E. Pastor (coord.), *El trabajo social ante los desafíos del siglo XXI desde una perspectiva iberoamericana* (p. 309-321). Navarra: Aranzadi.
- Zamanillo, T., i Martín, M. (2011). La responsabilidad política del Trabajo Social. *Trabajo Social Global*, 2(3), 97-115.

Ressenyes

Isabel Cerdeira Gutiérrez

Exilio, mujeres, escritura

Xoroi Edicions. Barcelona, 2019

Autora de la ressenya: Teresa Zamanillo Peral

J. K. Rowling

La vacante imprevista

Empúries. Barcelona, 2012

Autor de la ressenya: Xavier Montagud Mayor

Tomás Fernández García y Laura Ponce de León Romero

Trabajo Social individualizado: metodología de intervención

Alianza Editorial. Madrid, 2019

Autor de la ressenya: Pedro García Sanmartín

María Jesús Úriz Pemán (coord.)

La necesaria mirada ética en Trabajo Social

Consell General de Treball Social i Paraninfo. Madrid, 2019

Autora de la ressenya: Elisa Abellán Hernández

Exilio, mujeres, escritura

Isabel Cerdeira Gutiérrez. Xoroi Edicions. Barcelona, 2019

Teresa Zamanillo Peral¹

Per a citar: Zamanillo Peral, T. (2020). [Ressenya del llibre *Exilio, mujeres, escritura*, d'Isabel Cerdeira Gutiérrez]. *Revista de Treball Social*, 218, 141-144. DOI: 10.32061/RTS2020.218.08

Tenim a les mans un llibre de dones, escrit per unes quantes de les moltes que al llarg de la geografia del món han desafiat el seu destí. Són dones que no van renunciar a les seves idees polítiques en aquells països que van intentar dur a terme processos democràtics contra el poder institut; aquells que formen part dels diversos governs que les han expulsat i represaliat, o que han mirat de regir les seves vides per camins intolerables, en què la desigualtat i la injustícia amenaçava les seves identitats. Hi trobem moltes veus femenines, en les pàgines d'aquest llibre. En aquesta investigació intitolada *Exilio, mujeres, escritura*, Isabel Cerdeira ha abordat amb coratge històries de dones exiliades que no s'han rendit a la melancolia, que l'han burlat, que no han dimitit de la vida i han plantat cara amb valentia a la pèrdua de les arrels. I ho han fet agafant-se de la mà de la paraula, la creativitat les ha salvat. Perquè en l'exili, tot el que formava part de l'experiència vital d'un jo, sempre en construcció, s'esqueixa, la persona se separa del tronc on havia arrelat la seva existència i el seu esdevenidor es torna incert i confús per un espai de temps indefinible.

Les dones que ens parlaran en la trobada que hi tindrem quan llegim el llibre d'Isabel Cerdeira han sigut desposseïdes de tot el que han desenvolupat per elles mateixes –i per a elles– durant tant de temps; enrere només hi queda el passat. Però en el trànsit entre el passat i el present d'un país i un altre, hi ha el no-res, el silenci. Aquest buit que envolta la persona en aquest viatge està presidit per la incertesa, per l'“ensorrament”, en paraules de l'autora. Perquè no deixen enrere només el record de les seves vides, hi ha també l'“afàsia retrospectiva que impregna el seu nou univers amenaçant-lo de sobre amb la seva confusió”.

La feina i l'esforç que implica adaptar-se a les noves realitats passen per la paraula. L'eix de la seva vida es desplaça a una nova aventura, l'objectiu de la qual serà recuperar les capacitats simbòliques que els ajudaran a alliberar-se de la tragèdia que les va fer fugir del seu país. Però les dificultats seran immenses, perquè no només hauran d'afrontar-se a nous processos de culturització, sinó a la manera com aquests processos afecten les seves vides i la seva identitat. Aquest procés comporta una feina

1 Catedràtica emèrita. Facultat de Treball Social de la Universitat Complutense de Madrid. mtzpgcamino@gmail.com

de reconstrucció, un esforç que exigeix l'adquisició d'una nova llengua, la inserció en una altra cultura i en un territori i un paisatge desconeguts. Es tracta de l'ensorrament i la simbolització, que no debades és el títol del primer capítol del llibre, que ens introdueix en el viatge d'aquestes dones, en principi un "viatge cap a enlloc" per buscar "un lloc al món". La menció dels títols d'aquestes dues pel·lícules² serveix no només com a metàfora sinó també perquè, tot i que hagin decidit el racó de món on volen anar, l'exili és un canvi radical en les seves vides. És "un camí que necessitarà moltes construccions" que no pot ser lineal perquè és imprevisible, no se sap com es desenvoluparà. "La llei que el travessa és destrucció i construcció." I així, sempre. Però aquest *sempre* existeix? De fet, potser és la impossibilitat de pronunciar-lo el que transmet esperança. Potser és la certesa inconscient en la manca de continuïtat d'aquest dolor de la pèrdua el que fa aflorar l'anhel, el desig que ajuda a no caure en la melancolia inútil. Perquè encara que quan s'experimenta no es pot saber, la melancolia, com observa Joke J. Hermsen al llibre *Melancholie van de onrust (La melancolia en tiempos de incertidumbre)*, pot ser un temps d'atrevir-se a esperar i a buidar-se, un temps de "qüestionar tot el que existeix o es pot esperar que existeixi". I en aquesta espera neix de nou la paraula; és en la paraula recuperada on s'instal·la el seu nou món, en la paraula que ja coneixien, perquè pràcticament en totes elles era des de temps immemorials la seva manera d'estar al món, la seva forma de comprometre's amb el seu país, el mateix país que les va expulsar i, alhora, els va oferir un alliberament de l'assetjament polític. La paraula els serveix per enfrontar-se a les pèrdues irrecuperables, les que formen, alhora, un record que es protegeix amb la memòria intacta perquè res nin ningú pugui liquidar-lo. Pèrdua i record, dilema que es manté intacte en una sutura que tanca una estella incrustada en qualsevol lloc del cosànima. Perquè com diu José M. Álvarez, les pèrdues que comporta l'exili són irrecuperables i alhora impossibles de perdre; sí, un autèntic dilema. No obstant això, m'atreveixo a suposar que pot ser un dilema en el present però tal vegada resoluble en el futur. Aquesta és l'esperança de què parlava unes línies enrere, perquè tota partença cap a alguna banda pot tenir una tornada al lloc de partida, tot pot ser una anada i tornada. Mario Benedetti, que va tornar a la seva terra estimada després de deu anys llargs, té alguns poemes sobre l'esperança. N'hi ha un, del qual he ajuntat estrofes per qüestions d'espai, que diu així:

*Tenemos una paciencia verde y sólida como un caimán
una paciencia a prueba de balas y promesas
sabemos aguantar con los delirios en acecho
hacer almacigos con nuestros odios mejores*

*tenemos una esperanza blanca y prójima
como una paloma que ya no es mensajera
tenemos una esperanza a prueba de terremotos y congojas*

2 Fa referència a *El viaje a ninguna parte* i *Un lugar en el mundo*.

*sabemos esperar rodeados por la muerte
sabemos desvelarnos por la vida*

*tenemos una alegría temprana como un gallo
una alegría convicta maniatada y rabiosa [...]*

O, n'hi ha algun altre, més concís, fins i tot lacònic, però esperançador:

*Mientras devano la memoria
forma un ovillo la nostalgia
si la nostalgia desovillo
se irá ovillando la esperanza
siempre en el mismo hilo.*

L'escriptura permet a les exiliades seguir convivint amb la nostàlgia. I és que l'escriptura i la memòria mantenen una relació molt estreta, tal com sosté Susana Romano Suez, argentina, en els testimonis del llibre que estem sintetitzant: "És una relació intensa i inacabable, en tots els meus llibres elaboro la traumàtica memòria, individual i col·lectiva, argentina i planetària". I és, a més, "un recurs de reelaboració de les experiències, una font de creativitat". En el testimoni de Lety Elvir tornem a trobar la creativitat com a salvació. A més de realització, lluita, trajectòria professional, elements que s'inclouen a la pregunta, l'entrevistada respon: "Tot això, també una mena de sanació. De vegades s'escriu no només per publicar, sinó com una necessitat de treure per no intoxicar-se, hi ha molt d'enuig i molta tristesa dins meu pel que estan fent a Hondures i a tot arreu [...], ser exiliada demana una gran fortalesa per no sucumbir a l'absència d'éssers estimats, sobretot fills o filles; que la lluita contra el pessimisme i el desencantament només es pot guanyar amb optimisme i esperança; que quan no es pot lluitar pel canvi i per la defensa dels drets humans des de dins, també val fer-ho des de fora".

Es tracta d'una defensa contra la nostàlgia, la defensa dels drets humans fins i tot des de fora del país d'on va sentir-se expulsada. N'hi ha d'altres, en el treball d'Isabel Cerdeira, totes passen per la creativitat. "La dinàmica interna de la nostàlgia genera creativitat perquè és tan humida que si es quedés a dins es podriria", diu una de les coautores, Isabel Fernández Hearn, en un magnífic apartat intítulat "Lenguas del exilio". I més endavant afegeix un recurs perquè no s'enquisti dins d'una mateixa: la nostàlgia cal exportar-la i fer-la operativa perquè no es podreixi a l'interior d'una mateixa pel risc de l'absurd existencial, l'autoabandonament, la dependència, etc. Conclou amb aquesta reflexió: "La nostàlgia ben portada és amor comú d'unió entre les persones, vegeu si no la comunitat hispana al voltant de Picasso a França".

Algunes van tornar. Escollim Maria Zambrano, l'últim testimoni del llibre, per acabar aquesta ressenya i enflar-la amb el contingut que hem exposat. Quan els periodistes li van preguntar què sentia en tornar

a la seva pàtria, va respondre: “Què sento en tornar a Espanya? Jo no me n’he anat mai”. I és que *sempre* i *mai* potser no existeixen més que en les nostres inútils fantasies, fantasmes del passat i del futur que es despengen quan la melancolia ens atrapa.

La vacant imprevista

J. K. Rowling. Empúries. Barcelona, 2012

Xavier Montagud Mayor¹

ORCID: 0000-0002-6542-3771

Per citar: Montagud Mayor, X. (2020). [Ressenya del llibre *La vacant imprevista*, de J. K. Rowling]. *Revista de Treball Social*, 218, 145-147. DOI: 10.32061/RTS2020.218.09

El nom de J. K. Rowling està indefectiblement lligat al del personatge de Harry Potter. No és tan conegut que, després de tancar la saga de l'univers màgic de Hogwarts, l'autora va decidir provar sort en la ficció per a adults amb *La vacant imprevista*. Publicada el 2012 amb un llançament mundial, semblava destinada a prolongar l'èxit de l'escriptora anglesa. No obstant això, tot i vendre més de set milions de còpies en poques setmanes, va ser rebuda amb dures crítiques per part de la premsa especialitzada i el rebuig d'una bona part del públic que fins aquell moment li era incondicional. A conseqüència d'això, el text es va difuminar en poc temps dins l'univers literari. Així doncs, ara es deuen estar preguntant: Què porta a presentar aquí una novel·la publicada fa vuit anys, controvertida, i l'autora de la qual no necessita cap ajuda per alimentar les vendes del llibre? Hi ha una única resposta: el treball social.

La novel·la, ambientada a Pagford, una petita ciutat de províncies a l'est de Londres, narra la lluita de poder per la successió en una vacant del Consell Parroquial arran de la mort sobtada d'un dels seus membres, Barry Fairbrother. Aquesta vacant posa al descobert l'enfrontament entre dues visions oposades de la societat i la moral pública, la de Howard Mollison, arquetip de la política *tory*, i la del mateix finat i els seus col·laboradors, les famílies Jawanda i Wall, més afins a l'esperit laborista britànic. Però també mostra el conflicte intergeneracional d'adolescents que s'enfronten a la hipocresia dels seus pares, durament retratada a través de la relació dels Wall i el seu fill Fats. Mostra la relació hedonista i cosificada entre adolescents dels dos sexes; dones desateses per les seves parelles; la lluita de classes que emergeix entre els habitants de dos nuclis de població veïns. La successió de trames entrelaçades i dels conflictes que sorgeixen proporcionen a l'autora el material que li permet descriure les misèries i vergonyes humanes i posa en relleu el paper que juguen els secrets familiars en comunitats aparentment amables. És cert que la gran quantitat de personatges dificulta, d'entrada, la lectura i que alguns perfils cauen en l'estereotip fàcil, però, en conjunt, la novel·la ofereix una sèrie de situacions i temes que ens són molt familiars en el treball social, descrits de manera

¹ Professor del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de València. Javier.montagud@uv.es

concisa i creïble. Escrita amb un llenguatge fàcil propi dels supervendes però amb una qualitat literària més que acceptable, assistim al desenvolupament d'un drama social dels nostres dies.

El conflicte entre The Fields, un barri d'habitatges protegits amb molts dels seus habitants al caire de l'exclusió, i les famílies acomodades de Pagford, que es consideren protectores de la seva ciutat, amable i bonica; la confabulació de la vella guàrdia per clausurar la Clínica Bellchapel per a drogodependents i l'oposició entre els discursos sobre la responsabilitat individual o col·lectiva que els il·lustra, són aspectes concrets molt propis de la política social amb què tractem en el dia a dia. Els problemes de Krysstal, una adolescent de The Fields que conviu amb la seva mare toxicòmana i un germà de tres anys, i l'univers que els envolta, constitueixen la trama principal del llibre, al voltant de la qual s'articulen els esdeveniments que desembocaran en el desenllaç final. Es tracta d'una història que és una de les descripcions més completes sobre un cas de desprotecció infantil que s'ha escrit en una novel·la. Finalment, la incorporació en el repertori del personatge de Kay Bawden, una treballadora social que es trasllada a Pagford des de Londres amb la seva filla adolescent seguint els passos d'una relació amorosa, ens ofereix la possibilitat d'internar-nos en el món quotidià de la professional, d'una manera allunyada dels clics habituals amb què se'ns descriu.

Aquestes tres capes de la novel·la, amb cert paral·lelisme amb els àmbits de la intervenció social, són al meu entendre el millor argument per recomanar-ne la lectura. Són molt escasses les ocasions en què aquest gènere retrata la nostra professió i els seus temes més pròxims d'una manera tan versemblant i entretinguda com fa l'autora. I més escassos encara els exemples que podem citar. Ho trobem breument en un passatge de *Push* (Saphire, 2010) i a *La llei del menor* (McEwan, 2015), o més extensament a *Els nostres noms* (Mengestu, 2015) i en un to informal a *De gallegos, tucanes y trabajadoras sociales* (Rodríguez Robledillo, 2015). No obstant això, necessitem aquesta mena de novel·les. En diferents ocasions (Montagud, 2015; 2019), he defensat el paper de la literatura per a l'aprenentatge i la construcció de la nostra identitat professional, tan mancada de mites i referències globals. En aquest camí, *La vacant imprevista* és un bon exemple del que la literatura pot fer pel treball social i viceversa.

Perquè el treball social és vulnerable en l'àmbit de la ficció, on el que trobem habitualment són treballadores socials solitàries, sobrepassades i subjectes a judicis de valor. N'és una mostra l'adaptació de la novel·la a sèrie de televisió (BBC, 2015). J. K. Rowling ha revalorat l'espai social i la professió mitjançant un relat ben construït, pedagògic, dur i ombrívol amb la realitat que retrata, en què no hi ha cap personatge que pretengui emular l'heroisme de Potter contra el mal, però en el qual es demostra que no tot està perdut.

Referències bibliogràfiques

- McEwan, E. (2015). *La llei del menor*. Barcelona: Anagrama.
- Mengestu, D. (2015). *Els nostres noms*. Barcelona: Empúries.
- Montagud, X. (2015). La narración de la experiencia profesional como expresión de conocimiento en trabajo social. *Cuadernos de Trabajo Social*, 28 (2), 199-209. https://doi.org/10.5209/rev_CUTS.2015.v28.n2.48971
- Montagud, X. (2019). *Cuando el trabajo social es literatura. La narrativa como creación y herramienta de aprendizaje*. València: Nau Llibres.
- Rodríguez Robledillo, A. (2015). *De gallegos, tucanes y trabajadores sociales*. Autoedició.
- Sapphire (2010). *Push*. Barcelona: Labutxaca.

Trabajo Social individualizado: metodología de intervención

Tomás Fernández García i Laura Ponce de León Romero. Alianza Editorial. Madrid, 2019

Pedro García Sanmartín¹

ORCID: 0000-0002-7168-6033

Per citar: García Sanmartín, P. (2020). [Ressenya del llibre *Trabajo Social individualizado: metodología de intervención*, de Tomás Fernández García i Laura Ponce de León Romero]. *Revista de Treball Social*, 218, 149-150. DOI: 10.32061/RTS2020.218.10

Al llarg de la vida, totes les persones estan exposades a una sèrie de circumstàncies, algunes de favorables i altres de desfavorables. Alguns grups socials són més vulnerables que d'altres davant de les situacions negatives, i dins d'aquests grups, hi ha certes persones que ho són encara més per les seves condicions psicosocials. Per això, cal aportar iniciatives que promoguin i fomentin alternatives i recursos, com les que presenta aquest llibre dirigit a alumnes i professionals de l'acció social. Un dels objectius principals és oferir eines metodològiques que ajudin a resoldre o atenuar les necessitats de les persones més desfavorides.

Un dels objectius destacats d'Alianza Editorial, fundada el 1966, és, entre d'altres, promoure i difondre el coneixent, i ara torna a fer confiança als dos autors d'aquesta obra, Tomás Fernández García i Laura Ponce de León Romero, dos professionals amb una llarga i prestigiosa trajectòria pedagògica, literària i investigadora en matèria de política social i serveis socials.

Es tracta de la reedició d'un llibre que forma part d'una trilogia els llibres de la qual tenen una estructura comú pel que fa a la metodologia i la pràctica sobre política social i serveis socials. Aquesta col·lecció està destinada tant a alumnes com a docents i professionals que es dediquen a la intervenció social. No és només la bibliografia obligatòria d'una assignatura de treball social, estem parlant d'una eina essencial i actualitzada per a aquells professionals que vulguin posar-se al dia en aquesta matèria. La trilogia es compon de les obres següents, per ordre de lectura seguint la recomanació dels mateixos autors: 1) *Nociones básicas de Trabajo Social*; 2) *Trabajo Social con familias*, y 3) *Trabajo Social individualizado: metodología de intervención*.

Aquesta nova publicació neix després d'un estudi extens de revisions, reflexions i experiències personals dels autors al llarg de la seva llarga

1 Docent del curs Mediación e intervención sociofamiliar (UNED). pgsanmartin53@gmail.com

trajectòria professional. En part, l'estudi l'ha motivat la falta d'estudis i treballs específics sobre aquesta temàtica, tan necessària per a aquests professionals, que s'han vist en la necessitat de presentar aquest manual revisat i actualitzat. El lector hi trobarà una recopilació exhaustiva de coneixements teoricopràctics que l'ajudaran en la intervenció de casos que se li presentin en l'exercici de la seva activitat professional.

El disseny i l'estructura del llibre estan ben definits i plantejats amb claredat. La redacció que es fa servir intenta deixar enrere la retòrica i les subjectivitats i centrar-se a presentar un text més pragmàtic, sense deixar de banda el rigor tècnic i científic. El contingut ofereix una síntesi completa sobre el treball social individualitzat o de casos des d'una aproximació històrica fins a concloure amb casos pràctics. Des d'aquest paradigma teòric de la intervenció social individual, el llibre mira de recollir tots els punts necessaris perquè el professional disposi d'un manual útil i actualitzat per exercir la seva feina en aquest àmbit d'acció. Per això, els autors hi han plasmat les seves vivències i experiències, en lloc d'oferir un simple document teòric basat en la revisió d'estudis previs.

Com sabem, en aquesta disciplina l'estudi i la intervenció són molt complexos, per aquest motiu, els autors han tractat d'abordar tots els models, processos i mètodes al voltant de la intervenció en treball social de casos. En aquest volum, el lector trobarà un recorregut per la intervenció individualitzada del treball social, començant per una introducció a la història de la disciplina. A continuació, uns capítols sobre l'estudi de certs conceptes essencials per intervenir en aquest camp, com ara: la persona, la personalitat, el comportament, l'ètica i la deontologia professional.

Després d'aquests capítols, el lector s'introduirà en el procediment metodològic. Els autors hi descriuen amb tota mena de detalls les fases d'una recerca. Per acabar, en els últims capítols i com a colofó per consolidar la part teòrica, s'inclou anàlisis de casos pràctics en treball social individualitzat i de coordinació socio sanitària, respectivament.

Al final de cada capítol, els lectors disposen, per comprendre i assimilar més profundament les dades que proporciona l'obra, d'una sèrie de recursos, entre els quals: resums, activitats de repàs, preguntes de revisió, lectures recomanades, una bibliografia completa i, al final, un glossari amb les definicions dels termes més rellevants. Tot aquest contingut fa que parlem d'aquest llibre com un referent didàctic imprescindible per a l'estudi dels temaris de les convocatòries d'ocupació pública, concursos i oposicions.

Així doncs, amb aquest treball els autors tornen a no defraudar. El seu entusiasme per la docència i la seva motivació per difondre el coneixement i compartir-lo amb els altres, ho posen clarament de manifest. El compromís i la implicació social són lloables, i l'esforç per contribuir en l'àmbit de les ciències socials és d'allò més encomiable.

Cal agrair als autors l'aportació que fan amb la revisió d'aquest llibre, que sens dubte serà ben rebut pels lectors. El seu contingut sistemàtic, global i holístic serà una eina útil tant per a estudiants com per a tots aquells professionals que es dediquen a l'acció social.

La necesaria mirada ética en Trabajo Social

María Jesús Úriz Pemán (coord.). **Consell General de Treball Social i Paraninfo. Madrid, 2019**

Elisa Abellán Hernández¹

ORCID: 0000-0002-6572-8380

Per citar: Abellán Hernández, E. (2020). [Ressena del llibre *La necesaria mirada ética en Trabajo Social*, de María Jesús Úriz Pemán (coord.)]. *Revista de Treball Social*, 218, 151-153. DOI: 10.32061/RTS2020.218.11

Aquest llibre, coordinat per M. Jesús Úriz Pemán, compta amb la col·laboració d'autors de reconegut prestigi acadèmic i professional com Joan Canimas, Sarah Banks, Nicanor Ursúa, Alberto Ballesterero, Francisco Idareta, Carmen Verde Diego, Juan Jesús Viscarret i la mateixa M. Jesús Úriz.

M. Jesús Úriz és llicenciada en Psicologia i doctorada en Filosofia. Professora titular del Departament de Sociologia i Treball Social de la Universitat Pública de Navarra. Els últims anys, la seva activitat docent s'ha centrat principalment en el Grau de Treball Social i en el Màster d'intervenció social amb individus, famílies i grups. Té nombroses publicacions en l'àmbit del Treball Social, on destaca la seva experiència docent i investigadora.

El llibre, publicat pel Consell General de Treball Social i l'editorial Paraninfo, forma part d'una col·lecció d'assajos, manuals i textos universitaris que pretén posar en relleu els fonaments de la nostra disciplina.

Amb aquest text, els autors ens endinsen en el món de l'ètica professional en Treball Social. Ens conviden a canviar la nostra mirada de manera conscient i responsable. Proposen incorporar l'ètica a la quotidianitat i destaquen la necessitat d'un marc moral comú compartit, però d'altra banda avisen que, encara que tota acció pot tenir un fonament ètic, no tot és ètica.

En el capítol 1, Nicanor Ursúa tracta sobre l'ètica professional en la societat postmoderna. Analitza la societat actual, que destaca per ser canviant, "líquida", segons Bauman (2010), i apunta el repte que significa definir valors comuns en el marc d'ètiques professionals compromeses. Planteja si els codis deontològics o les normes de comportament són suficients per si sols.

1 Diplomada en Treball Social. Presidenta del Consell de Deontologia Professional del TSCAT. Professora associada de la Universitat Rovira i Virgili. elisa_abellan@hotmail.com

El capítol 2 tracta sobre la relació i distinció entre problemàtiques ètiques, tecno científiques i polítiques insistint que es necessiten mútuament. Joan Canimas presenta el tema de manera provocadora i entusiasta. Ens interpel·la per descobrir què concerneix l'ètica i què no, a través de dues idees clau: que tota professió té un fonament ètic i la importància d'identificar la mala praxi.

Partint del binomi ètica/moral, acaba afirmant que "a pesar que no tot és ètica, tot és ètic". Adverteix del risc de caure en la sensació de seguretat o d'enredar-se en la metafísica. Descriu la "incompetència professional", el "risc de caure en el món dels somnis o de la queixa" i assenyalava la necessitat de pensar en el sentir de l'altre i per a l'altre. Distingeix entre ètica viscuda i ètica reflexiva.

El tercer capítol porta per títol "Ètica quotidiana en l'exercici professional: el TS com a labor ètica". Sara Banks hi proposa una ètica contextualitzada, quotidiana i relacional; defineix el que entén per "tasca ètica". Proposa que els dilemes i les decisions se situïn en un context social, polític i cultural més ampli i entén la responsabilitat en un sentit més extens i relacional que va més enllà de la presa de decisions. A més, discrimina entre "tasca ètica" i "fluïdesa moral o coneixements ètics". Afirmar que una situació d'importància ètica és un element significatiu de la tasca ètica en si mateixa.

En els capítols quatre i cinc, Alberto Ballesteros i Francisco Idareta aborden les teories ètiques de més incidència. Aprofundeixen en l'ètica kantiana i la utilitarista, molt presents en el nostre àmbit. Totes dues han aportat elements sòlids a l'ètica del Treball Social, la seva fonamentació filosòfica, i sustenten alguns principis que la professió assumeix com a propis (autodeterminació, benestar, confidencialitat, justícia social, igualtat). Aborden les teories ètiques contemporànies que tenen cada vegada més repercussió en l'ètica del Treball Social: l'ètica de la cura, l'ètica de la virtut i l'ètica de la compassió. Les tres incorporen implicacions polítiques en els seus plantejaments ètics i aconsegueixen ampliar-ne l'abast humanitzador: la justícia aconsegueix anar més enllà gràcies a la cura; el deure ho aconsegueix gràcies a les virtuts; i la justícia global, gràcies a la compassió. Comenten aspectes del principisme i del paternalisme que poden resultar en males praxis.

El capítol sis, a càrrec de Carmen Verde, aborda la dimensió deontològica de l'ètica professional. Totes les professions necessiten una deontologia pròpia. Revisa i analitza la definició del Treball Social a través dels codis deontològics del Treball Social de la Federació Internacional de Treballadors Socials (FITS) i l'Associació Nacional de Treballadors Socials dels Estats Units (NASW) i dels codis deontològics a Espanya. Destaca el canvi en la conceptualització del Treball Social i en el rol de les persones usuàries, que passa a ser més actiu. Refereix els desafiaments ètics que acompanyen la intervenció i una consciència ètica creixent i l'interès per comprendre el context on es prenen decisions professionals.

En el capítol set, titulat "Dilemes ètics en la pràctica professional: evolució, anàlisi i casos", Juan Jesús Viscarret defineix què és un dilema

ètic i afirma que desenvolupar-se èticament requereix solidesa intel·lectual, coneixements, rigor, capacitat d'anàlisi, aprofundiment, reflexió, contrast d'opcions, coneixement i domini de la documentació existent. Aprofundeix en alguns models de resolució de presa de decisions ètiques i sensibilitza sobre com s'ha de desenvolupar un pensament reflexiu i crític. No es tracta de justificar les decisions que es prenen, sinó de responsabilitzar-nos de les nostres accions i eleccions. No n'hi ha prou només amb un compromís general o institucional de la professió del Treball Social amb l'ètica, és necessari el compromís personal i individual de cada treballador i treballadora social.

En el capítol vuit es parla sobre la presa de decisions en treball social. M. Jesús Úriz, de manera pedagògica, il·lustra la complexitat de les decisions ètiques presentant alguns models de presa de decisions i insistint que no n'hi ha prou amb conèixer el codi deontològic, sinó que cal tenir en compte la finalitat de la professió (teleologia) i la seva dimensió pragmàtica (ètica aplicada).

Es pot afirmar amb tota seguretat que aquest llibre serà una referència fonamental per al món acadèmic i professional. Pot ser considerat com una guia per orientar l'abordatge de les problemàtiques ètiques enfront de les quals es troben els treballadors i les treballadores socials.

És imprescindible incorporar accions formatives que estimulin l'interès per l'ètica. Els treballadors i les treballadores socials hem de responsabilitzar-nos i aprendre a implementar aquesta "mirada" pel bé de les persones que atenem i de la professió.

Aquest llibre, juntament amb *Voces para la ética del trabajo social en tiempos trémulos* (2013), pot ser un bon punt de partida per incitar i aprofundir en la importància de l'ètica als futurs professionals i als que exerceixen en l'actualitat.

L'ètica s'aprèn de la interacció amb els altres, ha de ser transversal, forma part intrínseca de tota l'experiència i ens interpel·la en qualsevol intervenció. Hem d'atrevir-nos a mirar i a sentir aquesta incertesa que ens motiva a endinsar-nos en aquest món apassionant que és l'ètica. En definitiva, es tracta d'educar la mirada i ampliar l'horitzó.

Un llibre totalment recomanable per a la reflexió i útil per a l'acció d'avui dia, que evidencia la saviesa i el compromís dels autors amb el Treball Social.

Referències bibliogràfiques

- Bauman, Z. (2010). *Vida líquida*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Rondón García, L. M.; Taboada González, M. L. (2013). *Voces para la ética del trabajo social en tiempos trémulos*. Madrid: Consejo General de Trabajo Social, Paraninfo (Ensayos, Manuales y Textos Universitarios, 4).

Normes per a la presentació d'articles a l'RTS

La *Revista de Treball Social*, editada pel Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, és una revista especialitzada que es publica des de l'any 1960 amb periodicitat quadrimestral. Els objectius de la publicació són:

- Difondre les experiències professionals i el coneixement científic generat a partir de la pràctica i la investigació en treball social.
- Contribuir al desenvolupament professional dels treballadors i les treballadores socials aportant eines metodològiques, experiències, investigacions, anàlisis i reflexions que permetin vincular pràctica i teoria.
- Promoure l'anàlisi crítica de la realitat social i les polítiques socials.

L'RTS es dirigeix, especialment, als treballadors i les treballadores socials de l'àmbit professional i acadèmic, també a estudiants universitaris i a qualsevol professional vinculat a l'entorn del treball social.

L'RTS està oberta a tots els treballadors i les treballadores socials que desitgin presentar articles originals sobre investigacions empíriques, treballs teòrics o revisions bibliogràfiques, descripcions d'experiències professionals, assajos i anàlisis crítiques, sempre en relació amb el treball social, les polítiques socials i els serveis de benestar social.

Els treballs presentats han de ser originals i no poden haver estat publicats, totalment ni parcialment, en cap altre mitjà o publicació. Han d'estar signats almenys per un/a treballador/a social.

L'RTS demana la cessió dels drets d'autoria, així com la no existència de conflicte d'interessos.

El contingut dels articles és responsabilitat exclusiva de qui firma l'autoria i si hi ha evidències de plagi es posaran en marxa les accions previstes per informar els autors i les autores, retirar el document no original de la pàgina web i informar els lectors i les lectores de la situació.

Les autores i els autors de treballs d'investigació declararan en el text de l'article que en el procés d'investigació s'han respectat els principis ètics que corresponen al tipus d'estudi que presenten (autoritzacions que corresponguin, consentiment informat dels i les participants, dissociació de les dades d'identificació, cita adequada de les autories, etc.).

PROCÉS DE SELECCIÓ D'ARTICLES

L'equip de redacció farà una selecció prèvia dels articles presentats i, posteriorment, seran valorats seguint el procediment anònim de revisió per parells a doble cec (l'equip de revisió no coneix l'autoria dels articles i els autors i les autores no coneixen la identitat de qui valora el seu treball). Per tal que aquest mètode de revisió d'articles sigui factible, els articles es presentaran en versió anonimitzada, és a dir, una versió en la qual no es pugui identificar l'autoria.

Les persones que signen acceptaran sotmetre el treball a la revisió i a possibles canvis en contingut i estil segons les recomanacions de l'equip de revisió.

SECCIONS I EXTENSIÓ DELS ARTICLES PRESENTATS

A fons:

Articles que ofereixen un desenvolupament d'un tema d'interès per als i les professionals del treball social. Extensió entre 6.000 i 8.000 paraules.

Poden ser:

- Articles d'investigació empírica: que s'estructuraran, almenys, en els següents apartats: introducció, metodologia, resultats, discussió o conclusions i referències bibliogràfiques citades en el text.
- Articles teòrics: la redacció dels quals no estarà subjecta a una estructura concreta, però que, en qualsevol cas, comprendran una introducció, fonts documentals suficients, crítica fonamentada i conclusions pertinents.

Compartint la pràctica professional:

Articles en què es presentin bones pràctiques i sistematització d'experiències d'interès en treball social, serveis socials o altres sistemes vinculats al desenvolupament dels drets socials. Extensió entre 4.000 i 6.000 paraules.

Els articles incorporaran una introducció, el cos del text d'estructura lliure que inclourà, en tot cas, la contextualització teòrica, normativa (si procedeix) i metodològica de la intervenció presentada, unes conclusions i les referències bibliogràfiques de les cites mencionades en el text.

Ressenyes:

Presentació i comentaris de llibres i tesis doctorals. Extensió màxima: 1.200 paraules.

En tots els casos l'extensió màxima inclou les referències bibliogràfiques.

Els articles que superin la quantitat de paraules indicada es retornaran als autors i les autores perquè en redueixin l'extensió.

Els articles s'han de presentar en format electrònic, en document de text editable (.docx o .RTF), lletra Arial cos 12; interlineat 1,5; marges 3 cm. Les cites literals es transcriuran en Arial 11, interlineat 1,5 i marges 4 cm.

IDIOMES

Els articles es poden presentar en català o castellà indistintament. En la versió en línia, cada número de l'RTS es publicarà en català i en castellà; a més es publicarà com a mínim un article, seleccionat per l'equip de redacció, traduït a l'anglès. La versió en paper recollirà tots els articles en l'idioma original. Els títols, resums i paraules clau de tots els articles es publicaran també en anglès.

SISTEMA D'ENVIAMENT D'ARTICLES

De manera prèvia a la presentació de qualsevol article, la persona que signi com a autora principal haurà de registrar-se (si no ho ha fet anteriorment) com a usuària de la pàgina web (www.revistarts.com). Els articles es carregaran a la plataforma seguint les indicacions detallades a l'apartat "Enviaments" de la pàgina web.

En tots els casos, l'article haurà de presentar: títol i subtítol, en cas que n'inclogui (40 paraules màxim); resum (250 paraules màxim) en català o castellà i en anglès; les paraules clau (5 com a màxim) en català o castellà i en anglès, i el text principal, que respondrà a les normes de la secció a la qual es presenta.

El text principal s'enviarà com a arxiu adjunt de manera anonimitzada, suprimint qualsevol element que permeti directament o indirectament la identificació de l'autor o autora. Un cop s'hagi realitzat la valoració, en el moment en què es comuniqui l'acceptació per a la publicació de l'article, es demanarà l'enviament de la versió definitiva identificant l'autoria.

FIGURES I TAULES

Taules: Es presentaran en el lloc del text que correspongui numerades segons l'ordre d'aparició. S'utilitzaran únicament per clarificar aspectes rellevants. Els títols o peus que acompanyin les taules han d'explicar el contingut i la font. Es presentaran sense colors, amb el format predefinit, línies senzilles i text en Arial.

Figures: es consideren figures les fotografies, els gràfics o les il·lustracions. Es presentaran en el lloc del text que correspongui numerades segons l'ordre d'aparició, s'identificaran amb el terme abreujat "fig. X". S'han de dissenyar amb un bon contrast, de manera que no perdin qualitat amb la reducció. En l'edició en paper seran publicades en blanc i negre. Les figures han de tenir la finalitat de clarificar de forma important el text i el seu nombre serà el mínim necessari.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

S'han de col·locar al final del text, seguint l'ordre alfabètic i d'acord amb les normes APA (6a edició, 2018).

Llibre en paper: Cognoms, Inicial del nom. (Any). *Títol: Subtítol.* (# ed.). Ciutat: Editorial. En els casos d'autoria múltiple, s'han d'incloure tots els autors i les autores. Els seus noms i cognoms se separen amb comes, excepte davant de l'últim/a autor/a, que s'hi posa "i".

Foucault, M. (1992). *Microfísica del poder.* (3a ed.). Madrid: La Piqueta.

Moreno, M. D., Peris, F. i González, T. (2000). *Gestión de la calidad y diseño de organizaciones.* Madrid: Ed. Prentice Hall.

Autor corporatiu: Nom de la institució o organisme (Any). *Títol: Subtítol.* (# ed.). Ciutat: Editorial.

Observatori del Treball i Model Productiu (2017). *La situació de desigualtat salarial a Catalunya entre homes i dones.* Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya.

Capítol de llibre: Cognoms, Inicial del nom de l'autor/a del capítol. (Any). Títol de capítol: Subtítol. En Nom i Cognom de l'editor/a (ed.), *Títol del llibre* (# ed., p. XX-XX). Ciutat, País: Editorial.

García, E. i Báñez, T. (2016). Tejiendo identidades profesionales. Un proceso creativo y transformador. En G. Londoño i J. L. Rodríguez (comps.), *Relatos Digitales en Educación Formal y Social* (p. 295-300). Barcelona, Espanya: Universitat de Barcelona.

Llibre electrònic amb DOI: Cognoms, Inicial del nom. (Any). *Títol.* DOI:

Londoño, G. i Rodríguez, J. L. (comps.) (2017). *Relatos Digitales en Educación Formal y Social.* DOI: 10.1344/105.000003160

Llibre electrònic amb URL: Cognoms, Inicial del nom. (Any). *Títol*. Recuperat de: URL.

Londoño, G. i Rodríguez, J. L. (comps.) (2017). *Relatos Digitales en Educación Formal y Social*. Recuperat de: <http://www.greav.net/descargas/Actas2016.pdf>

Article de revista en format físic: Cognoms, Inicial del nom. (Any). Títol de l'article. Subtítol de l'article. *Títol de la revista. Subtítol, volum*(número), pp-pp.

Carabaza, J. I. (2013). Aproximación de las TIC: apuntes para su operacionalización. *Revista Prisma Social*, 9, 352-390.

Article de revista amb DOI: Cognoms, Inicial del nom. (Any). Títol de l'article. Subtítol de l'article. *Títol de la revista. Subtítol, volum*(número), pp-pp. DOI:

Hernández-Echegaray, A. (2019). Reflexiones acerca de las oportunidades y dificultades de la fundamentación teórica y metodológica en el Trabajo Social. *Revista de Treball Social*, 215, 13-31. DOI: 10.32061/RTS2019.215.01

Article de revista en línia: Cognoms, Inicial del nom. (Any). Títol de l'article. Subtítol de l'article. *Títol de la revista. Subtítol, volum*(número), pp-pp. Recuperat de URL

Deslauriers, J. P. i Pérez, J. V. (2004). El reto del conocimiento en la práctica del Trabajo Social. *Cuadernos de Trabajo Social*, 17, 195-210. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/CUTS/article/view/CUTS0404110195A>

Pàgina web: Autor/a personal o corporatiu. (Any última actualització). *Títol de la pàgina*. Recuperat de URL

Fundación Dialnet. Universidad de la Rioja (2018). *Dialnet*. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es>

Simposis i conferències: Cognoms, Inicial del nom. (Any). Títol de la ponència. En Inicial del nom. Cognoms. (Editor literari), *Títol del simposi o congrés* (p. xx-xx). Ciutat: Editorial.

Fernández, J. (2006). Trabajo Social con Familias y Mediación. En C. Escobar, T. Andrés i G. Sánchez (Coord.), *V Congreso Estatal de Estudiantes de Trabajo Social* (p. 17-30). Salamanca: Universidad de Salamanca.

Tesis: Cognoms, Inicial del nom. (Any). *Títol de la tesi* (Tesi de grau, màster o doctorat inèdita). Nom de la institució, lloc.

Parra, B. (2017). *El trabajo social de grupo en la actualidad* (Tesi doctoral). Universitat de Barcelona, Barcelona.

Tesis en línia: Cognoms, Inicial del nom. (Any). *Títol de la tesi* (Tesi de grau, màster o doctorat). Nom de la institució, Ciutat, País. Recuperat de URL

Cardona, J. (2012). *Definición del contexto de intervención en el trabajo social de casos* (Tesi doctoral). Universitat de les Illes Balears, Palma de Mallorca, Espanya. Recuperat de <http://hdl.handle.net/10803/108691>

Vídeos: Cognoms, Inicial del nom. (Any, mes, dia). *Títol del vídeo*. Recuperat de URL

Centeno, A. i Morena, R. de la (2015). *Yes, We Fuck!* Recuperat de www.yeswefuck.org

Pel·lícula: Cognoms, Inicial del nom del productor/a. (productor/a), i Cognoms, Inicial del nom del director/a. (director/a). (Any). *Títol de la pel·lícula*. [Pel·lícula]. País d'origen: Estudi.

Mase, Y. (productor) i Takita, Y. (director). (2008). *Despedidas*. [Pel·lícula]. Japón: Shochiku Company Limited.

Fotografia: [Fotografia de Nom i cognom del fotògraf/a]. (Lloc. Any). *Nom de la col·lecció*. Ubicació.

[Fotografia del *Chicago Daily News*]. (Chicago, Illinois. 1910). *American Memory Collections de la United States Library of Congress*. Washington.

Notícies de premsa: Cognoms, Inicial del nom. (Data). Títol de l'article. *Nom del diari*, p.

Farreras, C. (19 de març de 2019). Pacto de la comunidad educativa contra los guetos en las escuelas de Catalunya. *La Vanguardia*, p. 26.

Notícies de premsa en línia: Cognoms, Inicial del nom. (Data). Títol de l'article. *Nom del diari*. Recuperat de URL.

Martínez, M. J. (16 de febrer de 2015). Las comunidades de propietarios se blindan ante Hacienda. *El País*. Recuperat de: http://economia.elpais.com/economia/2015/02/16/vivien-da/1424085674_934021.html

Llei/ordre/decret: Número de la llei (ordre, decret...) i denominació oficial si la té. *Títol de la publicació en què apareix oficialment*. Lloc de publicació. Data (dia, mes i any), núm., pp-pp.

Llei 14/2011, d'1 de juny de 2011, de la Ciencia, la Tecnología y la Innovación. *Boletín Oficial del Estado*. Madrid. 2 de juny de 2011, núm. 131, p. 54387-54455.

Aquestes referències s'han adaptat de les normes APA (6a edició, 2018). Per a altres documents, consulteu la pàgina web www.apastyle.org.

Els autors i les autores rebran 2 exemplars en paper del número de la revista on es publiqui el seu treball.

L'RTS no cobra quotes per la publicació dels articles.

L'equip de redacció de l'RTS no es fa responsable de l'autenticitat dels treballs publicats ni de la seva credibilitat. Les opinions expressades en els articles són responsabilitat dels autors i l'RTS no s'hi identifica necessàriament.

LLISTA DE COMPROVACIÓ PRÈVIA A L'ENVIAMENT D'ARTICLES

Els autors i les autores hauran de comprovar que els articles compleixen els requisits que es mostren a continuació; en cas de no complir-los, els treballs els seran retornats.

1. El cos de l'article s'ha anonimitzat: no inclou l'autoria ni la filiació i s'ha suprimit qualsevol element que pogués permetre directament o indirecta la identificació de l'autor o l'autora. S'ha confirmat que s'ha utilitzat el terme "Autor/a" per indicar les referències al seu propi treball.
2. El manuscrit s'envia en format .docx o RTF, incloses les referències bibliogràfiques, taules i figures.
3. Les referències bibliogràfiques inclouen el DOI o la direcció URL, segons correspongui, en tots els casos possibles.
4. El text es presenta en lletra Arial cos 12; interlineat 1,5; marges 3 cm. Les cites literals es transcriuran en Arial 11, interlineat 1,5 i marges 4 cm.
5. S'inclou el títol complet (40 paraules com a màxim) en castellà o català i en anglès; un breu resum (250 paraules com a màxim) en castellà o català i en anglès, i les paraules clau (5 com a màxim) en castellà o català i en anglès.
6. Les figures i taules són al lloc del text que els correspon, amb numeració correlativa, el títol i la font. Es presentaran sense colors, amb el format predefinit, línies senzilles i text en Arial.
7. Es declaren beques o suport financer i la seva procedència, si escau.

8. Es manifesta que el treball compleix amb els requisits ètics d'investigació.
9. El manuscrit respon a les especificacions de la secció a la qual es dirigeix.
10. S'han revisat les referències bibliogràfiques i s'ajusten a l'estil i el format de les normes internacionals APA exigides per la revista.

COMPROMÍS ÈTIC DE L'RTS

L'RTS es compromet a adoptar i promoure les bones pràctiques i els principis ètics orientadors de les publicacions científiques. Per aquest motiu es guiarà per les orientacions del codi de conducta de COPE (Committee on Publication Ethic), que es pot consultar a <https://publicationethics.org>

L'RTS assumeix els següents compromisos ètics:

- Incorporar la transparència com un dels principis clau en la gestió de la revista.
- Comunicar els objectius i funcionament de l'RTS a les persones lectores i possibles autores mitjançant la pàgina web de la revista.
- Explicar de manera clara les normes de presentació d'articles. Es facilitarà una llista de comprovació per ajudar a la confirmació del compliment de tots els requisits de presentació.
- Promoure l'atribució d'autoria apropiada incorporant tots els autors i les autores en les comunicacions que es realitzin des de l'RTS.
- Basar la decisió d'acceptar o no un treball per a la seva publicació únicament en el document presentat, valorant, entre altres aspectes, la rellevància del tema, l'originalitat i la claredat.
- Indicar a l'equip revisor dels articles presentats l'encàrrec, amb concreció, incorporant les recomanacions de la COPE:

Realitzar revisions objectives.

Evitar crítiques personals als autors i les autores.

Argumentar les valoracions amb referències, si és necessari.

Declarar qualsevol conflicte d'interessos com, per exemple i no exclusivament, que el revisor o la revisora tingui coneixement previ de l'enviament a la revista, hagi col·laborat recentment amb alguna de les persones autores o pertanyi a la mateixa institució.

Desistir de revisar els manuscrits en els quals tingui un interès competitiu per la temàtica tractada, l'autoria o la institució que presenta l'article.

Respectar la confidencialitat del material que se'ls facilita. No podran discutir un document inèdit amb col·legues o utilitzar la informació en un treball propi.

Vetllar perquè l'article valorat compleixi aspectes ètics com: l'originalitat de l'escrit, la declaració de l'autoria de no tenir conflictes d'interessos, i la confirmació que el tema investigat, la

metodologia emprada i els resultats presentats s'ajusten als principis de no discriminació i respecte a la dignitat.

Procurar la cita adequada de l'autoria d'obres, models d'intervenció o qualsevol altre aportació reconeguda, així com la identificació de plagis.

Confirmar que l'article es respectuós amb els principis de confidencialitat i secret professional, així com amb l'obtenció de les autoritzacions necessàries.

- En cas que s'identifiqui mala pràctica per part d'alguna de les persones que formen part de l'equip de revisió d'articles, aquesta serà retirada de la base de dades de revisors de l'RTS.
- Les revisions d'articles es faran mitjançant el mètode de revisió per parells a doble cec. L'equip de redacció es compromet a posar els mitjans necessaris per garantir la confidencialitat en el procés de valoració, tant cap als revisors i les revisores com cap a les persones autores. També vetllarà per l'agilitat d'aquest procés evitant demores innecessàries que puguin perjudicar aquestes últimes.
- En cas que algun membre de l'equip de redacció presenti un article a l'RTS per a la seva publicació, s'assumeix el compromís que se seguiran els mateixos procediments de valoració, revisió per parells de doble cec, com en qualsevol altre treball presentat. En cas que l'article d'un membre de l'equip de redacció de l'RTS sigui publicat es farà constar en una nota el procés seguit per a la seva selecció.
- En cas d'incorporar publicitat a la publicació, l'equip de redacció es compromet a mantenir la qualitat de la revista sense que les consideracions comercials afectin les decisions editorials.
- Finalment, assumim que la relació de l'RTS amb la Junta de Govern del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya es basa en el principi d'independència editorial.

NOTES

Edicions de l'RTS 2020

A causa de l'estat d'alarma decretat arran de la crisi del coronavirus, ens hem vist obligats a ajornar la publicació de l'RTS 218 prevista pel mes d'abril. Aquesta modificació també afectarà el número d'agost, que es publicarà el mes de desembre.

Recepció d'articles

L'RTS manté oberta de manera permanent la recepció d'articles. Segons recull l'apartat "Sistema d'enviament d'articles" (vegeu la pàgina 157), es poden fer arribar a través de www.revistarts.com.

**COL·LEGI OFICIAL
DE TREBALL SOCIAL
DE CATALUNYA**

www.tscat.cat

Amb la col·laboració de

**Diputació
Barcelona**

**Generalitat de Catalunya
Departament de Treball,
Afers Socials i Famílies**